९६ पत्राणि

नैषध[illegible]ा टिप्पणिका
मुनरी नामधेया
३७२

२०स

सुखेनशासंनीतइति॥१६॥श्रजइति।अजश्रमनवरतं।श्रयंदेवोराजाकविनाकाव्यकर्त्रोबुधेनशास्त्रज्ञेन
सहसमयंनयनउदयंश्रानिदिनंदधो।किंभूतः।पटीयान्दक्षः।कीदृशेनकविबुधेनअनवरतमभ्यासीभूतःपुनर्धि
भूतेनशास्त्रकविबुधयोरित्यर्थः।उपेयुषाउपगतेन।दिनेस्वरस्येवश्रीर्यस्यसः।सूर्योपिदेवःशुक्रबुधाभ्यांसमुपग
ताभ्यांसहसमयंप्रातरादिकंनयनउदयंदधातिशनदितथानुगतस्तीक्ष्णः।सर्वदाबुधशुक्राभ्यांरविसमीपवर्तित्वा
दिति वा॥१७ श्रथइति॥प्रजाइदंअर्हंनबन्ति।इतिपदंकिंश्रस्यअर्हंरिपयाश्रंकितेविधात्रा।प्रजायोगाञ्चविप्यइतीम
नता।कथमूर्हंचविधास्यतीत्याशंकाहा॥ कम संप्रवाल वयारचाविधानातु नाज्ञांवशिनः सुदानादिति विनर्क्यते।५
१८॥जगदिति॥श्रयंनलः।बालत्वशेषवान्नयंजगजयी नैरूतवान्वोऽयनम्बकोसंग्रहर्षयंकृतवान्।गाणं
कलेलक्ष्मीरितिश्लेषी।अथानंतरंयौवनंशरीरमस्यालिंगत -- कर्तृवसंताविपिनमालिंगतितथालिंगदि
तियोजना।श्रस्यवपुरपिकामसखा-मनुरपिकःसखा।तथाअस्यवपुर्यौवनमालिंगदितिश्रध्याहृत्यताश्रध्याय
तया।विजवनिसायालित्विनकलापादपदइतिपदेनपरिहृता।कियताकालेनेत्याकांक्षायांशैशवशेषतामिति।
जगादिति।एकवचनेनजगदेवप्रतिपदंतस्यनेकःकस्तिदिति।भावः।श्रयंनलः।भवतनामरघुपृथुहनूम
त्प्रभृतिभिःशेशवशेषएवसिंहादि -- महेशमतंगामहेंद्रपुरपृथ्वीहननरविरथगमनादिकं

प्र

हृतमतस्तैः सयानाथमितिन्नावः। अथवाशेशवएवशेषःशेषनागः। नद्यानयंशैशवशेषस अवेऽन
सर्वंहृतमिति। यौवनेदमयंतीलावण्यएवावशिष्यतेइतिध्वनिः। अथवावसीनोशैवनमालि नथि
तांनयतिउद्दीपितेकरानितथायौवनंवपुनालिलिंगावपुःकीदृशंअवनंरत्नणांसर्वेषामिति मुपग
रता। शस्ययौवनंवपुनालिंगदितिवा। अपिकं ग्रंथगौरवान्नोच्यते। सहृदयैस्स्वयमूह्यं॥१९ शिसना
नलवरणनपर्यस्तघृणोऽवारि। अथवपदस्वरणस्यमालस्त्रीयेस्यातत्पर्यंपदशोनाधा मखूतैम
महापमयामहानिरितिघृणायुक्ता। नकरस्शानालेशापिकआ -- नास्तीत्यर्थः। पंकजेतिर्कं ना। ५
मयानायनः पल्लवेतिपाठपदालवः पल्लवः वरणेकदेशलक्ष्यादेशस्यनकेनणसा गौणं
तन्मुखदासचापिशरत्सूर्लिमावंद्रोऽधिकारितांनजीनः। तदाननसदृशामाभूदित्यर्थः। लिंगादि
नायपरस्त्रीदाशः कथमस्यास्याः स्यदास्याधिकारितांयाउइतिध्वनिः॥२० किमस्येति। विनताअथय
श्रीव्याडेनकाटिमिह्निस्वापिः हृत्वायुगणान्हकिमङ्गीगणतगणयामासा। विवेर्विधानवै वतामिति।
हेउः। नामकूपव्याजाऽऽहृघणोऽन्यविंदवखनहृतानगहृताइपितृहृताएव। सूक्ष्मविंद थुहनूम नादिके

न्यैलेवयद्यपि दोषस्तथापि जगत्कर्त्रैकदैवमेव उत्कर्षहेतुः ॥२१॥ अस्तुष्वेति ॥ अस्यनलस्याग्रेऽरुन
ति दुर्गस्यवसुहरणे अर्गलदीर्घपीनतेसुधेत्येस्त्रो तौ । उरः श्रियापुरद्वारदीप्तकपाटानाकलनः पुनर्धि
रिताबरद्दीता । असावेवायणीरनत्ववद्धर्षे । अयतस्त्विनरह्रूणसमर्थवस्त्वेनैवग्रहीत त्रिासमुपग
स्वकेलीति । नन्मुरवस्य प्रतिमासादृश्यं स्त्रावनजंगमेनास्ति । कीदृशस्य स्वक्रीडालवमात्रस्मितै परतशिवनाऽि
शशिनः । स्वभागलोवनेनैवतिरस्कृतपद्मसंपदः । एतौ यातौ थिनौ तस्मान्मुखसादृश्यं वनाव छत्रेमा
६ सावसाद्यी वेतित द्वयी न विद्यते तत द्वयी जिवरं जयनशीलं सुंदनौ नरं वस्तुमत्र एवंभूते चनाव कृतौ । ५
मानास्तीत्यर्थः ॥२२॥ सनौ बुहेति ॥ त्रैवकायां । जलजंतस्य दृशेवतर्जितं । हसितेनैवाऽनेत्रवद्भसी गौणं
नवकूनी जयहृति । वक्रत्वेननयुज्यते । कुतः पवाज्रवगुत्तमी । अहोतनुरवापमायी महती द्वाय
२४ स्ववालेति ॥ तमर्थेवात्मवालभारस्यकथयति वालवापली केशवं वल्लती किमर्थं कथयति ।
अनागमेअनपरावायपुनः पुनः पुच्छालनव्याजात् । कीदृशस्य लडत्रमीगजेभुलानिला नूम
शि- श्वासनंनदापाय । शिशिरं कथमित्रितेत । नलकेरान्यो लघवायतः । महीन्द्रनेति । तादि कं

१०

द्विः प्रकारस्त्रिलोकीजातानां सुंदरीणां कंदर्पविभ्रमः संदेहोऽभवत्। कथमित्याह। तस्य नाम्नः कामको
त्या संदेहः। स्वहृदयस्य तं प्रत्यभिलाषेण कामविलासो जातः। रूपेण कामस्तुल्यः स एव तासां साम्यमिति
॥२६ निमीलनेति॥ सुभ्रुवां कामविभ्रमं दर्शयन्नाह। अमूः सुरांगणाः। तं वैयासाधिकं प्रकटयंति। लोच
नेऽनिमेषस्यन्देशः। तं कंचन स्तोनलं दृशा भृशमत्यर्थं निपीय निर्दृशामिन्द्रपार्जितः। किंभूतया दृशा दर्शनाशक्ति
मता निमेषच्छेदवत्या। एतेन देवीनामपि कान्त्यायमित्युक्तं भवति॥२७ अदृष्टेति॥ पातालांगनानामपि का
म्याचमित्याह। नेत्रयुक्तानां प्रियाः सुनेत्रद्वयं सुवन्ति निंदं निस्यनलविषये एतद्दृग्द्वयमस्माकं नलाव
लोकनेन फलपूर्णं जीवितं। तमदृष्ट्वा फलजीवितमिति॥२८ विलोकेति। न लस्य दर्शनेन विघ्नवो वि
मानुषीनिर्न्नाली निर्निमेषस्तनः। कथमित्यत आह। विलोकयंतीभिः अनवरतं यमनावलोकनवलात्
नेत्रनिमीलने च पि। अपि निन्नक्रमेवानिमेषनिर्मितापीति॥२९ नकेति॥ कानापि कात्रिलोकीजाता।
तेन शर्वं स्वप्नगतेन न दर्थपिनुसर्वा एवेत्यर्थः। कान्ता नाम भ्रमेण नल उवाच। न लात्मतयाविहितनपनि
काकावा स्वकामोदयीनवकारा। नले विन्तासंगः सर्वासां जातइति ज्ञायते॥३० प्रियेति॥ कयानापिकया

ॐ२ स्रि२

ध्यानमुकुरोनिः श्वासधूमैर्मलीमसीकृतः अविज्ञसर्वेया। विहायदमयंती। नलमालोक्य सुमनोहरया
स्यनूपानुरूपाहमितिदर्पणस्थमवलोकयितुं रतः। भैमी विहायान्यास्त्रूपयोग्या न भवंतीति तात्पर्यो
र्थः॥३१ यथेति। दमयंत्या। चित्तमिदनो व्यवसायो वनेन लक्ष्यमानः प्रवेशितः। कीदृशेन स्रोगतिसुखवतो
जिना। मनः कीदृशेनलोक प्रवणे। दृष्टांतमाह। यथा बानेन नगरं रुद्धे सत्य नितुच्छ प्रद्युम्ना व
यसागतुडेण सर्वो रक्षिणा नलप्राकारवेष्टितं लक्ष्यमानः प्रवेशितस्तथा दमयंती हृदयमपि प्रवेशित
७ इत्यर्थः॥३२ नृपेति॥ सा दमयंती। तस्मिन्वाजिवरूशः आतिपथमवतीर्णेनिजरूपसंपत्तियाप्यविश ७
शिष्यातिशयमनदिदेश सख्यापयामास। भीमेनिजयानकतानरेंद्रशब्देन प्रभुत्वाकर्षः नंदनाशब्द
नस्नेहातिशय इत्यादिशब्दशक्तिघानाद्यजाते। मतः किंनूतं कामदेवं कायत्यामित्यर्थः॥३३ उपासनेति
सा दमयंती सज्जा तेन सकेना निश्वासरुद्रदेवादिका धातुपारायणे सेनां वितुवादिने दिने प्रतिदिनं। वंदिनाम
वसरेषु सेवासुतानः पठत्सु तेषु वंदिषु। प्रतिनलोत्कृष्टेत्वी अलमत्यर्थं पुलकिता जाता। तेषु पठत्सु नृपती
न श्रुण्वती नलं प्रति विनिद्रो माभा ना इति वा॥३४ कथेति॥ अन्यानन्यामुदाहर्षणनन्तअवणसरूक

वलोकनेन निमेषशून्येत्यर्थः ॥ ६६ क्रमादिति ॥ [illegible] एष नलः इन्द्रपोत्तमश्वेंद्रसदृशः प्रभंजनस्यात्मज
यनार्थविगा यस्य एवंभूतेन वाजिना कृत्वा नगराद्[illegible]भूः ॥ तामिस्रौ कलाचनवृष्टिभिः सहास्रा - क्लीथ
नमनलाके न वलोकित इत्यर्थः ॥ ६७ नतइति ॥ [illegible]लक्ष्यनासीनगते अश्ववारसैन्यद्वयेमिथ्यायुद्धं विस्मापय
यामास । तं नसोत्तुकाव । तदनंतरं प्रतीक्षप्रहरे[illegible] - सा[illegible]णी प्रसरेतिवा । अन्योन्याज्ञाविनइ प्रविशेषे प्रीते
॥ ६८ प्रयात्विति ॥ अस्माकं न लितुं - यत[illegible]मियं - - अपितु पदद्वयगम्यापि न भवति । तस्मात्त्वं लघिम
उत्कलायतां । इतीमास्वेः स्वेवनादर्शितैः [illegible]विनोद्यकर्मरजः उज्ञापितं । उत्तोलितं वा ॥ ६९ सूनेविति ॥
हेन विज्ञानेन कपटेन यत् स्वैराक्रमितं तस्य नमसः ॥ नोऽस्माकं बहूनां हरीणां चक्रमिप देयाकेमणोसा
तिलनऊाइति कृत्वा नघिनमुखे वद्धोकाः शरकृतं वरणं स्वैर्वा घुष्टितं । आनिवर्त्मना याम्यत्वं रागत्वे ॥ हनिशश्च
क्रस्वा ॥ ७० वमूवत्वा इति ॥ तस्य सेनास्वनाः सैन्धवाः सिंधुदेशोद्भवाः ॥ मंडलीगतिविशेषमस्वानां विकानया
मासुः ॥ स्वयं कुर्वैत्येव तानपिकानि तवैनइत्यापि शहांर्थः ॥ विहाय स्वदेशं क्रीडास्थानं तं प्राप्य । किमिति कारयामासु
विनिहेतुमाह । जिनाक्षिषु वोढशाख्रो क्रिषु आहतनाया । आद्यस्यास्मीत्यस्मिन्नर्थे पश्चात्प्रद्वयोरणं । सिंधुदेशस

पृ०स

वविघाः अतएवोत्प्रेक्षा। वीक्षानामप्रवेत्य वेष्टन नूपा मंडलीविहानाय्युद्धायतनं। नूनिवक्रवानयथा
वति॥ ११ द्विषड्भिरिति॥ इती वधानां अङ्गगति त्यक्त्वा तुरंगमैः अमंडिमीडितं स्थली। मंडलीकरणशो
नयाहत्वाथ मे वानयावाश्वे तेश्वा; पर्वाद्धिषम गत्याः। अस्य शत्रु निवेव दिशां लंघने कृतं नीत्ये तितात्व
घः। कीर्त्तिनिवेवस्ता कतां हृताः समुद्राः समुद्रपारं गता ४ इति भावः। उत्प्रेक्षा॥ १२ अवीइति॥ मत्तुनवा
सुः किमुत्प्रेक्षायां तास्तु न्रमीसुनशि रुले। न जिज्ञासयत्तु अपितु औपि जिज्ञासयत्यव। निरूजिज्ञासाया
१२ मात्मनेपदं। विस्मार्य्येवात्यामयसम्रूहत्रमणानि। तास्तुकाख्विर्हत्या हाक्र्त्र्थवसाद्धि नक्तिच्यात्ययः। १२
उक्तिवशाद्वायामंडलीश्वात्र्ययघानवानिह येन कृत्वा नकानयामास वात्र्हयेनवा। आन्मातपत्रनला
स्थलेनलः। याकारयामासनलः तामंडलीः किन्नसुसि। कृतेस्मृपगिताः कनोतिइतिवा॥ १३ विवेशेति॥
ततस्तदनंतरं सवाञ्चामुहूर्त्तादेव विलासावनं ये यांकयाविवेशाइविराट्। गत्वा। पल्लवनागच्छात्। नि
विडछायां विस्मृयेच्याग त्वा विशति निजुनार्षिनयाद्दिति भावः। कीदृशी प्रवालैलौहित्यसुवितनि॥
मेघछायेघनस्यवकीर्त्तिघस्यतां। शायनेडयाद्र्यमनेसर्वीयद्यापितयावि गत्वाप्रविश दितिलो

देवा॥ १९ आलीति॥ भ्रमरमालया कृत्वा व्रजती तिव्रत्तुते नभ्रमरगमनेन वाऽन्नमुकुर्लं चंपककुसुमेव धूमकेतुम
शीकत्वं॥ आतंकाविशिष्टः। वंचन दृष्ट्वा दृष्ट्वा विरहिनाशाय ऽदिति। अन्योपि विपदे ऽदित्तिपश्य ति॥ २१ गल
दिति॥ पतन्पनागोयस्मात्। भ्रमरनूपयातं प्यापतत् नागकेशरकुसुमंददर्श। प्रसक्तासंलग्ना भ्रमरमालायत्र
कामवाणघर्ष - - हलनस्खलनं। पतंतः कणायत्र कुसुमतरौ। भ्रमरालीशरसमानापरागस्वर्ह्मिकणसमः
भ्रमणीवसाणे पिलोहोत्रौऽ - - मयेप्रवत्य वासाणे। यस्मान्नीड विशेषः॥ २२ तदंगेति॥ कामोलङ्क्लितः
शिलीमुखाली भ्रमरमाला विलोक्य। नलींगंल रुकृत्य पुष्पात्पतनशीलाः। कीदृशमंग सुगीघिं इत एव त्
णयाहि एपः। स्वनंतीः शब्दायमानाः। लज्जायां हे भ्रमाह। स्वनंदेडात्कुन्निर्गत वाणभ्रमात्। सदृशे भ्रमइति
सादृश्यमाह। शद्वछलात्रयिली मुखालीनित्पतोवाणावली ज्ञाने नस्यच भ्रमरा एववाणा इत्यपि। गुणस्पृशइति
मौर्वीसंबंधोपि ज्ञायते। कुसुमादिनिर्द्धनुर्योगो त्रुध्यतो अतएव तु निर्गत निजसायक भ्रमरानीगस्यजातः या
सरा क्षमा दोषः। अतएव लङ्घितइति युक्तमुक्तं। अन्यत्रापि पुष्पादिवलनेसानि शङ्कतासायकनिर्गततासेवक्षत्तु
१० दिनदूषणी। लोकवाद प्रसिद्धे॥ २३ मनुदिति॥ वातवलितपल्लवकीटकैः कुनी ... भ्रमवतसोनस्नेय

स

स्यतत्र।वेश्यास्तने नखक्षतोपमं विल्वफलं।पाक निर्वृत्ते पचेलिमं ददर्श।स्तनोपि चंदनादिभूषितो भवति वेश्यायाः नरव

रूनोपि भवति।विरहकनमर्दनाश्रसंचितोपि भवति।कुचौ वर्त्तौ संविनीतौ सेति वा समासः।संविनीतौ च स्थितौ।।८४ युवेति।तउ

णमिथुनविज्ञाने मज्जनयोग्य कुसुमपूर्णमध्यनैव कामभूणीवीह।तां कुद्यानयां भयामाट सायुक्तं भूलीरूवाप्रकीपितः

त्रस्तः।।विरहितयेतिभावः।।८५ मुनिनिति।।अगस्त्य तनुः स कलिकः श्यामो नाशी नांकुरिति ज्ञातः।कुश्चपरूढीण

ताथाजन्म हिर्ति कलासम्भूरुहं वाऽद्र प्रज्ञितान्निवोत्थ रागर्भः।।किंतरा धाम्बहरूश्यामलतया नांकुवक्रसाम्येकावक

१५ गुप्तनया कलासामयेमिति प्रसिद्धिः।।८६ कुनइति।।पुरः प्रथमं हगारस्वायतया अद्भिशानेनितांहिमवशेन पांडु १५

नपत्रस्य ख्यानवर्णेथे न तस्य वायाः।कुसुमपुविषये क्रीडास्सैनलं मीलं त्रिमीलीमीलेतीजायमानानिमीला

नेत्रसीकोशायस्यती।पनागपतनादिति भावः।।सोन्मेषनिमेषंबकुरितिवा।कीदृशीस्ताः लतायां कृतविशिष्टवलन

विशेषाः।विरही वद्धदीपनविभावं द्रष्टुं न शक्नोति।अथवकस्य वितताकस्य बतांकानेनाहृतशुभ्रवसनस्यक

स्यानविनायिकायो कृतविलासाः कामक्रीडाहृष्टाः सत्यः उन्नमपुष्पं मीलितनयनं कुर्वती।तिभावः।त्रा

वृत्तिर्दीर्घापि प्रयुज्यानेसद्भिविनिकोयांतते।।८७ गतेति।।सनलः कथं नाग्निर्नदति स्म यत्र विन्दुसौतिरवाह

नमस्कारं कुर्वतः फलमनेनानन्तेशिनोपि कृत्वा कोविदमानानित्यादि। नामामलकी यस्याः यो नूनागो महच्च
गताः॥ स्मनपायिकायाः कोऽयं हृदि मागताः ती या च्री मत्यर्थं नम्रेः शिनो पि: पुण्यगो न वर्ण नमतो जननानलोकः
स्नोती तिभावः॥ ९८ नपायेति॥ वनवासुनि अग्निन इव कृतं। मधुनी कृतं मकरंदैः केतक धूलि पि: शुभ्री कृती। इदृशी
अन्नोमदः रवितेजः सदव कौमुदी यस्य तत्पर्वं विरहिणां न लायसुखदानं ददौ। वियोगिन लक्षीद्यालोकोऽदुःखाय भव
तीति भावः॥ चंद्ररूपं गते रवितेजस्यापि दुःखं भवति। इदृशी मदः॥ हर्षमदनं चंद्रालोकस्य वसन्तदन्नइति वा व्याख्या॥ वियो
गिन मस्मो सुखान्नरीदन्नी स्मितेत जसा तदेव मदः कोन्यपी सुखं वनददौ इति वा विरहिणां रविजेन कौमुदी सुख वि
पनीन लक्षणायाव दुःखमेव नाददन्नश्च पिनु ददौ इति कश्चित्। रवितेजस्वी द्यालोकसुखं वियोगिने नाददत्त्वपितु
ददौ चंद्रवैरी विरहीसूर्यापि अतः समानशीलतया सुखदानं। अन्यच्चापि च शत्रुशत्रुणा सह मैत्र्यमिति भावः॥ ९९
अयोगेति॥ विरहिणापि सा द्रादवापिते सुखं चंइ पश्यता विरहिद्वेष लोहितनेत्र ताम्रकूट ज्वनाकोकिलनचंद्रवैरिणी
आहूतेन तुल्येन द्रागनि:॥ अथ वकुकूट शब्दकोकिलो जात्यवानवर्णज्ञ तेनि सम्यग्दादित्वा न्नक्षिपकुकूट ज्ञतयस्यसः॥
तेन कूटशब्द नाश्वनावत खीद्रा विकी विनहपि चंद्र सम मित्यपि शब्दार्थः॥ १००॥ अशोकेति॥ अयमशोकी वृक्षवि

शर्वीकिशलयैः कृत्वा स्तृतम दनाग्रेयास्त्रसमूहैस्त्वत एव नदुं तमिवश्चीकृतवान् । कान्तकृत्तमित्याह । पांथान्तविं
घनेशोकायस्या विदनया युत्वत्या सार्थकनामघत्याशया गतान । शवल्पं नकृकं । अन्या पिशमणगुघगती पिचायः ॥
प्रहतं स्वांगेप्रतीकृतीतिनाव ॥ १०१ विलासेति ॥ क्रीडावापीतीरेलहरीशह्याद । कोकिलाहितेफयो विंनावाहम हृन
मृत्य विशेषलाघवात् । हेतोः नृत्यगीतवाद्यं अरण्ये पितिनलमाननाधा ऽर्था नत्वत्यासमाह ॥ कसो गीत्रा घ्रोक्ति ॥
१६ नार्थीनियतिं प्रजतीतिमान्यत्राकू जनालोकः । विरहितयातौर्यत्रिकं तस्य सुखाय नघवनिक घ्नो गसाधनतात १६
याविमदूनादीनी लास्यादितूपतौर्यत्रिकंतेश्चा नवाधेति वदता व्यापानोदर्शितः । कविनामसुरसादीना नञत
वनलक्ष्मीकनापि भुज्यत इति भोगः । वास्तवी एषा नि ऊक्ति स्तेषामस्येव । नलसंवंधिनीसातन्कलाले नास्ति । मानूयात्
तथापि तभोगाः नीवागसमीपयुवतिः किन्नयुवतिः । अथवा वनेतै तौर्यत्रिकंतेन घकेलंकापिनानवाध । अपिनि
त्वक्रमे । कस्मादित्यतआह । नाग्यमाङ्जनोभोगमाप्नोति । तस्यदमयंतीलाभोपि नास्ति । कुतो नाग्यमा नके इत्भोगप्रा
प्तिरितिभावः ॥ १०२ तद्दिति ॥ तौर्यत्रिकं यातं सुनि विङुदावलीपाठकाः केइत्याह । शुकाद्यापय विशुक्रा स्तमसुवश सावि
कास्वतसुपङ्कजः ॥ १०३ इतीहवां ॥ इत्यनेनप्रकारेणलीलसौरत्राथे दीवनेभ्रमनेर्नगोपनीतादि शुकमुतापि ।

कारण्डवनलघुतया ॥ पद्मीकृतं ॥ निःफलीकृतं व्यवसायमुद्योगं व्यवसायं प्रतिज्ञाय । तेन हंसेन मोघीकृत-
त्यन्वयः ॥ अन्यान्यदत्तहस्तताले यथा भवत्येवं सखीभिर्हस्यते । हसितैः तत्काले व्याप्य । परस्परामिति निपातः ।
समुदायार्थे ॥ ६ उज्झाटनी ॥ इदानीं करतालिकादानाद्भवतीति उच्चाटयितव्योयं हंसः । अत्रस्थानेयासखीमामत्र
गच्छति सा मया संरुध्यतां कुपितेति वत्तुर्थी ॥ इति अनेन प्रकारेण तया सखीसमूहरूपा लब्धः ॥ ७ ॥ हतात्पकोप
अथान्तरं साश्यामामुवति विशेषः वृत्तेषकोपासहवरीणी हसिते । हंसस्य पत्त्रिणः हस्तघातनतावर्धहेतोः क्रीडा
लज्जिता सती पत्त्रा ख्वगति स्म । हंसस्येव । यथा सूर्यमभि व्रजतः श्यामा छाया गमनीया नवा स्वर्हेतोः पश्चाद्भवात्भ-
वति । एतेन समीपगतिः सूचिता ॥ ९ हस्ता न हंसा । ताभिः इति छलेन उपहस्यमाना कथमित्याह । हंसाभिमुखी सूर्या-
भिमुखी या यावान शक्ता न समीचीना । अथ च हंसः पक्षी । सा अहस्य विदिता शर्मीयासती । अशकुनी अशकुनदाना । अ-
थवा पक्षीनैव नवेन - - - । अविद्ये प्रियकथकः एष हंसो न विः यतः अतएव अकृत ऋतदानाना भविष्यति मम हन्त
अन्येषां यथा तथा न विविक्तार्थः । एकत्र न भविष्य प्रियो न लः । अपरत्र धारणे सति सौख्यमिति भावः ॥ ९ हंसोप्यसौ
हंसोपि हंसगतेः नैम्याः स्वयं अग्रे नमाणीयं यथा त्वं गच्छन् शुशुभे वेलस्य हेतोः अदसीयी गति अनुकृत्य उपहस

नविस्यत छद्मदो हंसो सत्या सा

तृ०स

त्रिवानय नं सखीमि: हसि नासा हंसो यस्या ये शुश्रुस्ते गच्छन्त्। अन्योपि कस्यापि गतिं मनुकृत्य हसति॥१०पदे पदे॥
सा ना विनीता वसुका आगामिनि पदे पदे चरणविन्देपन्तूपे। यथा हस्तयास्य ऊना नाति तं दंसीय यातेन प्रकारे
ण सा कूशी गीत न्वी धृतार्थ प्रलो स्पल तामध्ये सक्रीडं गच्छ ता हंसेना कृष्टा॥११ उद्यानि विद्दालि॥ का वन निवानि नस
खी जनान्त्र तएव का ये वद्धितीया सरु वरीयस्या स्त्री। यदा एना मा कलितवान्। की दृशीं अभङ्ग लकणि काः लं कृतया
३६ चारी। न दाशुक वद्र मनुष्य वचनेना वो वश॥१२ अमे किय॥ अये वाले क्षमयंति। किय दूरं यावत्तत्रुपे लिउयगाच्छसि ३६
मत्समीप मागच्छसीत्यर्थः। ने वाले व्यर्थं निःफलं इक्षमनेना कार्येण किं वा पविश्रामयसि आन्ता भवसि। यदि श्रमो
नास्ति तदा नयं नोदेति नोत्पद्यते किं। नुअहो। ने तव। अवलोकायं त्याः घनाः निविडाः वनमालाः॥१३ दृष्टोपर्यष्टीती॥
परस्य अवलोकया। अर्थात्र कर्म्मतापन्ना वनमालाः वाक्यार्थत्वात्रानि बेन तीवत्री एषा वनमाला। कीदृशी त्याह। प्रनाद
न र्ङ्कानवती। कैः कृत्वा। वायुना बलत्पल्लव एव कराः कैः तस्य कंपनैः। कीदृशी त्वी दृष्या वर्धं अपदेश स्थाने ः र्पि अर्पित
पदा यौ त्रिवर्थ को योगवतीं॥ सरुवयरुया तादृशीमेव निवेदयति॥१४ वार्यः कथं॥ कथं कानं कथं हवा इहं वत्र्र्वेद्गः।
गगानसेवानी। जवत्याचय या वसुधायामेव एकस्यां गतिर्गमनं यस्याः तया। अहो आश्चर्य्यं। अनेन वयसापि चमंगमिचे

नजानाति। अन्योपि क्लीदसः रसे नयंगा ननसे नअनुरागेण वा स्पर्शकैरमालिंग्य सुष्ठितां कामपि निपुण द्वि
२० प्रियस्तदा॥ लक्ष्म्याः तदालिंगनं ज्ञातापतिव्रताव्रतहानिर्न्निर्भूता। तस्याः भर्तुः नारायणस्य। इष्टो कलुष्या
ष्या अणुनापि स्वल्पेनापि। नजातं नोत्पन्नो सर्वभूतात्मकेन। उत्पयत्रापि स्मयमेव हेतुः। सर्वं विष्णुमयं जगदिति।
॥३१॥ विकं विवेः॥ विवेः विधिपुत्रुषस्य तं पार्श्वे विकु। समयानि कषायोगनि द्वितीया। कीदृशी अज्ञा नलज्ञ
निर्ल्लज्जमित्यर्थः। तं कीयः पौर्णमास्यां ... विंद्रं सृजति। नललमुखं वं प्रोत्तमामित्यर्थः। मन्ये सहस्रो वानुभ
विज्ञः कुशलः। कृतार्द्धपिंडं शिव शिवसि यस्मात्याज्ञा नललमुखवं प्रेसति अनेनाल मिनिनावः। योनिर्मीति
यः। अज्ञतया स्मृततन्मुखश्री निनिपदमुनयत्रापि योज्यं॥३२ निलीयते। निलीनो भवति विलुब्ध इः। अस्या
कं वचनाशं आत्मजे त्रैं नललमुखं कृत्वा। कदाचित् सूर्ये प्रविशति कदापि समुद्रमध्ये। कदाचिदाकाशचक्रमध्य
मध्ये निलीयत इति सर्वत्र योजना। उत्प्रेक्षा ध्वनिः॥३३॥ संज्ञापनः॥ नारायणो नोस्मान्नागत्य सेवकवर्गा न्नम
सीज्ञाप्य। किमर्थं आनिक्रांतमज्ञं येनतत्र। जितसकलनललमुखमत्वाय। तत्र स्वस्वरूपेतोः संकुचन्नाग्नीकमलगो
पितान्नब्रह्मणः बिलज्ञ लज्जारहितो यथा भवति एवं ल कृत्यांकोडिति। नललमुखमनोज्ञस्तत्वेतासिलज्जयाना

श्रीकमलैः संकुचितैः अतो लङ्कारहितैर्विक्रीडा॥३४॥ रेखा मिः॥ अस्य नलस्य मुखेन रेखा निर्मितोर्विंशत्वादेतन्मम
यी मिः दंतरूपा निः कृत्वा। विंशत्याद्याः संदेकत्वे इति वक्तव्यवचनस्थाने एकवचनं। अतः अयी तनेवचतुर्दशाष्टाद
शचत्वाविविधाः संनिश्चयइति किं कथयामास विविधः॥३५ प्रियानरे॥ नलस्य प्रियो योऽसौ पत्नी हृद्या।
कामधुर्नदैवौ नस्य रामः। सम्यग्यासेनयाथार्थ्यविधानेन नष्टः थीधैर्ययो। तस्मिन् नागराजजिनो बुद्धविरूढो
न विद्यीमः॥३६ विनापतत्रं॥ विनापत्रे गरुडरूपैः वायुभिः लोचनपरिसाधनीयैः। मनोभिः मनःप्रमाणैः। कृत
मादिकृतदृश्यैः जिनानासीत्। अपितु सर्वे वेत्यर्थः॥३७ संग्राममह॥ रणभूमीषु॥ नदीमातृकतां प्रयाति तु धि
नेः गर्हेतु निर्गताषु। नलवाणधारणा एव सर्व्याः तेषां कूलानृपसमूहप्राणैः कृत्वा सुनिरूपनदीमातृके
देशे न्यत्वापि सुमित्रकृमिलिं प्रसिद्धिः॥३८ यसोयदा॥ अस्यानलस्य वाक्यनाकं कूलत्वं अस्यार्थेन नलः। कीदृशः हित
वामित्यर्थः। चाप्रमता। यसः यदजनि। तत्तस्मात् कनकगुणोदेवा। निर्मितोव आपगा नदी तस्याः आलोपं किः
तस्याः कूलंकरवचयसनैः स्वाजावः नदीयं॥३९॥ यद्दित्रिलोकी॥ जैनो देगलानाचनगणनया अस्य कं स्या
त्रिलोक्याः जीवितस्यावसानेन नवेदशापयार्द्धसंख्यया अधिकागाजिनसीख्या यदि नवेदशालदा गण जाया अस्य समस्त

ज्ञातइत्यर्थः। खलु अहोदशायाउन्मादनामनलाख्या दशमी तयाकलिकयागगनीपुष्पान्तु आनाय्यापि प्रापय्नेइतः
कानकनूपैवासागगनकुसुमतुल्याभवचित्यर्थः। खलुएवार्थे नमएवपुष्पतुल्या इत्यविकल्पिवृ। दशम्या विप्रा
न्मप्राया दशेत्यर्थः॥११४॥ त्वयिस्मरा॥ कामपीडातः सन्तते स्मिनवहिनेननाऊत्वद्विषयेसंप्रेजितोस्मि। आगत्यस
गुणानुग्राहिण्याः त्वत्याः आवशानेनकृतकार्यो जातोस्मि॥११५॥ धन्यासि॥ हे रत्नेमि सार्वं धन्यासि स्पृहाहोसि।
अयात्वयास्वगुणैः कृत्वा नलोपि अपिशब्देन सर्वोत्तमता। आरूढः अन्यदपि रक्तु निर्बध्वान्वारूप्यतो। कोद
सुकर्षोमिमेत्याशंक्याह। इतः अस्मात्कारस्तुतिः चंद्रिकायाः कौमुद्याः य न्दऽदचिमपिठुंउ त्नवल्लीकवोसिऊ
द्योलकैकनोतिऊद्दीविमितिवा। तव्हेजायासीवंवेरुंगानयसाख्ये ऽ इति नापि चूसींवंचो हष्टान्वात्रनोविनी
दोषनसावह्चोत्रवत्तो॥११६॥ नलेनमा॥ नैषधेनकृवात्वीशानम्मूयधा शशिनानिशाइनःभोचतोत्वयाकृ
त्वानलःशान्तनीनिशीथिन्यावंद्रद्रुव। युवांयुयुक्तुःयोक्तुमिष्टुःसंघटितुमिष्टुःविधिःपुनःपुनःअहर्नि
शंतघुग कनिशार्वद्वमिथुनस्यघटकोयोग्योउपास्तेअन्यासेसवनो। ऽऽत्यर्थः॥११७॥ मनद्वयं॥ नल
स्यमहापीडितपवर्द्धिकानीपत्रानलीनां किमपछदानां विरचनासमाप्तिर्यदिलभ्यतेपघोकुत्तयुग
लेतवहृदमयन्तिनिन्यनायिकास्तनेनारीकायावद्भ्यिपघनिनातवैवकुचयुगलेभवतीतिभावः॥०

याः१

८०स नै. प्र. २

एकः सु॥ एकश्चंद्रः स्वलोचनद्वयस्य अतिविस्तीर्णत्वात्संतर्पणे क्षमः कथमपि नस्यात् न संभवति। तत्रस्माह। नलमुख
स्वचंद्रस्य द्वितीयो नवतारुण्यसेवनको अपर्यंतत्वेपि क्षमः। अथवा नत्वास्य द्वितीयस्य द्युतिर्द्युतिरिव्यासो सद्वितीयस्येति क
र्मधारयः॥११९ अस्तोत्तम॥ अहम्नो स्वर्येनैष धीयः अमी मृदाधि चारुतपएव कल्पद्रुः॥ यस्य [illegible] लि जाय प्र
न नखएव स्फुरंती ईदृश्यमाना अंकुरश्रीर्यस्य। यस्य द्विपत्रैव भ्रूयुग। यस्य कलं वः शाखा तवाघनः राजते॥
स्वल्तू त्वं रूपायी॥१२० यस्तो॥ यो देवतनुः तवकन्याप्योपल्लविताः सत्रनूतनः। नवविहसितेन मुकुलितो यः। तवी
५० ग सुकुमारतया यः कुसुमितः। तवैवस्तनशोभया यः फलितः। अस्ते इति सर्वत्र योजनीयं॥ युग्मं॥१२१ कोसी ५०
रु॥ वामुतयोः अन्योन्यानुरागस्य तुल्यतासी पारदने। कामेन। सिशः क्रन्नश्मिसमूहाख्या त्वानानावस्यैयटित
तुलाचंद्रमंडली कांसी कृता आसीत्। स्वल्प्त्वं रुं। नसो कर्षस्वतुल्यतायां यथा युवयोरनुरागः समो
भवति तथा कामः इच्छतीति भावः। अन्यचापि माने तुलाक्रियते नत्वरश्मिनरुः। शाह्यकले नहूत्यपि॥१२२ सच
क्रता॥ सात्विकनाबाष्पश्रुत प्रस्वेदएवमहाृढैः सिक्तः कै तेनसीइ घनेस्यार्दवा। नलकरकमलेत्रनैगोस
वेषु सुरत इत्यर्थः। प्रथमं लग्नाः पश्चादलग्ना एवांछितः। वकुरपत्रले रवा ४५ आवल्याः। अनुनाकिं क्रियतामि
त्याकांक्षायामाह तन्निर्गताइति। नलहस्तान्निर्गताः नलहस्तमेव भूयः पुनः प्रविश्य त्विति अर्थः। कमला रपत्र

वल्ली निःसरन्ति स्निग्धेन च किमपि अवश्यमेव उत्साद्यते इत्यपि कश्चित्॥१२३ एवं चार्वङ्ग्या घनानां सुरतमेव बाहुयुद्धं तेन रु
चितैः पवनैः पुनःपुनः प्रयुक्तां पुष्पवर्षं क्रीडाकानने युवा तरुणो प्रतीच्छतीं अन्योपि मल्लयुद्धदर्शनसंतुष्टः पुनःपुन
र्ददाति। अत्र च एवं वार्ता मल्लयुद्धं दृष्ट्वा मत्ततो दयाः पुनःपुनः कुसुमवृष्टिं त्यजन्ती प्रतीच्छतीं इत्यपि केचित्॥१२४ अन्यो
न्योन्यसमागमात् ज्ञानलस्य तव। चित्ते तस्मिन् प्रविलसद्विलासे अनङ्गदेहं अद्रष्टुं। किमिवेत्यत्राह। आदौ प्रथमं प्रवृत्त
द्व्यणुकोत्पादकौ परमाणुद्वयमिवाद्यती॥१२५ कामः॥ कुसुमेषुः कुसुममयधनुर्गृहीत्वा प्रोज्झति। अतनैव चैवं अतनुधनुर्लता
वामासाद्य माद्यन्निहृष्टो भवति। नैषधीयधनुर्लतायां च तुल्यं विशेषणमाह। अत्र कुसुमितकुलज्ञाताम् एकत्र गुणादिब्रणनाहि
ताम् अयनत्वाद्विचिकत्सां दयोदिगुणामेकत्र ज्ञानोपि तमोद्यौ कामपत्न्या घीवायां गो अलङ्कारः तद्घटिकाया पञ्चैवमूलल
ता तयाऽपि पल्लवितया कृचाशोभमानी विलसर्षि इन सुन्दरी भावस्यमावस्तया भ्राजिष्णु कामपत्नेय अत्पुष्पा धनुर्ल
तायामपि पक्षापक्षपत्री क्षणार्थं पक्ष्मकपलेखा भवति सावासैं इतसदृशी। एकैवेत्यालम्बनार्थं सूत्रलतायाः पल्लविता
याः पक्षो निवद्धो भवति। धनुर्लतापि॥१२६ चकुक्का॥ वदीयहाने लता मुक्ताफला निगुलिका॥ तीन लीना जहंसीश्रलोभ
रपतो हंसीविनोः कामदेवस्य वेध्यैलक्ष्यं जानीहि। तद्भिसिधौ धनुर्लतोत्थमात्मानं विद्धि यस्याः धनुर्लतायाः नि

त॰स

त्यांक निवासेलालित तमाश्च त्पर्थलालिनायामोदीतयासद्यमाने। पालित तनिवापाठः। विलासी। नोमा बलिः
हदीप्यमानना त्पेवविलेनं द्रंयस्याः साएवं भूता। श्रालेवते स्वीकरोति। गुलिका धनु चितिलोकः तत्रापिएते गु
णानवेति। १२७ पुष्पधुः॥ तेननलेनजितः कामश्च वाणसमू हे तवके शषु कुसुम मूर्त्त्या वादित्यर्थः। तवललाट
मूले धनुः। त्रिलोचना क्लिश्च नुचाद्धर्यः श — विरूपतिसर्घेत्रानुषज्जे। निर्विद्य निर्वेदं गत्वा त्वीत्रा श्रमेयं स्था
श्रयतशि श्रियेसकामश्च। नैषधः यायाश्च ध्रुनाइदानींत्व कुवपर्वते सीश्रयापत्रालीकामपर्णशालायते। श्र
५२ न्यापिजितश्च निर्विद्यार्त्ति तिशती तिश्चतिः। अनुत्राधुमिति। श्रयीनावसमासे विमक्तीनी स्थाने श्रां मनवति ५१
॥१२८॥ इत्यालपा। श्रथानंतरं इति श्रेइहशी नाथमाला हंसे सति येम्यानुसीवान पनाश्च सरुचये। पनोपुः संगतावभूतु
कल्याणे भवतुतव कृते इत्युक्तामी प्रेषय इत्यप्युक्ता। वेगेन जगाम नलनगरीं॥ १२९ वेतानन्य॥ मनसिज
वाप्य कुसुमम ध्रुनिः सी मिश्री भवन्ना प्राणेश्वर हृतपङ्क्ति श्रेभ्रस्याया वाणीसे व हेषे गवीनं दुर्घदिन गोऽन्य —
सर्व्विः। नसाश्च स्वादः स्वांस्वादं स्वादं स्वाद्या स्वाद्या स्वाद्या। अत्यर्थं सुखाद्दुसुगेयं घतेः। राम्नि सादम यंती गतापितापं सीता
पेनआप। अविन्दश्रापमूर्छां विश्रानन्द्ययो। घतमधुममन्दरोण तापमूर्छा भवनी तियुक्तो॥ १३०॥ तस्यादृशा॥ ते॥

नातिस्म। अनावरणपतत्रत्राणि कनं ग्रीष्मसंशोषितसरोवनकमलं हसतीतियोजना॥ ९ मदना। नैष्याः
हृदयेन यतउत्पतितं। कामसंज्वरयुक्त तयास्फुटितं वा। निरंतरस्फुलस्तनद्वयपयत्रणा प्रतिबंधं कुर्वंती
तं अपुना घंह्रतवतीदयातेति वा॥ १० निविशतो। कंटकाग्रं यादि प्रविशति वनलोकियनी द्यथीनकशाति
। ग्रदुतनोः पुनः हृदि अवनिभृतनाजा पर्यंतस्थ। प्रविश्यस्थितः। अतस्तांद्यर्थां कथं न विस्तानयतु। अ
विवृतनोत। सूक्ष्मशिरामात्रवरणप्रवेशेनादृकुडः खं भवति। हृदिपर्यंतप्रवेशे किंवनलवनि इति भावः
॥ ११ मनसि॥ हृदिस्थितमिव। इवउत्प्रेक्षायां। प्रष्टुः सहृदयात्र प्यंतरंगतयानिवानेत्र्योः एतदीययाः
अतएव सम्मुखस्थितेनापि वस्तुनिर्गहणशक्तिर्न दृष्ट॥ १२॥ हृदिदम॥ अक्षप्रवाहपूर्णे हृदि विनहस्तनीत
नम्रतयाहेतनाः प्रतिविंवितमुखं शुभ्रं। किलोत्प्रेक्षायां दमयंती मुखं हृदिस्थितेन नलं वुंवितं। चुवनं
दानुउपत्यगत्वा आगमिश्रागती। अपथा न विद्यति गम्या इयः आगमित्रागतीन विद्यति॥ १३ सुहृद।
स्वासितेनगर्भ वहनस्वासरूपेण वायुना। वहिर्निःसरणात् अनुमितस्य न प्रवेशमापितं कापटिक
वैश्य कलितज्ञानं। किमर्थं प्रविशतीत्याह। मित्रं स्मरं दमयंत्याः हरिउद्दे चयितुं छन्ने जायितुं। यदिन श्री

१०स

नः प्रविशः कथं तिष्ठति दृश्यते कोऽप्यद्भुतमात्मानं दर्शयति लोकानां । वितानहृन यावत्सामाधिक्यं ज्ञानमिति तद्योगः ॥ १४ ॥
ये नहि । नयागत्वां दुर्लभं यस्य नागः पराक्रिविशेषः । यत्र तन्मः सेव मणी कालिमा यत्र तत्स्यानिजपानि भवति
ने कृत्वा । स्वल्पत्वेन कोऽराधादिरां ने मी दृग्वलिपि कानी नलप्रनिकद्द कविचित्रितास्वकान । चित्रमपिद
हुवर्णनविचित्रकत्रः कमानि । पतेनन्नावना वरानसर्वत्रनलं पश्यतानिनावः ॥ १५ ॥ स्मनकृत्वा । हृद
यस्य विचित्रस्य कामान्यादिनां अवस्था बहुकथयन्ति वक्त्रदः । लियेहृदयासितेन वस्त्रे मुकुः वानीवानि
५८ कंपं व्यावितनकं पंहृतनयानुनिः स्वामवानः । उपपादकमारु । आस्यपीडायां सत्यां कोऽनविनेति ५८
त्रपितु सर्वपवत्रसति ॥ १६ ॥ कनपद्मानेत्राः कनककमलवनण कमलनयनकमलनामभिः ॥
बहुनविनेजः चित्रकालंपीनतवर्यपानी । नूनपूर्वपनटा । अहर्निशनापव्याजान । विनहृद्धेस
तिउदसृज्यनउत्सृज्यं प्रकाशनमित्यर्थः । अन्यापि बहुपानं वमति ॥ १७ ॥ उदयतिस्मान स्पोनाम
भूपतिनूजायां वाप्यनितीजणान अप्सुदर्शनात । सरवाणिः अनुमितः सीतापकामानलः प
ननव्यतिवधानणव्यपितवितः । नत्प्रमेयमद्गुनम पूर्वमुदयतिस्म । पर्वतनूमो भूमानास नू

पस्य वाब्ददर्शनाय दग्निर्नैव्याशिघनतिनत आश्चर्यं जनयमि। अस्तु दर्शनाननलंजनितं दुःखमिल
नुमितिः सखी भीउदेगिह्न बिलावः ॥१८॥ हृदि विदा। नैम्याः हृदि शवैः वहनन वहावं कुर्वन्
कामः नलनिमित्तेकृतः नदन्तीगस्यते मा विवस्थित स्य स्य स्य आत्मेना दृढो व्यथ स्ता उनं येन स
पर्वसूतः। अनपवफलदनी निः श्रात्नसर्थीकामः। मूर्छाजन्मा। मा। अथवत्तु अर्पगतः। नलकामा ह
दिनैम्याः। नत्र नलार्थे ब्रूहवण आत्मानं विघाय। कृतदन्तरे तिनकूद्द्वन नलस्य दन्तगेन मात्मानं
विव्याधनिकेविनखलूत्वेन्जे ॥१९॥ विधुरमा। नैम्या यदि माहाने विधुः सूर्यं दृतिखीकृतः। त
थानहृदयैकधूमग्रा ज्वलन्न ददाश्याहा नोपिनेदाहाज्जावा ननलोकोपिने वह्नौ दाहादसः।
सूर्येण नकेनैदाह योग्यता पर्यन्तं आनीतापि तां नमन बनि सन्ताप मिति भावः। वियोगजन्या स्फुटना
न प्रकाशित पापाणलेस्थैन्व मपि दृषद् शम्दः सूर्यकान्तपरः सवपापाणान्तेनादृढोपि ॥२०॥ हृ
दया। वियोगानिमग्नया। नैम्या हृदयदन्तकमलया। सदृकमदसी कुतोऽवतिनस्फुटमपि तुनकुर्व
वो। अथवा क्षालुकान्ति समयेऽस्तु नकस्मिन्। किमितिन सम न वतीत्याह। सा किं कामयन्तु

आलिंग्य अनुमन्तुं सिनाभोरापितरापितवती यन स्तुल्यानवक्तु। यद्याकास्तु कुत्र देशेनवतुम पितृकुत्रा

पि। कामवधूवनयासमा स्वद्रूत्यार्थिकाह। साकिं विनायामशेनयतः समास्तु हृनिनिनाकेनोति॥२१॥

अनलज्ञा॥ सानैमी स्वस्य विरहस्य अनलनावैवद्विर्वैनशासात् नजानाति स्मेत्यर्थः। यत्र यस्मान्न

त्र पिन हृदीष्ठे प्राणान् हृत्ला निष्कत्वार्उपपद्य साधैं त्यक्तु मनिलिसि वती॥ अथवा अनलज्ञा वैनैष वस्य अ

 त्रिस्तूपर्वै नज्ञातवती अपितु जानाति॥ कुतएवमित्यार्थिकाह। यतः प्राणान् हृत्येव न हत्वान स्वयनां

यत्यन्तुमियेष। नहि विरहे मननीमम स्नेयः नजीवनमिति ध्वनिः॥२२॥ प्रकृतिः॥ हृदयैकोमलीं इति

यत्र योषितीनामवत्वेन प्रसिद्धा कया प्रकृतिः स्वगुणैः स्वभाविकैः मै भोकथनिसमन्त्वेतु। यतः सापि ये

पि तन्मेनपतदेवप्रमेयी यतो विवृधेन पीडितेनदेवेनवा कामेन कुसमबाणैः विध्वु न्वना पीडयता प्रक

टितैव॥२२॥ त्रिपुरवधा॥ भूत्पत्रयतुः वैदद्दीप्तिर्विविहितया। गृहादनि [illegible] नाभीनै मीलन्कलायतुं न

पोलरूपसनागवालेनै सै: तु उत्से ज्ञो विशेषः अविधवा। विशर्दंडायमानाः स्मयोगवालेविशे

यतः। किमित्यपद्धाने विशीतीत्यत आह। हृतवशेति अन्यथा अमलनिबद्धैकयति। विनहित्या

विश्वावानलं ॥२४॥ हृदि विद्धा ॥ नेम्या हृदि अश्रुसहितेन मुखदृग्गोक्षेन मदुःखेन निश्वासः। प्रतिविंबितो। कामे
न तदुपमाकुसुमानि आत्मबाणाः समस्ताः निरवशेषाः। खचूस्मेतो ॥ अशोकोपमा वीभूक कुसुमे मुखाकेो
खकमशोन स्वपयून यावच्चीन मुखकमलादि प्रतिविंबे उन्मेषोनिश्वासः ॥२५॥ विरहा ॥ विरहपीडिमा
माहिन कपोले प्रतिफलितः वीड्राः अतोयेय सुन्मीयुनया ॥ वनाहिनया पीडुनामुखस्पर्वैदेवस्वा ॥ विकौ
व अनन्तरितवलीस्य अदर्शीनेडु गेदुग्वजोपन्यायेना ॥ अतोऽक मृगाक्षी पादिति मुन्धे ॥ कलोके प्रतिविंविनी
मुखेदृपते अतो नेम्या मुखविंदुः। स्वसस्वं वकानादूयक्कालं अनिका नेवैं कमासीदिदाशी नुवेदृसदृ
बीयानमित्यर्थः ॥२६॥ विरहा ॥ वियोगथीन प्रेराग्नीये। हविर्वदनबूलिनिः विरहतापान बूलिनबी
कृतयुचालीका ॥ सविलिसृणाला नचपासनीका मं प्रतितिलोव ननयान कल्वे धारयामास ॥२७॥
विनिहिनी ॥ नयाहृदिवंदनं घृनं कृतनवुदूदं युयुजे ॥ किमिवेत्यत आह ॥ नेम्याश्विनअं मिवं उपगा
कृतसंवदनक्रोडस्थितेन नजत्रपवित्रानखं दृदृवा ॥२८॥ स्मरा ॥ वकृतनीमुकुः वानीवानं नूतनं ककली
।रसपितुमद्धिमागिमाहृनी सनी ॥ कृतपवेत्यत आह ॥ नेम्याका माग्निसीतनवनया स्वासवात्पा कृतम
मीनीयुष्मस्तः अनित्यन्ते ॥२९॥ वियकनानवकुचयुगलीके किंतामपातिकिमिनिम्ना नियानि ॥

३०स

ज्ञातचित्रं ५

किमितिनयाचित्वारीकाचः। प्रियकान्यहर्णपूर्वमनेन चकोरेण प्राप्स्यामि। हृदानिहितो नामतसमू
पुरुस्तनो दूनिकथयामासत्तु निवदाहत्तु कुलनेनकृत्वानुविनर्दे॥ २०॥ त्वदितनो॥ त्वदन्यः पतिर्मे य
हृदयेपिन कृतः। नती वित्तस्थीकामाग्नो त्वयुहती वोघयतीवा॥ वियोगपीडितया॥ अन्यापि अग्नौ प्र
विश्य युद्धः नी वाचयति प्रविसायमान्यापीड्यते वनि॥ २१॥ विनहुन॥ वियोगसंतप्तनंदगानिर्दे दि
५६ नापहिनी॥ संकुचत्यत्र मुक्षितिः कृत्वा तस्याः सीतापंपृथुं अपने नैकिंपेहन किंवा पत्रान विद्वैजेत
वा॥ उत्प्रेक्षा॥ मुक्ताफलिकि॥ मपि जीयते॥ २२॥ दूरमती॥ नैमौ कामवाणा वनिसर्पंजो निषसानिवि
ना॥ अवरा॥ चंद्रकलेव सूर्यो सुतन्वा कत्रुणसमुत्के कैंपुत्रुणेन विज्ञेपा सर्वे नां थो वनीत्यर्थः॥ २३॥ ५६
ज्वलति॥ कामदुःखेनज्वल — निहृदया सनस सुणालूलना॥ समीपस्थयाः आलिजायिताः न
हुयमाः लक्ष्येव मालिन्यमनजना॥ स्वरामत्यर्थे देवत्सु अज्ञायी॥ २४॥ पि — का॥ कोकिलयाम
त्ववाण कंपितेन याहृदि न्निप्रीवकुसेवालीवलनयुं युत्तो॥ सर्वदा हन्तावासः कामं सनसीति मी॥
तस्य धनजमत्स्यः तत्रैव --- जानि स्वभावानत्यत्यर्थेन तु घे षे लीयेवलेकतो॥ २५॥॥
नखलु॥ मोहवशेन॥ कामोन्मादायन्त्या॥ नै मासु रवैदवं न न मणीया॥ अपूर्वचक्रान्तः मनि

विशेषवशेन समनाः कष्टा। खलु नैव खलु एवं अर्थे। अकल्पयत्। अबुद्ध। अन्यथा ईन्द्रोदये कथं अश्रमयं जलम
त्यजत। खलूत्वेहेतु निवा॥३६ नतिपतेः॥ कामदेवस्य विजयाय वाणैः यथा जयति जयो कर्षेणवर्तते तथा
न्यविवाणसाम्यं नेम्याः अत एव यथैव तयापि वसंख्याव्यपदेशेन अयमर्थः स्तनुनायोजयित्वा कामो नेमीं अवेक्षि
तेतिश्य दृढलः॥३७ शशिमयं॥ इदानीं विरहाग्निकांपर्यायो क्याकथयति। चंद्रसूर्याग्निमयास्त्रत्रयं कामस्य
स्य ज्ञात्वा विरहिणी। अश्रुव्याजात् उचितं प्रत्यर्पं जग्राह। उदितं उज्ज्वलं वाणः॥३८ अतनुना। कामेनानाइस
नवं मेघं अंबुदं अम्बुं निनीतं। सा स्तनतुः दीर्घनिःश्वासव्याजात् प्रत्यर्पं पवनास्त्रं विरूप॥३९ नतिपतिः॥ वौ काम
निहितवायव्यास्त्रं तां सा सुदती नेमी मलयवातेजा नती। कामसंतापमयं स्वहीनं मृणालनरूपं इयं नेमी तु जंशास्त्रीज
याहृ॥४० न्यविश॥ नेम्याः यदि। विरहिनां तथापि विनिरुस स्यपिजी विनिं एनद्र्थशल्यं न्यधित आनो पिती। इत्व
वितर्कः। किमथ तत्र हृदि कामस्तन विश्वद्वयेन ततशल्यं निहत्य निरवात वाश। अन्यात्रापि कोपि विशल्यं निक्षिपल्लो
हादिविंडेन दृढ्वा निखनोति निर्मग्नं करोतीत्यर्थः॥४१ अतिशय॥ अन्यथैशनव्यं नस्यं कुर्वनाने मीसमस्तसहस्र कुसुम
मयानि निजवाणव्ययाः। पुष्पाभावे कुसुमनिकटफलमिति फलान्यपि विरूपणः स्तनतालद्वयार्पणासना। सर्वे वा

यत्राणां कुसुमसंवेष्टितयामप्युपयोगस्यालस्यतन्त्रास्ति । अतस्तालफलान्येव विरूपः ॥ ४२ अथमुकुः । नयावा
नीवानीवक्रुनिर्दितवं प्रयासुतविष्णुं नुस्या स्मरसंतापरूपे रोगे पतितया नेम्या तस्या एवङः स्वादकस्तसहितमु
खीसखीउक्ता ॥ ४३ ननसुया ॥ मत्तुष्यदेवाः एकोनवानामिवयथायस्य अज्ञाया वतायावसंख्याकेनयस्ययुगी
नत्रश्रान्तिः श्वाञ्चेकथितो । तथाविरहिणामवेदिकिमितिनत्यकथि । संयुक्तमिथुनरूपेणनयनिमित्तं ॥ ४४ ऊनुनयता ॥
दरुदुहिता उन्मजया हृदिमा ऊर्गोहृकामसीतप्रासती । नत्तु तन्मरुवादना । त्रिलोकुनललाटे गौनीविनहए
५७ कलतिनलयतं । उत्स्येकाध्वनिः ॥ ४५ दहन ॥ दहनसंजातादारुव्यथानसशुः विनहजेवमहती । यदिनहर्षीक ५७
थमन्यथा दहनं ज्योतिषः गतजीविते प्रियांसे विष्णुं विशंति उत्सुनाः उत्सुकाः ॥ ४६ पंडितगोविंदकृतिः ॥ हृदिपु
नरपिप्रलापैविनहादच्छि । कलाः विरहिणीवभकर्दमकलंकिताः । हृदहताः । कुमुदसंगिन्यस्तवाहिश्वेताः ॥ अतए
वदुर्विनीततरां पश्यचंद्रस्यास्यान्योपि पतितं स्त्री करोतिनद्धंनिराकरोतिसदुर्विनीतो नवति ॥ ४७ अपि विष्णुं च
पिसमुद्रयेदारुस्थूलदार्दृष्टं ऊर्ध्वाशिशिनो । द्युतिवंडपरिख । वपादेजङ्गानीकृतशं सुकं गरविणाङ्किंवावउद
नलात्र । विद्युत्त्या स्मासेजडेतिसंबोधनंयुक्तं ॥ ४८ अय ॥ अयंचंद्रः दिवः स्वर्गादाकाशाद्वाविनहिलीव प्रान्तके । अ

मणामवाप्यापात्यते कृच्छ्रनिशापालात्। स्फुटमुत्प्रेक्षा। हेतुगर्भमाह। प्रथमं स्फुटरूपस्वार्द्रनक्षत्र तयः कणोग
णः क्षोदसमूहः। तेन च धिकमत्यर्थं तारकितं गगनं येन सः। तारकादिदर्शनादिव। कृष्णपक्षे वक्रनार
कतया उत्प्रेक्षेति। अन्योपि पापैः स्वर्गान्निपात्यते॥४९ वम। हे सखि चंद्रमघवने नर्च इंवद। इदमीदृक् प्रस्तावादनि
न्दितामित्यर्थः। किं वाच्यते। हृद्यत्वाद्यथा स्यादेवं पनान्नवे छा। क्रियतेइदं मद्वचनं श्रुधिः तनान्नवार्थे पिदृत्यपि
कश्चिद्विपश्चिश। पतापकान्त्या गजन्माद्युत्कर्षे हेतुमाह। पयोनिधौ रत्नाकरे सति कुलीने लक्ष्म्यादिपित्र्वार
जनित्रोलोविनायादितदा महादेवमस्तकस्थिति स्थानमापि किं विस्मृतौ॥५० निपतता॥ हे शशलांछन
निगाहिते निनावः। सप्रक्षेपतनामंदनेणापि नहूर्च्छितोसि। जलधौ स्थितस्य चं इस्यातिपानेद्युमतो अतः पीतपयो
निधेः मुनेनापि जठराग्नौ जीर्णतानिगतोसि॥५१ किमस्तु। प्राणैः गतैः प्रेमी मनः मयि निमज्जतु हे उडु अङ्ग इति
किं मन्यसे। मनस्त्वद्विलीयते इति शुद्धाशयाएवं [illegible] हृदि मा कुरु। ममतदर्थिका श्रुति नलमुखवं [illegible] वि
शिष्टपंडितः स्मरती निस्मरः। मेधावानयः पंडितो भवति सश्रुतेरन्यार्थताब्रूते। स्मर्यते इति स्मृति शिति स्मृति
कर्त्रीं वेदानुनुव्याख्या शावेवंघजाने स्मरशब्देना॥५२ मुखनय॥ हे मृगीगडुः खवनाद्दत्वे त्यजा। अपिन्निन्दायाी। कीर्ति [illegible]

नवघटदृहं सुखनयष्ठशाद्दिकानद्य। पितुः कुलं उद्धलं कुत्र। वधूवधपौत्रयं गृहाणा अन्योपि पुत्रमार्थेलाजेसति
दूतिसंधं करोति॥५३॥ निशि॥ हेवंद्र कपटसूर्यतां निशिमासेवस्व मावसीतापय। मां प्रति भ्रातुर्लाभ [illegible] माकु
र्वेतापयपापमामिति पाठः। अहं पुनः सूर्यं जिह्म। तदर्प्पेणां कपटसूर्यतीव तव अवलोकयिष्यामि प्रभाते।
॥५४॥ शशकलां॥ हे कलं कमयं का[illegible] नस्यरस अ छास्य द्र्द्दशमूतना एवं त्रपता नवआश्चर्यो नादिका
पनाशिनः केपनक [illegible] वम कानकारिनया। [illegible]यस्मा रम स्मा देवाश्रितोपि माद्दशीनां कृते नात्रौ कलाशि
५८ उत्तमसंगडः खद्दायि त्वमयुक्तं। भूनयनि[illegible] नः गगनाश्रितः इन्द्रिवा। अथवभूतो देवयोनिभेदा। अमृतस्यञ्ज ५८
प्रासमरणस्य एवं भूतना आश्चर्यजनिका। प्राप्तमरणस्येव नाश्चर्याय भवति। भूतोपि महादेवाश्रितो भवति आकाश
संचारी वा। सोपि स्त्रीबालादीनां भयदो भवति। ना[illegible]नि दीमो भवति। [illegible] गतिस्तस्य [illegible] वि [illegible] नमपि करोति।
अम्बुजाग्र दूति लोकः॥५५॥ श्रवणं॥ कर्ण्ये भूत्वा रूतं तमालपल्लवं देस[illegible] दकलं [illegible] निरिष्य। तत्र रूणि
च किमपि वृहत्कुक्षिः सद्यपि दिपिद्ब्राति नि[illegible]वातीर ध॥ तव मुहूर्त्तं सुखिनी स्यामित्यर्थः॥५६॥ असमये। अप्रा
स्तावे तु क्षितुदेति ध्रुवं निश्चितं हस्तं गतेव द्वयममावास्यागतो। पुनस्ते दागच्छति [illegible] तु यन्यते। सदा[illegible]प रू

त्वेस निपुनस्सेंद्रलोको न भवतीत्यर्थः ॥५७ अपि ॥ मैमेषवको न बालकः अगस्त्यस्य समुद्रापेयस्य शिष्यतीया
ति बाला भ्यासः । सम्यग्भवतीत्यर्थो । समुद्रं च क्रिडे कृतसम – स्पर्शं इव कनाः कति विंदवो भवन्ति ॥५८ कुतु ॥ हस्तोपक
ल्पोऽहमौ सुकृरं कुतु । इत्तो म के हाइवह्नि : दर्श्यणीन येहि मुक्तं तुं ने प्रतिर्विवेन घातय दाग्रविशति तदेव देस खि शर्त्रं
प्रयासेन शीघ्रं मानय ॥५९ उदया ॥ चेंद्रः समुद्रेण उठवएव किमिति नृनः विदु षो दुःस हां अथवडवाग्नि र्द्दनां तद्वयं द
यमपि कि । च हूला । अमुना समुद्रेण दुःसह चारत्य क्रन्दन् किमिति विषवतनमनाकृतवान् । अयं विषाद दुःसह इ
पित कृतवर्णितावुणइत्युक्तं भवति ॥६० असित ॥ कालकूटदाधिकं विषेः ददयति । असितं कृष्णं सामुद्रं विषं कालकू
टमित्यर्थः ॥ एक देवत्वं क्रिंतम पित्रुनं सौमूनतपुनः जन्मन लेनो एषवेंद्रः पुनः शुभ्रं विषं आसो वं । सर्वामत्रैः निःशेषं
एषा नवदत्येवं पीवा जनितसी रूयमपि पुनर्नूतनः स नुउ दति ॥६१ विरहि ॥ विपरीत मन्यथा कथयंतीति क र्त्येलत्यु
विपरीनाक घाये घामिनि वा तेकथं यरुविदः अपितुनकथमपि अथवा प्रहविद इति उपहासे । अशेषकले संपूर्णे
विरहिणीनीवर्गः समूह : तद्वधव्यसने आकुला कथं कनोमिकृ वा । अथवा व व्यसनेन अकुलः अविद्यमाने कुलीय
स्मात् कुपुत्रेण कुलं न सुमिति न्यायेना इद्दर्शं दं दृष्ट्वं तु मेवदंति । सुनेर्निपीतस्य बार्के द्रीति पापय इव दन्तात्र

एवते ग्रहविदोना। यद्याकथं त्र विपरीतकथास्ते त्र पि विपरीतकथाः। वंच हे सखि पूर्वं स्त्री वध्व कन्तोर्नेवापि
जानीहि। स्त्रीलां वचनहितं पुण्यं जानीहि। यद्या विरहिलोवधव्यसने आकुलः। कुब्ब हृदय स्त्रान्नि हत्वा र्थे पयङ्कः रे
न ड्ःखीति नावः। सुराणां मध्ये निपीतास्तु धामेनेति सुरोत्तमना। सुरैर्निपीतास्तु वाय स्युद्ङ्निपयो पहूति तया वाशु
न य रुतेति वाप्यारव्या॥ ६२ विरहि। न ङ्समाने अवापि र्लप्रितोयः अतएव वङ्कलाति आदन्ने अर्थात्र समान
मेवस वङ्कलाड्रनि। नै रेवा विरहिभिः तस्य वङ्कमानस्य त्रमिति न सैरव्याय त्र्यन्न विसानि थिः किममीकृता। मा
५९ नीमानविचने वङ्कमानस्य मापविमाणे यस्यां सारवन्नूत्ये रू॥ ६३ स्वरि॥ विछुवक्र वासनया। चनिप्रश्वासो
नी कूसुदर्शनस्येति कर्म यादयोवा। त्रमा - भानेः। वंदीनाङ्ःखादति। यद्येवं नत्र न्यथाकथं वलि ददिराङ्कु ५९
पिं डनु ल्यवदनपतिनं त्यजति॥ ६४ वदना॥ वदनांतर्गतं खेछया स्यायत्या विधुंनाकु त्रे त्यजति। किंतु गलनाल
विलेनमहि तिरवगलति निःसनति अत्ययं विना विनाशं विना॥ ६५ अङ्ग॥ अङ्गदर्शिनः पुनाणाशः नायती
नाङ्कुशिनह्विदं वदेति। विरहि मस्तकछि दैनवदेति। तङ्गनाग्निखेश्चंडः क्रमवति। लविलैवविनएषा व्यापा
दिनाइत्य र्थः॥ ६६ स्मनसरवौ। दीमकामसरवौ देववैद्यौ कामानिणामहादेवेनाछिन्नं यज्ञमृगस्य शिरो।

यथासंदष्टः। लोकायमित्यैकामारिणा छिन्नमिति हृत्वासीदष्टः। अस्य च तथा विश्वामित्रे विनाहे सखि कः
संदष्टाश्चिति भावः॥ ६७ नला॥ नैषषच्छिन्नमस्तकस्य शत्रोमनणम्नीत्वा अत्यर्थमुत्पतनतः। राहुशिरः। तदस्य दृष्टवं
ष्वनीयथावं किंत्रमिलतीति॥ ६८ सखि॥ हे सखि जनानां परिघ्रुछ कबंधतां दधता केतुनापि समी मगधराजस्थानी नरखं
डवत्तराहुरस्तिनः किमिति नसीदति। जरासंधा हुसी विशेषः॥ ६९ वदवि॥ मज्ञाषितैः सखि राहुं वद द्विजरा
जद्विया विप्रश्रेष्ठबंधुध्याशङ्क्ते किं ताजसि। यदीदृशो ब्राह्मण एव न वा वातुलीनिषेव्यपातितः किं दिवं स्वर्गं
पुनर्नेति अपितु न वा तु लो यत्स्विमादिक्रमद्य विशेषस्वपतिनो भ्रष्टः महापानकीव॥ ७०॥ दहति॥ गरुडेन
यथा ब्राह्मणतुर्ध्या निषादलौ गतो विप्रस्यकण्ठं दहती ति हृत्वा। तथा त्वया विकिरत्यकः। अयी विप्रो न भ
वति किमितीत्याह। प्रकृतिः अस्मदाहिका। यद्येवं न तदा नि नागसि मयिका विप्रता॥ ७१ सका॥ द्विजरा
जतानाश्वास्य कथमित्याशङ्क्याप्युन्नाह। समस्तकलानां मेलकं कृत्वा यमार्थं सृष्टो यो विनिहृत्या वर्णणसाचनं।
अतः द्विजानीदं तानी नाजा द्विजराज इति श्रुतिः किंवदंती॥ ७२ स्मनमुखी। कामानननीद्दरलोचनायै
नारूपी विधिना। अनेन प्रकारेण विनिहृत्या वचेन श्मा शशाव्याजात्कालेन चिह्नितः। अन्योपि अपदिदि

लोकुर्हितिर्नयियेभ्कलोलित स्यातुरखवालितामवती निनावृ॥ ७३ इति॥ एवंवं ह्रस्पधिक्रानंकुवालिर हु ४ खंद घनीहत
लोक्य निरालकुत्वा इति स्द यसाजैगिनिब्रालितं सन्निहितमित्यर्थः॥ उपाल मतकासं॥ ७४ हृदया॥ मदीयं वित्तं वेदा श्र
यसत दाएवं प्रकाले गत दैवक्लिमिमिहा लयसि। रूलोमभस्मीकृतः निजएव श्रात्मेव ईवनेयेन। अतएव अश्र्य
शवान् ह नाशानिसु केव्यमव वान विनासि श्रा अयना शसतीत्यर्थः। हुताशनो पि ब्राधानीकृतदग्धं वनो नम
६० वनीति॥ ७५ पुनर्मिदा॥ महादेवन ब्रूदृश्यतपापितोसि श्रात्मत्रिनयनव नाशानयात्र। हेस्मनत्वयिप्राप्तिगते ६०
हृष्ट्वा निपरू कस्य वनापिचित्रिः नवैः ननिर्रूतमनिः सन्निधतश्र पितुसर्वस्यापीत्यर्थः॥ हे निर्प्रकृतार्थो
कथयतइनिवालोकनाबाउद्यमवलो क्यवक्लि एनं दृष्ट्वा त्रिनेत्रो ईजातः। जगनिसर्वेचिन त्रान विद्धीती तिक्ष
त्वाम हदयमयः अह्निगतोहंसः इति कावृ॥ ७६ सहवनो॥ सरुवनो वी तति सहितं ४ सदेति भूयन। वायव
सतिसतिमायममना - कृतोनास्ति। अथमेलकं युवयोर्न्नास्ति किमितीत्याह। किल भासि त्रोनवं तीना नुस्मृना
सायत ४॥ ७७ इति वि॥ रूनति वि युक्ता अतएवश्च नात्म यनज्ञा मा मिव आत्मानं यतस्तापि तवानसि आत्मानं पर्वव
यान जानासि सः॥ अरुम नम इत्यतश्चाह। यदि त्वमतमः तवर्सगा वृक धर्मेषि तं दृष्ट्वा ततस्य शोद्दा हायुज्यते॥ ७८

अनुमा॥ सा अनिंद्य सिद्धान्तध्यासाधीनतिः कथं नाम मनएीचकार। उवितर्कौ॥ प्रियतमयापितया श्रीवत्सकंत्रेतिकृ
त्वा किं परित्यक्तो सि नापतितः सर्वैः त्यज्यते यतः॥ ७९ सुगत॥ लौं विजित्य सुगतो बुद्धः स एव दातकीर्तिशनीन अनाश
यत्र। यशो नाशान्तकं कृतौ पृथिव्यादिभूतनवितानं न्त्र युद्धहरो जहान॥ ८० फलम॥ महादेवे विनिघ्नता याप्यादयत
रु अनीगयतकाय नाशरूपं सफलममलभ्यता तत आमध्यजातनीतिः। अरुदवितर्के विस्मयवानीतिनापि कुसुमे।
यऽहुं नेच्छति। बुद्धो न पिनयोद्धर्या किं पुनर्निशितैः शरैरिति॥ ८१ अथ॥ इतरदेववरा अमृतं नयन पवित्र चिनेत्रा स्मृति
रूपादिशोकथं प्राप्तवानसि। खलु निस्सयेन। रतः अधनरसंवादादनाऊ। सुवीस घ्नता नादिवैनपी तयान स्मिहृति
नत॥ ८२ भुवन॥ हे स्मरपवने। प्रातमनएत्रैलोक्य संमोहनसंज्ञाने नपापेन तव विशावना। कथमेवमित्याह। यत वि
रहमलिनां मादृशीं परानवनत्रास्यसि। विशाखेपिमलिनीं पनिवनं भ्रमति॥ ८३ वाद॥ तंतरवदे। शरैः हसि मनाएी॥
वनददासि यो मार्यते तस्य कि पया बनः पतन्ति हस्ता इनदपि न भवति तेष्टेनास्मीतिरूचा रूपा एतत आरु। अथ यस्म
ता सितर्हि युक्तौ। श्रीकृत दंठदं बनो युक्तिः मृतेनन तत्फले। मडउठि ड निल्ला क प्रसिद्धि॥ ८४ पं श्रीगोविंददेवकृतनिनि
धे। ८५॥ द्रुपद। वक्तुं नाग्रं अग्रमर्त्युं वे रूपं च अन्यदेवसेवितं स बानाहः यति। अतिशयेन अं वता शनानना शखपोतुतार

हस्यन नवस्नेवकस्य नवति ॥ ८५ स्मरनि ॥ हेकामन्नमतिशयेन पापिमः । अनो विधिः तवायुवं पुष्पाणि नवि
तवारय । दिदृढं धनुः सौहारवाणा नस्हजेततदा त्रिलोकीनाथीभ्रमेत ॥ ८६ स्मरस्वि ॥ यथा सर्वम महादेवस्यावा-
णोग्निः त्रिपुरनगरातिदाह तथा तवापि वाणाग्निः जगतीत्रयं मादहतु । इतिकृत्वा किंविवितानि हैतोर्हितो अस्तु
क्तिनः । तथाणकुसुमानि मध्यम भूमिन सिंचन । कुसुमेम भुयोगिवेइयमुत्पेरूा ॥ ८७ विधिन ॥ असामनुष्याणा-
मनो निवेश निनवयवं अनएवा[illegible] । आवानवशनवील दूमकनोहू । खलुनिश्चिन । अपिसंभावनायो । वइंवेदषा
६१ स्यतवयाणेस्न दपिद्विधा नविघ्नरः ॥ ८८ अपिविधि ॥ अष्पातितवबाणान् विनायघातासुरवं न प्राप । हेस्मर । अपिसं ६१
भावनायां पश्चाद्रनिटा मंकृत्वाप्येवसंख्याकान् तान् वाणान् ददौ । तथापि नैनेववतरवे देहगतरवडिते ॥ ८९ उपहर्ता ॥
देववृक्षाः कस्य देवस्य कृते । कतिसुमनसानो पहरंति अपि तु वह्न नर्वदि[illegible]नि । नवधुनहीनतया हृष्येग किकीप्रत्ये
कमेकेकीदृदती त्यर्थः । चिकुगर्हितेइयतापि एतावनापि नांगविधानरी । नगर्घेत्यागः । तथापि गर्हीमयाइत्यर्थ अ-
लोकत्रायेयी ॥ ९० कुसुम ॥ कुसुममपि अनिपापकारि धनुर्वाविद्धिः पुनः - - - यारुदवागहीनेत्यर्थः । एवविधे
धाताकिमकृतकिं कृतवान् । तवएकस्य तस्य अस्य देएकधनुः स्थान इत्यर्थः । इदानीनलघुवोधनुर्धये मकृत ॥ ९१ ॥

घद्दता॥एकवारंविकाशितनंदनाःघद्दतव४ आत्मीयमेकमर्कं तु पथ्यं ददति। अनुकंपया भक्त्या प्रीत्या वात्सवेन
एवंता।निघद्दभवंति इत्याशाहाव॥ तैःधनुःशरां सर्वं कुड्बे॥८२ घदलतुः॥ यतत्वमनंगः एतद्देवसं सारस्य दिनं। कुत्र
सन्तु निः यः तव घातं सहतो अविवलं बुद्धिं न यथा भवति एवं इत्थं माकल्पे मा कुथ्य वेत्यर्के शक्तो वि॥८३ सहतयाः। हे॥
श्मनः शीं नु प्रतियेशनं वं हृदीनवानसि ते न शक्ता। सहद्वे यगिनिकालि चा अस्मात् हः॥ भुवमुत्पुन्के इदानीं मशबीस्व
नेपंचमसीख्या। हनको वाण४ तथ कोकिलस्य नएव पंचमो भूर। अथवछलतः पंचमस्वरं नो निर्विकथ॥७४ समन
समा॥ महादेवस्यापि तवदा हश्रमा ममाघर्म्मे नफलीकृतइतिसंभावयामि। मदेवका यार्थंत्यक्ता त्मत तनु४
डुनस्तदेवस्वर्गे न अप्राप्तवानसि॥७५ विनिहितो॥ वियोगिनो विमुखस्य दुःखितस्याचं प्रोदयं। यमदिज्जातोव
युः नदक्षिणो नानुकूलः दुःखदवार। दर्शनार्थं विहृदये विमुखस्य पश्चिमानि सुखीभूतस्त्रिनस्य
घुतुबस्य दक्षिणवायुः दक्षिण भागस्थानं भवति। कंठवाम भागस्थो भवति। दुष्यस्य घ तुः अटनो धनुः कोटेनमयनम
नमयितुं वा न बवा कुर्याद् दक्षिणा अनुकूलत४ विपरीतलक्षणा वा का कुर्बो। अथवमारणाय संमुखस्य दक्षि
णानागो अभिमुखस्य सुमनस४ श्रुनस्य वामो भवति॥७६ किंतु॥ भगवाञ्जवानीपतिःसं भवीते एककं मदसुदीर्घ

स

६२ धिनहिजनांतर्कयुक्तिनवान।ततोहृतोः किंमुग्नीय॰ति सुकथ्यते। सपनमेस्व॥ वकूथादेवम - नाजिन्।मदसु ६२
दादर्पहर्षणां वंकनोपितिश्च तस्वकूयादेवर्चे वकजिनु। श्चेवयती त्यंयक॥ द्वे पुनर्वियोपिगिजनां तक॥ श्र
तस्वकूयादेवनामत्रयंजानीमदनजितश्चं ववाजितमृत्युजिदिति॥ ९७ व मिव। नवन्नमिवपनोपकानेपेडितः।
हस्मरकोपिनदृष्टः नचवाश्रुतः। कथंज्ञातमित्याह। यस्त्वंदहनादग्नेः स्वमात्मानमदह॥ दग्धवानसि। प्र
योजनामाह। हलतात्मनाहृत्वाउगंनि श्रालिंग्यहृलाघिते॥ ९८ त्वमुचितं॥ महादेवनेननयनाग्ने।
त्वंलोकशास्त्रिकहोमहविः कृतो सिदूदमुचितंकृतंदैने। तवसखायं मधुं वसंतं विहाय देत्याविशेषं मधुं
व्यापादयता। वतखेदे। हरिणा किंकृतं कुत्सितंकृतं। अथवा किंकृतं अपितु किमपिन॥ ९९ इतिकि
या॥ तस्या॥ नेम्या॥ इतिश्चनेनाकारेण वियद्भवनेनैव तदात कालमुखेपांशुलंकृष्कज्ञातं। प्रियावनपि
वासु। अन्योपि पिपासया पांशुल गतो भवति। अत्रोत्तरं। अप्रियवचनकलकाय कोंकृते रिवा॥१००
प्रियसखी॥ सखीसम्हृहनसहम्र्द्दं तणित्या सा नेमी नियैवखयनः। हृदयकामवाणेरत्तार्थं विद्धाया।
पादिताया। अतावकु - - - - नार्था। अर्द्धंतयोक्त अर्द्धसखीनि रित्यर्थः॥१०१ अकत्रुणा रा कुसुमवा

णानु निः कतुणोन्न आत्मन ४ अस्मनु प्राणोन्न अवरकु। आपदिस्यामा विकयाचीरत याकुवा उत्तरमाह। प्राणा
एवमवेशिण ४ तानवरद्विउ किं आव्ह किं ब्रवीषि प्राणापगमे सनिाडःखं ननवत्तीत्यर्थः॥ १०२ हिनगिरी। हिनी
वरनें कि मितिन रात्नणा वि। हे आश्रवेववन कारिणि स्वकीयें जीवनी दत्यदपिरक्षा। सखि इदृशी नवतीयदि
हिनामम। याचेममशत्रुं जीवितमम्निलषसि॥ १०३ अमृत॥ देने मिएघअमृनकारः अस्यकते। किमिनिसिजा
सि। हे सखिअन एवनप्यते। घघस्यक वा ४ मृतान्नवीतिनदाकपरिनप्यते। अपितुनका पि॥ १०४ व्रजइति। इति
नऊ। कारणशून्यांनीतिंत्यज। अयीशी नदीघितित्रुदेति। निश्चितमानपशुर्मुनैः कनीकां घाम्निमि: ह्नलयतिभ
हेसखि अनुमदें वचनमात्रेणेवन्यकरो नि॥ १०५ अविशेषे॥ आविभूर्त्तै हेसमुत्रये हेसखितवहृदयशपथैं कना
मि। यद्दिवं द्रदीप्तिगा वनोनमवसि। उत्तनमाह। हेसखितुविफलप्रीतिफलैंलै - - - - - - - - यदयीं हृत्नय
नित्वं चं प्राणांस्वउत्तलयनिउद्विपनि॥ १०६ विधुविरा॥ चंद्र लिनाघिति घरम्निवायिनीसंभाषणकर्त्री को।
कि कौत्नी किमितिनहन्त मि। हे सखिकुहूकुहूइत्यर्थपर्यालोचनयाकिं। सर्यकोकिलाश्चन पैर्थमयीवा
णीमयि विघयेकिनतिा एकत्रडःखमयींरपनत्रात्यी॥ १०७ हृदया॥ चित्रे एवतवमप्रियनमोवत्रैनतथापि

किं दुःखिता भवसि। हृद्यपि च परं स वल्लभो यतः यस्मात् खलु निश्चयेन वदिन्नेव त्रेतनेन तत एव तस्मादेव मा
या विखिद्यते हे सखि॥ १०८ स्फुटति॥ हारमणोकामा भिना स्फुटति सति हृदयमपि अलंकाररहितं जा
तं। अथ वक्ष्ये नवक्विनलरहितं कृतं। हे सखि संप्रति हतास्मि यदि चित्रादपि अपाकृतः स नलः प्रिया मम
श्लोकरष्टा भिरर्द्ध समस्या॥ १०९ इदमुदी॥ माइदमुक्तामूर्छायियो। मनसि वर्द्धितकामाग्निः। समवलंबनलेशच्छिदी।
अन्तपत्रिसहितामपि। इयमपि भूयमपि दुःखिता महती चपित्वन काऽपि॥ ११० अचिन॥ कापि सखी मुखजलं आ
चितधानयामास। कापि भ्रुवो नलिनीपत्रैः प्राधितविहितवती। बल्लिना गुरितेलोप्यपति अकारलोपप्रचितेनेति नवनि
कापि भजला निलं चकार। कापि हिमशीतलवस्त्रं तस्याः शनीवेति न्यूप॥ १११ उपचारा॥ सखीसमूहस्य ताउपचारा
कामलशीतलेङ्गे लजादिपि॥ तेषां यथेर्थं लघु स्वल्पं दुतं यथा भवत्येवं वाचेतनी प्राप्येप॥ ११२॥ अथ कल॥
हे कलः सखि कलय जानीहि स्फुटं श्वसिति। हे चलेप स्पवलति। हे मेनके अ बरकंपनं जानीहि। हे कल्पलते॥
किमपि वक्ति शृणु॥ ११३ नजय॥ हे चातुमतिस्मनाव नयनिचय। हे केशिनि केश्यं केशसमूहः। असीयते अस्वि
णयसंवर्द्धं कुरु। हे तन्वी गिणि नेत्रयो। जलप्रवाहान अवरहाण अपाकुरु। इति गदाः सखीनां श्रुताः। नेमीसखीनां कि

सामनकाकल्पलतादिनाम॥ युग्मं॥ ११४ कलकलः॥ श्रीघ्रुवचैनेस्सखीसुखात्महान्कोलाहलः उल्लासाउ
त्सामनकाकल्पलतादिनाम॥ ११५ कन्यांतः॥ शचिवश्रेमोवेद्यश्रेमस्वस्त्रत्यमे
नःमदा। यांशद्दश्रवासत्रीमनरंभः दत्तन्नयःसुनाम्प्टहसमाडणाम॥ यथानयी कारात्। कान्यान्तः सदननाशाय दोषाश्च नजाताश्च इत्यथ्याहारः। एकत्रदोबाः घ
कदवतोद्दोना जनमूसत्त॥ किंत्र चतुरित्याह। हृनपतेश्रकार्यं। श्रद्दं अखिलं समस्तं ज्ञानं सुश्रुतेनसम्यक्श्र
विचाराश्च वैद्यपदेशोपानामः॥ किंत्र चतुरित्याह। हृनपतेश्रा कार्यं यात्रि दं अखिलं समस्तं ज्ञान सुश्रुतेनसम्यक्श्र
तेन चरकस्योक्तेन रुकृत्प्राप्तिविज्ञापितेन। अस्यास्त्रेम्नीमस्याः नलदं विनानेषधंघ दं विना संतापस्य नाशने को
पिनयकः स्यात्। प्रियमवैपाहृदे वयंपुसुश्रुतेन वैद्यकशास्त्रेण चरकस्योक्ते न चिकित्साशास्त्रविशेषेणासमर्थो
ज्ञानेऽस्याश्च नलदमुसीनं विना तापदलनेन कोपिक्रमो भवति॥ ११६ मान्याम॥ अमात्यवैद्यान्यामेकसमयमा
त्रिधीयमानत्रेदाः घटत्वा तस्यचयपाकृतं निराकरणीयचतत्र। एवंभूतं मिथश्च अतिघातं परस्परं शब्दव्याघातं। नि
त्रहूपाणामेव शब्दानां एकदेवोक्तानां त्रयस्वर व्याघातो भवतिनतुएकरूपाक्रान्तिनाम्पीश्लेषेणाकवातं नेम्याः श्रमि
त्प्रशतसीकयाकिमपिनास्तानश्रुतमित्यर्थः॥ ११७ पुनविंग॥ श्री प्राणनीतवियोगविक्षीतनूजीवनणवंदार्तु नाजाकाम
वाणपीडानिपीडितोंज्ञानवान्। पेडिताःपनाशायशी घ्रणज्ञाननयः॥ ११८ वातनदा। इष्मितं गुणमयं दयितं स्वयंवरश्र

लपनहोभिः त्वं प्राप्नुहि इत्याशिषं तन्तुजायेलक्षानमशिरसे सुखमुत्तममप्यपि तादृदो ॥११९ तदनु ॥ सनाजातदने तवैनै
मीसखीः उक्तवानमभु समये प्राप्ते हि यस्मान्नृदृशीनो शरीरं कुसुममपि वाणायते । तस्मात्तदुचितं योग्यमुपवा
रं कुत्र नश्यस्याः नेष्याः ॥१२० कतिपय ॥ स्वल्पैरेव दिवसैः वा पुष्पाकिंवव स्ययायावनीयानुवनः कशिष्यते वरणीयः ॥
उक्तकर्मोक्तिः । तत्तस्याद नया दमयंत्या तव हि बानामुक्तिभिः उविः दोलिः । दृनिर्वा प्राप्नुयोग्या । कुशिमशमनं
या तियासा कृमेशिमशमनया । अथवा कुमिमशम स्वपशमंनयतीति पपाद्यत्व । पश्चादं वी अपादेश ७ स्त्रियामा
६४ दाइतितु विविशेषणी ॥१२१ एवं यद्य ॥ इति नाषमाणेन राज्ञा तनयाल ज्ञास्त्वानंनपृष्ठा । यद्यमोहः क्षामाङ्गा ६
तइतिकल्पितशानीरपां इत्यादिभिः कृत्वा । यस्य आशीः कपटात् । उक्ता । तथा शांवनावस्थानं । तरुण्वासखीरवी जा
नामनः समुद्रं हर्षलक्ष्याः विस्तारयामास । मंदा हं स्फीत्वपेत्यमरः ॥१२२ श्रीहर्षमित्याद्यर्धं पूर्ववत् । चतुः चतुर्थः
स्तैर्यविचारणप्रकरणं कुणनं गसिद्धान्तप्रकरणविशेषः । तस्य भ्रातरिसमानकर्तृकत्वात् । महाकाव्ये नैषधच
रिते सर्गः स्वनावसुंदना व्यागमत समाप्त इत्यर्थः ॥ छ ॥ विमलगुणशत वुचजनविहिन नावानुकृति चक्षुनतमी
चक्रे श्रीगोविंदः सुखकनद वायानिः सुनदी ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ इति श्रीगोविंदमिश्रविरचितायां नैषधटिप्पणि

कायांवैदर्भीविप्रलंभोनाम चतुर्थः सर्गः समाप्तः॥४॥ ॥५॥यावदागत॥सद्वीपतिःस्वयंवरोत्सवाययाव
दागमयत्आनयति आकारयतीत्यर्थः॥ तावद्देवमार्गात्मुनिः इंद्रदर्शनेच्छुः नारदःययौ॥१॥नात्रचित्रं॥पर्वतोमुनि
वरःतस्यानुतस्य पश्चाद्ययतप्रययौ अत्रनचित्रं। सपर्वतःखल्लु यस्मात्तस्यमुनेःसपक्षोमित्रं। अथचपक्षरुस
हितामहीधरःयतप्रययौनात्रचित्रं इतिध्वनिः।नारदःपुनःउच्चैःअतिशयेन आश्चर्यजननाय वियतविल॥
संघोपद्वितो मित्रानुगोयास्ययौ। नारदश्चउगतोपिपूज्यः किमिति उगामेत्याश्चर्यं। अथचयोउगतोपि
गुरुःभारवान्सलंघयनृत्य द्रुतमुत्पादयतीतिध्वनिः॥२॥गच्छतापि॥ - धियापथिमार्गव्योमयानेविमाना
पिगच्छतागगनं विजगाहे विगाहितं। कथं विमानादिसाधनं विनाययावित्याह। साधकेउपकरणे अन्या
उनानां इतरजनानां नियमः। योगिनांतपसैव समस्तासिद्धिः। अन्यजनार्थमितिपाठ। अन्यजनार्थे साधकनि
यमःकृतःयोगिनोतुतपसैव॥३॥खंडित॥एषनारदःअलमत्यर्थं विमानानलंघनेस्मलंघयामास। अतिक्रम्य
ययो।अनादरत्वाभवा। खंडितैद्रवं द्रुनरुत्नानि दर्पाद्धा खंडनात्यत्तु यतया अतिदेदीप्यमानाद्येतयावायत्नातिजि
खरणवंशानुनिर्यातितो विश्वतिथिलितांना ज्ञुमेने नस्वीवकायांशीघ्रगत्यत्याशयः॥४॥तस्यतापन॥तस्यनारदस्यसंताप

नयाश्च सूर्यः स्वीजासीतावदेवसमेकावयत्र संकोचितवात्॥ यावदेष सूर्यस्तत्रेऽ सेव प्रतिदिनं सीतप्रः॥ उपमामाह
अक्राशशी वा सूर्यादपि ऋतुनिस्तऽस्वी अत एव ऋतुनिमेतापनत्रये तत्र थमं मयूखसंकोचं चकार यावन्मुनिना सानाप्तिभू
नऽनिजाव:॥५ पर्यभूत॥ यत्र सूर्यः हिमवाऽ ब्रह्मरश्मिभिः पर्यभूत। अरुहश्च आसर्य। तेन हेतुना खलु त्यह्न तदातम॥
स्मिन्कालस्तं न विहिमवाऽजोनारदः परिभूतवान्। कथमित्याह॥ अत्रसंसानेस्वकृतकर्म्मलोकोकानन्तुके आतिकुसवेषे
व॥६ विष्टरे॥ अस्मै अभ्यागताय गंगानदी गंगा। विष्टरं तट कुशापं क्रिभिः जलैः पाद्यअर्घ्यच कछत्रलाभिः दूर्वाभिः संक
मलसहसूहम ऋतुभिः मधुपर्कं च दितरदेो। विष्टरं कुशासनं॥७ सच्चतीत्य॥ सनारदः आकाशमर्थीअगाधम ६५
हप्राप्नाति। कल्याणेनेनेणनरमणीयां। ब्रह्मदृष्टहे ब्रह्ममपि॥८ अर्चनाभिः॥ तेनानारदेन इन्द्रः प्रजाभिः कृत्वा कवि
लायायावसाध्योक्षेत्रयहीनेषीः उद्दतना बहदृशी भिन्नेनाभिः। सदकृतनसत्कृतवान्। प्रजिनवा नित्यर्थः। कि
मितित्रैलोक्यराज्यपिष्ठितो निकुप्रजां चकारेत्याह। यावदर्हकरणं साधोऽभ्यकरणप्रत्यवाय छिद्रानगुणोयस॥
नामूर्ध्वपुण्यघाप्नये॥९॥ नामधेया॥ अदिभिर्वइन्द्रः अनेनाम्न सानेनसरवंनामा उत्पर्यवतमित्यर्थः। प्रतिनिर्याति

ज्येयतश्छन्दितयानित्यर्थः। किमिति शत्रुशङ्कितवानित्याह। सपक्षेतनामाद्विजः प्राप्तेन्दुः कथं नलमनी। अथ तत्पर्यंत
नाम्नाद्विजेन पक्षिणा खण्डितप्रभुलं निनाय वश्यं पूजा प्रापूर्व्वा॥ १०॥ तद्वजात्॥ तस्य बाहो सकासात् विहितप्रजन्मा शास
मुनिः कल्पद्रुमात् वदान्यान्॥ विबुधा स्वर्गसह निवाससिद्धिनयात्र व्यस्तया। दानपानमितयार्थ्य विशेषेण अ
थवा दानपानं इतरया गतया शोभनं शिरुया॥ ११॥ मुदिता॥ त्यक्तान्यलोकसंभाषणः स न बालानाप्तिः नारदमवोच
त्। सुहृदाः सहस्थितिः स्वपनवदुःप्रवृत्तीनामाकरः। उत्पत्तिकारणं हि यस्मात्॥ १२ तं कथ्य॥ तं शतमखः मनागमम
नकारणेत्युक्तु सुनवोचत्। हन्त मन्मथ ध्यालापकौतुकितायां। कथानुकथनेन वाक्ये न प्रसक्तायां प्रवृद्धाम
या॥ १३ आगिवा॥ राजवंशाः यथापूर्वं तथा किं शत्रुतर्के वीरकनीनान्वीनप्रयोद्धा इनप्रसुवते वंशस्य कनीनेन्दुतेइ
ति ध्वनिः। येन शत्रुशस्त्रैः क्षतैः खण्डितेः अवसाने हृष्टचीनलेनिपन्नं तिवंशापि खण्डिताः पतेति॥ १४ पार्थिवं। यवीनाम
यावितचिनीत्याति ध्वगानवसमाहि सवत्र। पार्थिवमात्मीयं इत्स्नस्व धंगामि तायाः विनोचिः। शनीः संग्रामेषु अपा
स्य त्यक्ता। गौरवाश्रयुद्धतायाः इतोः। अन्यापि प्रतिगुद्धतनमतिद्रुतगमनाय त्यक्रमी हनेव पुष्पिति ध्वनिः॥
१५ सा निमाप। तत्र ति घयः आगैत्रकाः दूतानीय रमां नापश्यं तिनोपगच्छति। सा विसापमिवसवाच्यमिवा तेनेमी

त्रैलोक्याश्रियं नश्वरं च क्रमेन्ये। आत्मोदनस्मरणमेव कार्यंकदर्थयस्याः नीयो मृत्यात्मपीडाप्यौ च धर्थं संविनो
तसकर्यः। एवमुपस्वयवतीमपि नयक्रमेन्यो॥१६ सर्वपुण्या॥ जन्मांतरोपार्जितपुण्यासीपद्योघ्ययनिवद्धाः लक्ष्मी॥
ग्रनाए व विचारिनाः विपदेए वा विपदि च शांतिकं कर्म क्रियते। पात्रकर कमले समर्प्यते श्रीगोमापस्तुशान्तिकवि
धानैर्यात्राहृष्टो॥१७ पं श्रीगोविंददेवकृतिनियं॥ १७॥ नह्मिमृज्य॥ तस्मादस्मिन्विषये सहसास्फीतं प्रवृद्धं च घमज्ञाने
संशयजनकं। ममविनाश्य। भगवतः कृतिसानैः श्रवणसानन्दैः वचनैः॥ अथेदानीं अघमर्षणमयूपे नृयतां। अ
 घमर्षणजवो पि वेदेसानन्दूताः अर्थं चमाशयंतिडतिध्वनिः॥१८ इत्युदीर्घ॥ विनयसमृद्धिं अवसानन्नेरेणवद्धियनष्ट
निष्कर्षोक्त मुक्त्वा मघवा। नेत्रालांसहस्रं निर्निमेषं कापि पुरवनिघाया स्थितः॥१९ वीक्ष्यतस्या विनेयपनिपाके विशु
द्धि ईंद्रस्य त्रैलोक्यनाज्ञापत्रोगन्नपं। यदं स्पृशतो वि वीक्ष्य। नारदः प्रमद गद्गदया आनंदसीमं नर्कन्याउन्त्या॥
स्मितायैसर्वं कथयामास॥२० निन्दिता॥ यत्र सुकृतं धर्म्मे सुण्यी शतमखी निन्दितायां चिन्ता तत्यानिघ्रे अमरुस्य॥
तत्फलयज्ञफलं घवपर्नं घदिलेहा अवज्ञा॥ किमिति हेला अवज्ञा॥ किमिति हेलाननवतीत्याशीक्याह। दुःखेनो
पार्जितिं अघिकादर्नैर्नदं पुनर्यतः॥ २१ समादः॥ तत्वविभूतयो याचामगोचनाश्र विनामसंभावनायीयत विनयी

नविनयं तेनापनयंति। इह कइव अदृष्टाति अपि तु नको पि विधेयादिपन मामो अव्यभिचारी अनुभवः न आहतत्र
ता त्रैलोक्यनाज्यसीपद्यपि नवति नयो महाननुभूयत इत्यर्थः॥ २२ श्री मचान्द्राल लक्ष्मीवाऽल्पमति थि देयं कनवाणि आ
त्मापत्रोगपरतानपुक्ता। इत्ति पश्यतोभवतः वहिरिव अत्यंतमेपि काप्य पूर्वा आधिकावकृतनाश्रैयैद हृष्टिसृष्टि॥
यथा वहिरिस चक्षुः सहस्रं तथा अंतः अधिकसंज्ञानां वाह्य चक्षुषदं ज्ञाईं न शक्यते ज्ञान चक्षुषैव पर्नं दृश्यते॥ २३॥
आ४ स्वजावा। हर्षप्रकृतिसुं दरे रनुभावेवदीये नत्यर्थमुक्तौ गिराजाता। स्वर्गं प्रसाधिः अतिक्रांतसर्यसाधुसाधुसम्य
क्। विजयीन वहे मे हंद्र॥ २४ संक्रुविक्रूा॥ जगघूनोघ दः हर्षस्य अंतः पविसमाप्रिर्यत्रते। स वै तत्रैव सहर्षाः पर्याप्ताद
इत्यर्थः। नसुदर्ते द्वतां ति स्तणु। तन्त्रिय र रात्तामाचानुपगमः अनागमनो संग्राम खडिनवपुः श्रैवदक्रू प्र क्षालित सम
स्तात्मपापलघुनराणां॥ २५ सान्द्रवः॥ पृथिव्याः किमपानिर्वचनीयं रत्नं अमूल्यं अलौकानहृ पी। तच्च नृलोके कुमा
ना कार्यो कर्णेणवर्तते। कस्याइहि नाकिंनाम्नी त्याहा॥ वैत्री म भूमपत्री दमयंती नाम्नी॥ याम दनास्त्र प्रात हतीं॥ २६
सीप्रति। इदानीं प्रतिमुहूर्तं प्रतिकूलेन अपूर्वालोकोत्तना कापिश्रुद्धपमा। ताकुल्यत्तनेन नवंती सा। आशिरवं
शिखापर्यंतं पुल्प सानसीं सृष्टं कापितत्तुले नाव मत्व नागं वानयति॥ २७ कथ्यते। वंसीव चक्रुमिलु रसि किंवलदो धा

५०स

यतः॥ एतामद्ध मार्गएव किन्न आवृणोषि। निर्गमेमीएतामाखेदंनय। वचनोऽगमङःरवं प्राप्तासि मया प्रतुत्र
नदानं कर्त्तव्यमिति नाव४॥२९ यत्वया॥ किं मित्थुन्नरंनदेयमित्याह। सायोनि गिनांबुद्धिरपिचपश्यति नजानाति।
यस्याः४ पथः४ परमोऽत्र लुःअवधिः। परमाणुपर्यंतं योगी जानाति। एतं प्रश्नविषयंनजानाति। यतःयस्मात्‌। की
दृशं नेम्यात्मानमनः४ परमात्मैायाज्ञीः लज्जासेवदनी तत्र शयनशीलासि ही कृतं परमाणा विंत्रिअस्तु कर्मासः। अ
६१ णिना विलर्धं कथं योगिधीर्ज्ञानातु॥ ३० सासनस्या॥ इदृशं प्रमेयं कथं लवानसि इत्याह। साविनदानिज्ञायि॥ ६१
नि: अगेः का मवाणस्यशरव्याशूचिताधीता। विधातुःसहायंपि - मनो - घर्षवनोभवायअवन्न॥ ३१॥ म॥
न्मथाय॥ ए थीपतीनीं आकानदोत्यकर्मणि यतकामाय विधातां आज्ञां अदित ददौ। तेनदुनातदायत्ताः
नाज्ञानः संया में विषमिवर्विं नयंति। प्रतेनसंगरं विहाय नेम्यामेवानुरक्ताः॥ ३२ य्येष्वयेषु॥ आमनेण बुअथवा
सएवनासौ पुरुषार्थः४ नेन चन्यत्किमपि॥ ३२ शेशवव्यय॥ तस्या नेम्याः४ शिशुतानाशदिनादानन्य राजवन्
योवनोन्मुखे अहनहः प्रतिदिनं कामस्य आदानादुल्ललास। अलसत्। मृगया नितिवेशः४ मृगयायहिलवं।

एषा। विवयः संधिमापन्ना। राज्ञा नो विवयः सैवो वर्त्तमाना अत्यंतसुकं ठिता इत्यर्थः॥ ३३ इत्यमी॥ इति हे
तो रमी राज्ञां नवा नितिथी नं निद्रां नसादना॥ अहो आश्चर्ये वीमतनया मनभुवो: अभिलाषेनाज्ञो हूनमेवा
त्तरी। अघवविस्मयो कर्हंयुज्यते वीमानयज्ञनिकाया हूः तस्याभिलाषः। अथवा वा वीमन्तूः नेमीसुवन्तूः देवभ
कन्याहृत्यपिवनि:॥ ३४ तेन जाय॥ यमसंयामं तत्रासक्तानीनाज्ञी नविलोके। नसंपरपा। हृ धीलोके। तेन देवे
नावीलनकृत्यस्वर्गमागतोस्मि। संयाममस्य सौख्यमनिर्गते जाता धैर्यः सत्र॥ ३५ वेद्यपचावि॥ यद्यपि ना॥
वीतिकापिनविगुणादिति इत्यहं जाने। देवः शत्रोः अकगुणीनिर्दयं। तथापि हृष्ट्यसो येन विवेकस्य प्रांकनाय
नासाय विषयेन ससेकः अनुराग इत्यर्थः॥ ३६ एवमुक्ता॥ एवं नारदे नाषमाणे शक्रप्रतितिमघवा ननमुद्रां
दुःखरवसंकोचः अन्ये दिकर्मकर्त्तनि हूवाइं डावनाथ इत्यर्थः॥ ॐ उत्तरे प्रस्तुत्रेण युक्तः। को पिलोकोत्तरः क्रमवादः
क्रमघवनी। मनोज्ञः॥ विमूणामीश्वराणी॥ ३७ कानुज्ञो॥ ममानुजे नारायणे दानवारौ जायति सावधाने प्रतिसेवाने
कुर्वति सति -- रणे आत्मनकृतो कासंग्रामवर्जा विनारायनयस्मात् नुज्ञो कैनुजक्राई ज्यांकिंजयविर्क्रं उपवायर्थी दु
कीकृत्यशर्म्मणा सुखेन स्वपिमि। अथवा यस्य विघ्नाः गुजमुपधाय आश्लिष्याता थे। सुखेन स्वपिमि। यस्य -- काय।

माश्रित्य ब्रह्मकुतो भयं जात इत्यर्थः॥ ३८ विश्वरूप॥ तस्य नारायणस्य विश्वरूपकल्पनाशविश्वरूपधारसर्व्वं
विष्णुमयं जगदिति जैमिनिमुनिर्न्ने जातं विश्वमूर्त्तेरेकामूर्त्तिं जैमिनिरपि। विग्रहं युद्धं देवानामसहिष्णुः निःफ
लतां मदशान्तिं निनाय। विष्णुनैव रिपोर्न्निराकरणात्। जैमिनिश्च देवानां विग्रहं नैशनीरेन स्वीकतो नितान्तम
नेमं त्रमयी त्रस्थावीत्। शिली च देवता। एकदा इन्द्र वा ऊसवर्ड्ढं संमितवान ततो व्यर्थतां निनाय नियुक्तौ॥ ३९ इन्द्र शा
नि॥ सविनयाद्भिः इन्द्र शानि वचनानि मुनये उपहृत्य उपहारीकृत्य स्थितः। प्रांशुनिःश्वासपरश्वासैर्वा स्तिमितवाक
६८ निरोजाः दुर्बलायुद्धं नास्तीति दुःखेनेति भावः। नारदस्य मुखान्निर्गता॥ ४० खनसा॥ स्वर्द्दे वस्तु यायी वसनानि र्व्वे ६८
तिसुखं न स्वर्गपातालजातयुद्धशीकी स्वर्गस्थितस्य मम स्मातल ह्यय जातसी ग्रामवितर्क्कः शंकाउत्तर्क्कः॥
दुःखदा। तत्स्थिरूपा धरयाः स्मातलं भूमिःपाताली च॥ ४१ वीक्षितः॥ त्वं दृष्टोसि मनुष्यजगते भूलाय गतो
मामनुमनुष्यस्वीकुरु। किं कार्यं भूलोकगमनेनेत्याह। नुविनैमां विबोद्धुं समागताः ना ज्ञानो विवदन्ते किं
न॥ ४२ इत्युदीर्य॥ इत्युक्त्वा स्वःपतिर्मिन्द्र पुरि निवर्त्य बलेन द्दष्टां कुनिर्ययौ। निवारिते कियन्त्यपि
पदान्यनुगतिं स्वयक्रियायोगेव बभौ। नैनारद इन्द्र इत्यर्थः॥ ४३ पर्व्वतेन॥ पर्व्वतेन मुनिना नारदीयात्म

गर्जीनमर्थवज्जली। परिपीय शक्रचापमितिनेत्रमितं दिते। स्वस्य आत्मनः इंद्रप्रदानस्य नदर्शिनः। अथस्व
नानं जलं ददातीति नाम दो मेघः ४ उद्दिनं शब्दितं इत्यादि स्वयम्बूर्ध्वपर्वते गंभीरशब्दे सति प्रतिनादः प्रतिशा
ब्दो भवति। स्वप्रकृतिनिपिपरू छेदकस्यायेण प्रकटीक्रियते इति ध्वनिः॥४४ फ बा। अत्र थानेतवं कामः बलरि
पोः पालये इंद्रहस्ताय। दमयंतीशीतलमृडकनग्रस्तं पाणिग्रहणी विवाहे। अत्र इंद्रयोग्यं नैषधजैमोधवं विरस
स्थितनिवासविपदीउपदिदेश कथितवान्। अन्यत्रापि अस्मादिदाहमृडुशीतस्पर्शो युज्यते॥४५ नाकलोका॥
कथमसौ चिकित्सां ज्ञातवानित्याह॥ स्वर्गवैद्ययोः अश्विनोः शोभायाकाममपिद्वेवतिस्पृशति सैवइतिविभि
वाक्यार्थएव कर्म्म।तादृगनिषज्य ततादृशीव्याविचिकित्सां चक्रे। निषजशब्दाद्धारकद्वादित्वा यः ४ तद्धानेणशो
न्याप्तिविद्यानेणसंक्रांतवैद्यकशास्त्रोयनः॥४६ मानुषी॥ इंद्रेम त्वामनुसरति इंद्राणी खर्वेन्यं तावेलघुभाव
माश्रित्यामानं वित्त्रोन्ननिठस्त्रेः खंडितैमुखकमलन त्येवत्र मृजयद्राखर्वत्वावमाश्रित्य वामनतामाश्रि
तस्यपरिमाणेखंडनानवतीति ध्वनिः॥४७ यामघोनि इंद्रेदिवमुत्रममाणे सैस्वर्गमतिक्रामति त्यक्तवति॥
उदसकर्म्मकस्वनेत्वात्मनेपदं। योमनि निमायान्मालिन्यं रंजया इफ्सनो आसिः अलं निषापिवर्ण एवसख

पं०स

स्तत्व कुरुहृत्लमीतरं निर्मलमीतनंशात्रं निर्वाणं संग्यात्रक्ताकथयामास:। अथ वउन्त लीशृंगारंमानसंसशी
नरसै विशेषमत्राधुत॥४८ त्रिजिनेन॥ जीवितेन॥ अस्मनसो जीवितेन कृतनि:फलं। इं इस्यान्यत्रास क्तावात
स्मात्प्राणत्यागएवयुक्तो स्माकं। दीर्घनि:श्वासव्याजेन इतिनिरूनसूत्रे। एतत्व्याउत्वेन॥४९ सा कुन:॥ दिव:
स्वर्गा स्वननमेवसमीचीनं स्यात्। तद्विलोलनं वामनवालननितनवल कु जात्। वामनस्यपतनेन अत्र एणं दिव
निलोतमयापि॥५०॥ मेनका॥ वत्र विनेउक्तं तापं विद्यावैउमिलु ४ मेनकात्रवाहि छामा कानयुष्मि मकोनात्
६९ तस्यहृदयस्य पंकलितिमिवाक रात्रउर पाकेद्रष्म कादोत्र न्यो माद्यौस्तेनो विधीयते। पिपं कलपं कनोति॥५१
उर्वशी॥ लक्ताल स्नेमित्यव्याजेन इंद्रसोहृदसमापनमर्यादास्ते नकार्यं शनीने णेवयु पासउर्वशी। अन्यत्रा
पिसीमायोस्तंत्रो विधीयते॥५२ कामिकाम॥ त्रिदशान्वैरिदुद्दोकिं चित्रशृष्वानि सनि कापियुवनि:कामपि।
त्रियंउ सुसुंशाउ मिक्षु मनाणकथयामास। एष:कस्यपसुत: कस्यपसुनाष्टधी श्रानिलत्री कृत्य गीता जिगमिषु:
परयअवलोकय। कश्यपसुनी जगिनी सैशतमन्युरितिसाद्दुं ठंइत्यादिवौ गर्व॥५३ आत्तिमात्स॥ कापि ध्वसोंपर्यो हेका
रवती हेद्रष्टध्वनि सातिमत्राप क्रसातृणमिव प्या णामवलोकने पिसघ्रणात्मपि। तर्हि सार्धं गुलेनाकै नयासिसैगा

त्रेताधेन किमिति न गच्छसि। दिदृक्षादिप्रयोजनाभावे सत्यपि संगात्त्रेताधेनापि गीतेर्युज्यते यत्रलाक्षशी
नामनुष्यदर्शनेन विगर्हा तत्रास्मत्प्रभुरनुनज्यत इत्यभिप्रायः॥ ५४ अन्वयुः॥ तमिद्रञ्जिव्रत यायमाः दिक्पालाः
सदाहर्षेण अन्वयुः॥ अनुगताः। अर्थान्तरन्यास समाहृः॥ मार्गे मिकः पुरः प्रथमे कर्षन्त्र अग्रे सन्तो भवन्तित्यर्थः॥ अन्
तानुगतिकः सदनुगामी न तु स्वेच्छः॥ ५५ प्राप्तिताः। ते दिक्पालैः आत्मदूत्यैः विताहरण सनुत्ताः हृ यक्तप्रत्येकं
दमयन्त्यै प्रापिता --- पुनर्दूतीनि तिलीमं प्रतिसंग्राम सुखत्वाज्ञन इप हाराः उपायनानि प्रहिताः नियूढा गुप्ताः॥ ५६
विद्मघ्ना। बलडःखा अत्र अस्मिन्विषये मित्रमास्ययें। वितु येनापि देवेनापि। नैः शीघ्रः नार्कीविरुपाय यतन्हः आश्रिता।
अर्थान्तरन्यासमाह। अथवा द्योः स्वः कापि निगूढा प्रसिद्धा वा निगूढापि निःकृता निखिलाना नास्ति हियस्मात्
सेवयापेन्न विज्ञं बल नियन्त्रविन्नानि सा घाइत्यर्थः॥ ५७ शीघ्रलंघिता॥ अमीषु नत्र यानाः अथानंतरं व्यवहितैः शी
घ्रातिक्रान्तमार्गैः। पुष्पेषा विनाः। बक्रितो न मितायीवायेः तो दूतेनपथि अनितं शब्दिति पुत्रः बुः श्रुतवीत॥ ५८ तद्घना
स्या तदवधानिघनस्य मेघस्य वाः अधवा समुद्रस्य एवं प्रकारेण संभ्रायवृषमपि नालं नेतो नग्राहवत। तेषु नाः नथ
मेघपर्तनिर्टङ्कदशाह श्रवणसमकालापनीतं दद्दशुः॥ ५९ अन्नन विश्रमासान्विति विश्रान्तिदायकः कौतुकिनाव कुतूहल

लितायस्थले। हयानां हृदयस्थाने पंक्तिते। तेषु जन्मनः फली। ते देवा अनलतरथनलं बुबुधिरे ज्ञातवन्तः॥६० वीक्षितस्य।
वरुणस्यस्य तत्तुलनां दृष्ट्वा यत्र तदा तत्कालनिविडं जडत्वं यं ऊरत्वमाप। सा किं जल्पतः नो विनीवपिलु अविलेपद। प्राज्ञे
वावकृतरास्वर्येरसेन स्तिमितत्वा। अन्यत्रापि जलार्द्रवस्त्रादि निविडं भवति॥६१ रूपमस्य॥ रविबिंबवतं सोयमः॥ रूपं
शोभां दृष्ट्वा। अस्य तथाप्रानि कालिमामाप। यथाग्नि पिसद्वः कालएव समस्तकुलेन उच्यते। कालो दंडधर इत्यम
रः॥६२ यंवत्राता॥ रूपधेयमतं रूपराशातु रूपनामादिभ्य इति धेयः॥ रूपप्रातुर्यं वीक्ष्ययं वह्निः तापं दध्यौ। तत्र संतापे
अनलता दहनता उत्पादयित्री मा भूत् तथापि अनलत्वे वनलान्यद्वमेव हेतुः॥६३ कामनीयं॥ रमणीयवं ग्रष्ट
नस्मरं कामं स्वेच्छया अक्षिभिः दृष्ट्वा। बहुभिरिक्षिनि वरुणववनेनतत्कामनीयकमेकयादृशा ज्ञातुं न पार्यते इति यम
तो कौशिकः इंद्रः स्वमात्मानं समस्तं कौशिकं उलूकं मन्यते स्म तं पश्यता खल्वात्वेरू॥६४ नामणीयं॥ मूर्तेः उक्ति
तेर मणीयता गुणादेतवादं अमुं नलं दृष्ट्वा। ते ते देवाः आश्चर्याय हृस्या नि खिंता निश्चितेतु देवः॥ तन हन्तु॥
नात्र तुच्छविन्निषु नप्रतवा वन्तु तुः स्वेषु पाठे ते सुराः स्वेषु रूपगुनतु प्रभवो जानाः॥ पनस्मै तत्त्रेन प्रभू यते।
इति ध्वनिः॥६५ धेयस्तूप। देवाः अयमेव सनलः इति मंदं मंदं लघुलघुच्चन्यान्यंदृश्तुः॥ प्रियस्य भावः प्रेयः

प्रेयं। यस्मो हृष्टं रूपं तस्य विशेषः आधिक्यं तस्यासन्निवेशैः कृत्वाकृत तद्भेदैः संवादिभिः॥ ६६ ते पुनर्द्वियः। ते
षु देवेषु दमयंती रूपवद्वर्णवर्णनयोग्यं नृपणी समुमयः समर्थमार्गः कुंठंडि नन गवं प्रतिसर्पिन कुंडिनगा
मीत्यर्थः। एते सर्वे कर्ण भूताः तस्य नलस्य व्यवसायं कर्म्म रासंगुः। कथयामासुः॥ ६७ धर्म्मराजा। जगतो लोकप्राण
लांजीविननां ऊत्रम वावरृते असुं प्राप्य लब्धाते धर्म्मराजसलिलेशवह्निभिः हृष्टचलविस्मृततापैः यथाक्रमं
योजना। अवश्यं संसारप्राणलाने यमेन हृष्टेन भूयते पानीयमपि जगत्प्राणाः।
प्राणास्ववायुभूताः अतो वायुसंयोगाज्जलं चलं भवति। अग्निरपि लोकानां प्राणभूतः सोप्यनिललाने विस्मृ
ततापो भवति। एभिर्दिग्नायकैरचिह्नं दवैर्निश्रंधं विन्नेनाविलि इति वरूपमार्णं॥ ६८ नैव नः॥ उ नयथापि अस्माकं
प्रियतमा इयं भैमी नैव। यद्यसु नलं नवृणीत यदि वा वृणीते। एकतो यदि न वृणीते तदा असूं भैमी धिकु। अग्र
णज्ञा अविशेषज्ञा हि एतु ते वेद्र। अदः प्रतिलंभः अस्याः प्रतिलंभः प्राप्तिः कथं॥ ६९ मामुपेक्ष्य॥ यदि मन्नोडू
यं भैमी इयत अस्य नलस्य रूपाधिकं न वेद न जानाति। तदा भीवरिष्यति। ईदृशी अविशेषया वेद्मा ऽद्य त्री अन्य
स्मारमम विशेषं कथं ज्ञास्यति। अतो ऽनया याप्यसाबा॥ ७० नै प्रवो दमयंत्या नले वृते सति विंतखेदा बहिः प्र

लकुटेनोनत्रविष्यामि। यद्वांद्दृतली मद्विकर्थमुखं दर्शयिष्यामि। श्रीनिमीलितलज्जा संकुचिते॥७१ इत्यवेत्य
मनसाह त्याकलया। किंचनकिमपि त्रिविडुद्वीनैं विंदुवेन परस्परमन्योन्यमुखं पश्यति। किंकर्त्तव्यताशून्य
त्यर्थः॥७२ किं विधेयं॥ इदानीं किं करणीयमिति विमुग्धंध्रांतं। यसेवकत्रयमवेदमहंदः। वंधनंप्रतानणंसमन्वि
लटैखान लस्यसीशनिस्मा॥ कथमतिस्मा त्रद्वेननिशेयेन कपटपडुः॥७३ सर्वेनः॥ कश्चिद्रसं बोधने सैवेनसद्धित्र कुशा
लीअसिमवसि। त्वं सनैषधइतिनोस्माकं प्रति साबुद्धिः। अथवाप्रत्य त्रांतमिति। कुतइत्या हत्वयिनेषां सादृश्यं
२१ निजासनार्द्धमित्रस्यवीरसेनपात्मजइव जानीमः॥७४ कृपयास्यः॥ कयास्यासिइत्युक्ता यले दृषा। यतयस्मात्नृयात्र
यानुत्रयानोवस्माकं त्रजनि। तत्रस्यात्रतये वयात्रया किंन्न मार्गार्द्धमिदं यागमितः॥ तत्रदर्शने सत्यस्माकं का
र्यसिद्धिः। अतः कयास्यसीतिनतार्थस्त्वयि ज्ञातइत्यर्थः॥७५ एवमेनेघव॥ हनैषधसएषदेडनतयम॥ सएघक्षालाज
लजटालोवक्ति॥ सएषः यादसांपतिः॥ एतच्छब्द नआगमादिप्रसिद्धिः॥ इदमशब्देनवप्रत्यक्षतालेषी। त्रवाश
र्षसुनाणी साशितारं जानीहि। यद्यस्माकमनीर्ष्टं नकनिष्यति तदातवनाशमपि करिष्यामइति ध्व
कादिशब्दवाद्यानाथ्यतां॥७६ अर्थिनो॥ एतेवयमर्थिनोयाचकाः समागतोंमः॥ इतिफलितः। र्थसंकलितार्थेऽ

नोहि। क्षणमात्रमार्गेऽपि खं विहाय यत्राधिकार्यं निवेदनं करिष्यामः॥७७ इह दृशी॥ वालीमी दृशीसुक्ताऽ
मोन प्राप विशेषं वनञ्चेनिषेधशंकयेति भावः। अत्रोपपत्तिमाह॥ नात्रानिवेश्यन्निवान कुशलाय शैशवाव
स्थिवाल्यादारभ्येति क्रियाविशेषणं। तुं ग्रन्तुन व्यापकः गुरुत्वाव स्पन्तियेतः॥७८ अर्थिनामा॥ यावकनाम्नो
मौविवितो राजा स्वमात्मानं विकशितकदंबपुष्पवद्दमितिरूपकं। मज्जार्थ्येमिव तत्रवनणानी प्रलोमककलार।
समुपदोरकितवान्॥७९ दुर्लभं॥ दिक्पालैः किं दुर्लभं। नादृशं देवानामपि दुर्लभं मेश्वदः कार्यं ममायत्तं कथं। इहशी
विनोद मनसि कृत्वानलेन शीशयवता जातं चिरेण विरकाली॥८०॥ जिविता॥ प्राणनपर्यंतं यावकमात्रे यो व्ययमा
नेमुलभं यस्मात्तात तन्मात्रयावकायसुराणामपि विपत्तेये किं दद्याबेतः परिह्वष्टीनवक्रा। अपितुन किं किमपि॥८१
स्वीमज्ञापि॥ नीमज्ञाव। जीवादस्येव नास्तीत्याह। नेमीपुनः मम प्राणा यदि दनार्पिगृहीवजमता। दयोनेकीभूतयो
जीवनघनयोः समा किं नवनिद्रुत्याह। न स्वमे वममसार्द्धनिस्वशब्देनया त्वविवर्तिव। स्वमात्मात्मीयवं बुविरानि।
रूक्षी निमित्तं राजाभिः सर्वं त्यज्यते अतः एषी सर्वो तमानाज्ञातमा समामैभी जेमी नवानि किं इत्याह। षोडशीमपी
नि। अर्थे निशब्दस्य काकाक्षिगोलकन्यायेनोभयत्रापि योगः। अथवा सा मम स्वमेव न ममपदार्थ एवं ने अतोन

पं०स

१२ ममाधीनमित्यर्थः। यस्याः षोडशीकलांचाग्रेद्दष्टीनलग्नमनोव्याख्याद्वयेक्रुमस्यास्यादानयोग्यतेत्यर्थः॥ ५२ मीय १२
तां। एषामीप्सितं कथं ज्ञायतां शीघ्रमप्रार्थितमेव कथं दीयतां। तच्चिरसुं वीक्ष्य कलयन्नपिज्ञानन्नपिया वकव
चनावसरं योविषहते॥ ५३ प्रार्थिनेना॥ वकुकाकुविडंबं वडु कुप्रार्थनन्यकावीलजांवा। प्रार्थितेनयाचके नकृचा-
यतएनः उपार्जतिलतनमार्हित्विलंब्यददानदातामुदुषं चडुकाकुपाठे प्रार्थनादैन्यातिरस्कारं॥ ५४ यत्प्रदेयं। दा
तव्यसुपठो काकुलदातृभिः यावकायचञ्जलं दीयते। प्राणोपानां किंनिः फलता नयवर्द्धयमानापमृत्युविकि
साश्चन्यत्रापिमृत्योपमृत्यो जलकेपः॥ ५५ प्रार्थिने॥ यावकायरणवरुचनमात्रं परंनदेयं किंतुजीवनमपिप्र
देयं जीवनं जलं प्राणाश्च। एवंभूते कुशवजलदायी कुशवजलं दापयतियः सः। वक्रोक्तिपंडितः दानविधिः
कुशसहितंजलदायी। जीवनशब्दः प्राणवाचको जनवाचकोपि॥ ५६ पंकसंकरं॥ पंकसंकरेण कर्दमसंगे
नविगर्हितं निंद्यं श्रियः आश्रयाय जलजं नयोग्यं। तस्मात् श्रीवासगृहं अर्थिपाणिपद्मं निर्मलं पंडितः कुर्वी
ता। अथ पंकपंक पापी विमलं निःपापं श्रीः देवतागृहं युज्यते एकत्र श्रीः संपदः॥ ५७ यावमानं॥ अर्थिजनमनोवृत्तेः
हननायोत्पन्निन्द्रियस्य। तनेयं ह्वीभानवतीनकुमपर्येनसमुद्रैः॥ ५८॥ मावनानि॥ ह्रसयालोनेनरूपाणोः दा

ताञ्जीवन्धनानिमाददातु। स्वल्तु वाक्योपसंहारेन्तत्र एवकृपणः॥ ममाश्चर्यं करोति यत्र मृ
तोपिनार्प्पयति। न ददाति। मृतस्यतोजानावादाश्चर्यं। अथ धनानार्प्पयतित्रूप शाकरोति नृपाय
तीकरोति कृपणधनं राज्ञा गृह्यते यतः। मृ श्रप्यैः समर्प्पणं न करोति॥ ८९ मामममी ञि॥ इह अस्या
ञ्जगत्यादात्रज्ञानंदान्तृवर्गं विहाय। यं शोमपविश्वानोपितं तदीयानिःक्रयः तमोस्तु॥ ९०॥ लोकं
लोकसंएषलोकः धनंत्यक्त्वा एकाकीपंरलोकेगता। अस्यलोकस्य इति हेतोः॥ ननु धनं अमुं पर
लोकं निनीषति नेतुमिच्छति। उदयंतीयादयातरः। सहितं वितीयस्यसः। दत्तं धनं स्वर्गे विप्राप्यतेइ
तिभावः॥ ९१ दानपात्रं॥ याचक एव अप्रमर्त्यः तं ऋणग्रहीतारं। साधुः सज्जनः वणिक्। सुकृतैः पुण्यै
पारच्यं कुसीदं वृद्धिं च न वसीत। कर्त्तुं यदिपनि विना पुण्ये न नायातीत्यर्थः। इह लोके एकीष्टकाति

स

परलोके कोटिगुणां ददाति। यस्मादिति हेतुगर्भः॥ ए ३ एवमादि। इत्यादिसंविल्लसनलः तानु
नानाधानकडः प्रापिउजनलक्ष्मीकं मुखं प्राप्य हर्षोलब्बसहिताना प्राथ्यमानः प्रसन्नमुखोऽर्थिषु
लेयोयत॥ ए ३ नास्ति॥ जन्यजनकयोर्निर्भेदो नास्तिकार्यकरणाद्वैदोऽभिन्नं न भवतीत्यर्थः। अत्र हेतुकं
७३ मनुष्यशरीरं सत्यमेव खलु यस्मात् युष्माकं शरीरं अमृतादं दृष्ट्वा वर्त्तुमर्थी जनैः स्तुवा यायासुपैमि। ७३
अमृतेन मज्जनं यथा सं जायते सौख्यं तथा मम मातिन्नवदर्शने जायते॥ ए ४॥ मत्नप४॥
ममम तः कतुग्र होन तु स्ले घुः कवाफलय — — शेन थथथथथथथथथथथ

डाडीकरधनानि मा दद्दात्। खलु वा कोपसंहारे। तत्र वरप्रकृपाणः मम आश्चर्यं करोति। --- यथा ऽ द
शाऽप्यपिवि --- पि ता महाद्द्रितपांसिजयीति॥ ९५ प्रत्यति भ्रमि॥ इडां भूमिं प्रति सर्वं सहव्रत ऊतीक
मैवापानः यतः --- ५ मिती॥ अहल्याख्ये ये द्वयमपि प्रियस्या इष्योः या। त्रीये पदपद्मैः पूजनं सृङ
या पदास्पृशय त्यर्थः॥ ९६ जीविता॥ इताम ------ विधिप्राणाद्यर्थिकं वा किमपि यद् जीव्यते नास्मि
लाभिलेन सोऽयं नृवालकः युष्माकं वचनमर्वत्र। ह्रतां इदं कुरुत नः किंव --- ॥९७॥ त्यक्तशंके एवं जाप्यमा-
नेन ले। अथानंतरं इन्द्रः कार्यकपटाचार्यः। वक्राशय तया विषमाङ्गु ------ ॥९८॥ पालि। महीमि
हि काशाः पृथ्वीरेन्द्रस्य मेघ्याः विवाहा सर्वसर्वेवर्यं कामये महिष्यत्रिलषा ------ त्यक्तो हेजि
तकामत्रस्माकं कृत्यं कुरु। महीमिहिकाशानलसंबोधनैर्वा। अथ च मेघ्याः विवाहं स्त्रः कामये ---
महितुश्च व सहितं नः ममेत्यर्थः। मे कृत्यं कुरु॥ ९९ आसते॥ अन्यैर्वयाक्लिन्नया विना इत्याह। अविहितिविव
सुयायी ---- नः आमनेतेषु मध्ये वीवारिणिः तेषु कूपप्रायाः। दृष्टान्त माह। गगनेते तेयदा। किं नवर्त्री
तनवः पुनः कतमो यदा तुला ---- मधी कि यत अनये तितुला॥ १०० विरवद्दश्या॥ सर्वदर्शिनो वय। अगा

वक्गुणसमुद्रं वै श्रवेमः ज्ञानीमः। अतस्त्वांरहस्य - - - - निवृत्तिं नशाक्नुमः। त्वंचेदस्माकं रहस्य ज्ञात्वां।
करोषि तदास्माभिस्त्वं वन्यनमोऽस्माकंच मवतीति कपटाशयः निर्जितस्यवेतिउवचिनं देवडूतायमिति स वा
वरणं तेन प्रविश्यतीतिभावः॥१०१ युक्तवंश॥ यकाःएनं नलं हृद्युं प्रसारयित्वं वक्रतां जातः। एक त्रवंशःकीचकर
- - - चर्सीतानि। गुणोज्या अवलादिरवं। अजुमकं युक्ताशयं च। पक्षो मित्रं पक्षिलो मव। सायकं धनुषि वे सुषमा
१४ विरोधः॥१०२ तेन तेन॥ सनलः पद्ःपा - वसतः इंद्रस्य तेन तेन वचनेन कपटं ज्ञातवान्। तद्बुविनांवावसूचे १४
ज्ञात इत्याह। अज्ञातावकेति धुननीतिः॥१०३ सेयमुत्व॥ सेयं सया वर्मालीं उद्वतापचुर्य। मयैवत्यन्यां तर उक्तानी
तानी वचनेगो वर्चयुष्मदीयं माहात्म्यं येजुमनिशायित्तुंवांछति। - मायाव्येन इहरा जाता इत्यर्थः॥१०४
विनचितं॥ कुर्यकार्यं प्रधानकार्यं नैमीप्राप्ति रूपं नत्वपरिपंथि विचोचित्ते उनन यमानंउनर्थं कुर्यां। कस्मा
दित्याह। सर्वस्य हृदयं यतो जानीथ। अतः अनुक्तमपि ज्ञायतेनवद्भिः॥ नावालज्ञावर्नेनवद्भ। परघाग निवा
रूनो स्वाकृतेवमाझुमाभवतुया। प्रतिषिद्धमनुमतं न्यायेनचतः प्रतिषेधं कनिष्ठामिदुनिनावः॥१०५ य
मतो। येषां वृद्धो निर्मलत्वादर्शरूपायीसमस्तंसं पुरवीनंसं सुखस्थो। ज्ञानगोत्रमित्यर्थः॥ यायस्यनवाप्यादानं

अथाद्भुतेन॥ ॥अथानंतरमाताः समक्षाःप्रुवत्यः दृशानयनेनकथापप्रः पीतवत्यः सादरं ददृशुरित्यर्थः। दुहितारमभीम
नृपस्य। पृथक्वि दिदृक्षेनतेभ्यः प्राप्तान्यं व्यधृत। अद्भुतेन आश्चर्येण अविंतितोपस्थितस्तुं दृश्य जनदर्शनादद्भुतो। अशुंपुवानं न
लं अस्याः कि प्राप्नेभी दर्शनायनिमेषस्यमुद्रायेनतौ। सात्विकभावाद्वौ माविनौ॥ १ ॥ कियद्धि॥ देवानांवर्यासिकियद्यावदनंनलंगो
प्तुं प्रनवेद्वनामग्रहो। दृक्षान्नमाहाप्रलोलसीघ्रैः स्थानितोपि स्वयमेवप्रकाशमनावृतप्रदेशंकोशकानीकुनः प्राप्राति। अ
अपांगो। दृक्षान्नमपियावरलोवनदी प्तिर्नलस्यनप्रापनपलेनो। नैमीमनिलपिवा। कामवाणः स्रावकालपवमेभ्यांअंग
गमेगोप्रति प्रुरेवोयावरसमक्षो। नक्ष्णेन नातिणी जातेत्यर्थः। २॥ यदक्राविक्रमशक्रो यत्रुलंघं तस्मात्र अक्रममेककालेद्वा
वपियडपवतारसमंकामः। तेनैवहेतुनात्रस्यशरैर्विषरवंषमसंख्यात्वेन न अद्दीर्द्द विभागं नजयान्त्रिये तौः वेमत्पीनकतौ
नलनैम्योस्तुल्यानुरागोजातः॥ ३॥ तस्मिन्न्रो नलोयमितिसा ज्ञणमनुनक्रो जाताः असिन्नलेदूहान्तःप्रुनेतस्यागमनसंभा
वनाद्भुतदासीनात्रसीरौ। नलस्यापिविन्नं नवति देवदूततांगतस्य मम दूतनावोयास्पतीति नलेनापि। वृत्तौ॥ ४॥
कयाचि॥ नलेदृष्ट्वाकयापि वितलक्षिता कयापि नलसौंदर्यमितस दमक्षिती रूपमवलोक्य स विस्मया जातेत्यर्थः। नलंक
पमिति। कापिमेन। अन्याकामवसतींस ने जोषितियोल्लक्षानुरागपना जाताः। कन्याशब्देन वा। अननुभूतनसा अपि उपत्नो
गायसानुरागिण्यपद्दूताभाव॥ ६॥ कस्वीज्ञकोसि उताद्देशासमागतोसि दूतिप्रष्टुं जातुक दापि विदपिनैशोक्तुः विनंतत्र

स्थिचापीत्यर्थः। अप्रतिनाम्न प्रागत्सीत्तस्य अतिनावार। सा तु नयावकुसुमसमर्थोऽस्तीति केचित्। आत्मासनाच्च उत्तस्थुः॥
सान्द्रसादनेकनसाक्षात्पुत्रवत्पः। अस्तुल्यानवांछ्य याऽस्वा — ॥७॥ स्वाकुद्धी॥ किमपि लोके त्तरं स्वाकर्षं उद्र कीहर्षपणैपता
णीं नेमी आप प्राप उपमान आह। महावेगं जलानां वर्णा समयसीं प्राप्य प्रथानदी॥ ॥ तत्रैव। अस्याह ह्लि। अंगे प्रथमं नल
स्पीर्णी पदपथ्यरूतत्र निमेशातद्धि हायनान्यदंगं नापश्यत्। अत्यन्तुनागानि नेमेम्रा विकुदंडूक्याविनेणान्यां बुद्धिवानां
५९ ना दस्यत्रार्थत्र निमेश्नातद्धिहायनान्यदंगो दर्शनसुखनिवृत्तिर्नजाता — निमेमाशा दृष्टपूर्वं दृष्टांगे दर्शन विरतिमा
सीत्॥८॥ दशादि। सा नेमी दृष्ट्वा आलिंगितमापि दृष्टमपीत्यर्थः। अस्यांगं प्रथम — ग हर्षैः न जग्राह। अनंतरं पश्चा ५९
त्। अंगान्तरे दृष्टि तु प्रथमदृष्टानस्मृतवती। निवृत्तं व्याधु घात एतदुक्तं भवति। प्रथमदृ — ग सुखेन दृष्टाग्र ह्लीतमप्य
गीन दृष्टवती। पूर्वदृष्टांग दर्शन सुखादवि कं वे दूरस्थे तया तदा तं सुखावन्तु दृष्ट्या प्रथमांगं न सस्मारेत्यर्थः॥१०॥
हि चैका। तस्याः दृष्टिः नलस्य अपनेः अंगपर्कं तन्का अंगांत भूमि मर्यादां प्रविशात्री उत्तयत्रान्ति लोला न्च ता
वद्वंतुलागमनागमनं चकार अन्यापि वाणिकपवीदेशोत्पन्नकाउत्तयलान्त लोलाद्दृशान्त नं प्रविशनगतागतं करो
ति॥११॥ .... तस्याऽनुवर्चमन्तु नागीव दुग्धापि वत्तिदृष्टंव अदृष्टंवा। अन्तु भागेणल्पखसंवान्यन्नी इयं नेमी
नेरंनजातवती दृयोनापि तुल्या भ्रमागितयेत्यर्थः॥१२॥ स्त्रको ग्रातलकेशपाशे केशसमूहे इदनिपात्या निःसो

अतिनिख न्यो। तस्यान्नुवं वमन्तुनागांत्रं नपानिर्तंतं द्दस्लिखं जनीतान्यो। अन्यवद्दे द्दशिकेशद्य हितपाशेनिपंत्यनिख
लोलवति स्य वं घनं चिमोथ्यगत्रुं नशक्नोति॥ ३॥ पूलोका। नेमी द्दकस्ते राजनाजि: नलस्य उखकन कमल वनाएं
कमलेना लिंगनं प्राप्य - - - वं वं सनातीयस्नेहं नजहौ। अन्योपिविनेएणवो ववेः पुनीतं नं प्राप्य नत्यजति॥ ४॥ तच
ली। तत्क्षणं हर्षमयी सवत्रीनलदर्शना - - नोयं क्षयं नलद्र्ति कथाआयमानलोकान्तरमोहा। यक्तेसंसाभिद
शा। रसा न्योऽरु वाद्दिखादंउल्लसीहर्षं स्तुजेमिष्टसेक्षीयता। हर्षमयी अ तास्तुक्त संसामीतिहेउगर्भः॥ ५॥ हृतेन
नलकान्त्रिधानकेहृतेना विनावाहृयेया कलंकिनी कलंकिता। जनिंवहूं एतिआगक्ताति इतिखिक्रवह्निता द्दति
जनिशाद्वोविनहूवावकः समास्तुषाजनीवध्वक्षयधैननः स्नतन्तुमे त्रे इतिकत्वा इमांनेमीप्रतिविधाता इ ईस्वयीहूतीं
नाकृता। अयमर्थः यद्दिनलहृपधानकेमघवति हृते सा उनागतं द्दविष्यतीयं सती तदासपापा अ कान्त्रिमतीवनवि
घ्यतीत्य ता इस्वयीहृतंनाकृतइयं सैनेमी। कलंकिनी अकिन्य एव प्रमाणीस्यात् यत्यस्मात् पापेपि ध्रावन्मन आस्ते प्रा
णिनां मनो धर्मो वा केवले अधर्मो वा प्रवर्तमिति नाप्नि। तमितिपनमेश्वरविन्नेकंत क्तस्य चित्री उघ कतात्तवानीखनोउ
णोद्वि धर्मो व्यवस्थापयति अधर्मो निवर्त्तयतीत्यर्थः॥ ७॥ सालीका। सालीनतया सलज्जतया। संस्कार दलीक द्दस्ते
मिथ्याद्दस्ते यथा सामोर्निं नलेनो कामोन्मादवतीसत्यपि नलेतथैवमौनं नप्राप। अर्थान्तरन्यासमाह क्षुधे शुकः सत्यम्

पाविवेकः॥१८॥ व्यर्थीनाणक्रदस्वनेणकवाव्यर्थीनवज्ञावनोपनाग्रहात्नावगोपनप्रयासोव्यर्थीजातः।सहवनीसमृ
हसद्मसनसुकनावंगे तेसतिस्वयमेवनलंप्रस्तुवानवन्मुखवंद्राकामवशादेव॥१९॥ नवाशिअतिथयेनमस्कारैक
वाधिरामणिरीत्रापादायवन्निसीपाधीप्रियववनपीन्निमबुनयापिमद्युपर्कदृष्टिः।विधानजाताविधेयाकर्त्तव्या
स्वात्मापि।आत्मापिशीलेनतृणीविचयेनिजास्वकीया आसनपूरपिदात्तव्या।दुर्घोक्तिजलकल्पी।एष्काकर्त्तव्या
मधुमधुरैर्ववनैः।अन्योपकरणानावसोपकरणैनप्यतिथिपूजाकर्त्तव्या दृष्णानिजूमितितिस्थिति॥२०॥पदोय
०० अर्घ्यअनुपनस्रता अनुपठो कर्णाशीघ्रोणपादपूजा अपनावोपिसीनाव्यते। अथवाअपीत्वनयाअनमस्कारोप्य १००
पपनाच्चपवज्ञलानयनार्थेन्नरोकनातिनवाम्ननोतीत्यर्थः। तत्रस्मात्स्वसेपूतिःआ तोपकरणमासग्रीयाप्रांजल
नात्मगुर्वेअंजलिवद्मनेकर्त्तुंयोग्यताव्रज॥२१॥ पुनयो॥प्रथमतर्वत्यक्तामया आत्मासनेदत्तंततआसनेकिमितद्धणमात्रं
नालीक्रियते।अनर्हेनापिअयोग्यमपियोषितेदासनवाग्र।अन्यत्रगन्तुंयघविवोक्राक्षितथापि॥२२॥ निवघतोप्रतो
नववनगोशिनीपङ्कसुमकोमलतादर्पंसमापयन्तोतंदयानहितैतवमानसीकियद्दूरीयावतप्रयासेनिविन्सतेआनोप
छिन्नमिव्रूतिहूतिनिवघोभतीकथ्यतां। शान्तेसिहूताविक्रगीतासीत्यर्थः॥२४॥ अनापिवसन्नपतित्यक्तकाननावस्था
कतमादेशःत्वयानीतः। त्वयाविनाजीर्णानष्पतां जातः। कस्माहे शारदातासीत्यर्थः।स्वत्त्रास्नसंकेतत्वेनवधितार्थासं

सापि अनन्तमल्लाह्लादनेन अनन्तनाकर्णनीया समाश्रनामापि न कथयसीत्यर्थः ॥२५॥ नीर्सः किं अतिनन्दिते किं अ-
ध्रुवेयतप्रवेशो जातः। पर्यायमुदाह्विते व किं नप्रतीर्सः। अस्य साहसस्य फलं कार्यं किं अघायिन ... मि। किमर्थं ...
गतासीति न जानामीत्यर्थः ॥२६॥ तवप्रातवात्रागमनेकारणान्तरं किमपि न विद्यति तद्विषयत्व ... त्रावदत्रप्रवे-
शमम नेत्रयोः पुण्यानि कारणीय घस्मात्तन्द्रकेन दृष्टासि। अत्यानन्दात्मां पीतासि यथासुखं दृष्टासि ... गनीने-
ण कन्याजितानेग ॥२७॥ यथाक्रु। कावन अपूर्घो आकृतिनाकारः तेतवा यथावाद्यानन्दकाणी अं चे कन्याणी अं-
वतासीपादमित्री शक्तिप्रभावः। उद्योदीप्तः उदीनिः दीप्तिनिः तिनस्कृतसुवर्णाभिः। तथा देवानां सनानिरसिसञ-
ल्याषीत्यर्थः ॥२८॥ नमनमथः वं कामो न तव सिद्दिय स्मात्र सनाक्षिमूर्तिः अराजीनइत्यर्थः। नव अखिनी कुमारः सअ-
द्वितीयान रूकाकी न भवति। अथवा अन्यैः विद्धैः। किं शाने वकामा खिसा मतिशायिनि। अयमेव विशेषः। अश्वि-
नौरादि वा ह क्रुब्राहिः ॥२९॥ आ सोकादर्शनेन कतार्थी कृतलोकनन्तु हे। कः अत्र वायः को वंशः एवं तद्रूपी
वंदे अस्तु तस्य कुवेयाः उदवतामस्तु श्वेणसार्द्धं स्पर्द्धां कर्तुं वा वति ॥३०॥ नूयापि। पुनरविलातैमी। नेषवं वदति
नमणीयदेवं तावानन्दकलोकाद्दिवे चनात्। नद्रुवं वातितएताह्वतास्वेवेत्यर्थः। अतिष्ठवा इत्यपदिष्टा।

अतिथ्यप्रीतिवचनव्याजेनवस्तुतस्तनलस्यास्यियैशोतीस्तुतवती॥२१॥ वाग्जन्म। वाग्जन्मविफलत्वं असह्यसल्ली
असह्यनीयदुःखीगुपाङ्गुवेगुणोनाध्वर्यजनकेवक्तरगुणइत्यर्थः॥ मौनता वायदि वक्तुगुणानामल्पगुणकथ
नेदुर्जनतापितत्तस्मात्राङ्गावक–नृपेवास्तुर्वंदीस्तुतिपाठकः॥२२॥ कंदर्पो॥ धर्मीणकतकामदेवपवदृस्म
त्पजन्मथौपुनतविंदतपुनर्लेभेवत्रृपान्यजन्मप्राप्तिः कामस्यैवजातेत्यर्थः। गुणपमाह। नंडीशेतिमहादेवत्ती
याऽन्हि घलनअंडो। इद्रियैमंदिनियदनुहांति। अन्योप्यग्निप्रवेशेनसम्यग्जन्मलभते॥२३॥ शोनाय॥ नामणीयक
१०९ प्रासिद्यार्जितकैलासी। तघशोग्निःभुम्रतयाकैलाशोविजितइत्यर्थः। पेइंपुरूरवसेलज्जानतशिरसेकनोविस्र
प्लिनोवहहन्नशोनाहननणाडु दश्राकनोचि। कामैवतपत्रृपाभिमानंकनोपि॥२४॥ अवेहि॥ गुभ्राहंसपंक्ते १०९
यः। वदमणीयतायशसः वंवलाःपुलाकाःतु कवान्यंविड्इतिलोकः। उडीयपतिताःध्वंतीःपतितावसीतदूरी
तांगपतितः। पुकंभवंतापुलाकाअपिडिदशापवा॥२५॥ नवत्या॥ वत्यादांगुष्ठाग्निताशोताकामेननप्राप्नाती
कामैजेतुःविक्रमाख्ये। नखनृपंश्रृविवेदखलुत्स्त्रेदेमहादेवस्यापिकामनेऽत्रनदैतुनास्ति॥२६॥ नाजावि। वंदःअ
नुमासंमापिमापिजितःअन्यः। मंमूर्णशशीनतपोनिष्ठेवंडवंलीकध्वा॥ अमावास्यायांनाशीगत्वा। नवमुदे

नखस्य वासा कुक्षमेति। अन्योपि वक्रजन्मा तु यादृक्षनाशे शक्तिमुक्तं लभते॥४७॥ कर्वाद्ग्रातवक्त्रपीयूषलो ५०
श्वरक्तवर्णौ विचित्रे वि स्मय कज्ज्लघ्नास्य तयोर्नेत्रयोः कृते विधाता। निकटवर्त्तिगर्त्तेषु णांजलिकी रूपैश्च द्वैवे ङ्गा ल
हृत्री ददौ किं अन्ये ह्ना॥४८॥ मुग्धसुः। मुग्धाः हो मोहाद् देवनत्र सौदर्येण वज्रविवनाय स्व वन्नुर्यद्वाद् दशतद्वायघतस्मा
द्रूनंगजयः हेलया जयो। रूद्रः। अनेन रूपेणाशनीनसौन्दर्यानि येन। अनेन प्रकारेण वा पदेन न प्रकारेणा॥४९॥ मृगस्य।
हरिणस्य नयनद्वयं व नमुखं वं द्दृश्यीवेद्मृगान्नवतीमात्तव तेवात स्यैव मध्यास्य पषते केशकलापः कुरु रूपवामन
कुरु॥५०॥ आञ्जो॥ त्रिलोचने नाशनीनकनणात् कामो दृश्यान्न तवति दृतिफुनाणवाणी। अनंगीकरणाद्दस्वी
कामाद्राशनीयकरणाद्ध्यातवद्दहासितयाशोनयात्र अदृश्याः दृश्यतानी तद्वृतिव ब्रुप्रमंयेन वा हृतनावातेदः प्र
तिजाति। अथवा नवा कामपदः प्रतिजाति॥५१॥ वयाजा वयासेसारगृहीतनामणीयको वंदृणशिलां कवृतिं तो
कृता। अन्यापि हेशादाढुंकवृत्तिं कशीति। महादे कलापि यान्तिकनाह्म मस्तकेव आनोपिक्षत्र स्नातान्नुनिव
त्यवकर्षो जायत इति ध्वनिः। महेश्वरस्य हः मानव कोहारसेदः तस्य शिरसि वृतिनिति विनोदः॥५२॥ आदेहा॥
कामस्य देहदाहपर्यन्तसौन्दर्यवाञ्छा विनिहिते विधाया धात्रा तव शनीन निर्माणात् विशेषतम ह्नुकवितम्नाद्दसुत्र

रु॥४२॥ महीकायदिमन्तु षोसितदा पृथ्वीकृतकृत्पायदि देवासि को पित सा स्वर्येणाजितं सर्वेश्च कर्षेणा स्थितो ऽर
णौ ऊलीनागकुलीवे दले कृतं अवापि अ…स्यमपि पाताललोकस्य उपमि न अपि तु सर्वस्य॥४७॥ सयंना ममवित्व व
न्निः त्वं विस्मर्यमाणेऽत्र उपपत्तिं ज्ञापयति। अगस्त्य उल्लुके कृते थे स तु द्रा मम भावित्व अनुपपत्तिः पूर्ववासी सा वयि
दृष्टा गता। कथमिव याप्यता पयं न लोकानां तुल्यता विंवप्रद्वात्ति विमेनैव भवति। अन्यथा जातु कवि दपि सकल
सा भूपस्य सर्यो विद्यानु नं दृष्टा इत्यर्थः॥४७॥ इयत्रा पृथ्वीलोक इयद्ध ऊतयः केन कृते। अहो आश्चर्यो तवापि
वर्णापध्वारजः सुमार्गं च्यूलिस्तु कमलमालोयं लज्जी कुल्यातवता यतु सिष्या गतासीत्यर्थः॥४८॥ ब्रवीति। इयं वे १०२
त नाममशंसयमाषित्य किं किकथयति इति न जाने। कस्यापि वनस्य लोका त्र - - - - - - - । अथवा पर्सी
हारे मिथ्यासेता वनयात्र ले दृष्ट्वा किं मम नाति विजितियासी न्नावनातया लोकस्याति घ - - - कैमीत्यर्थः॥४९
प्राप्तेव्वाते रामणीयकं दृष्ट्वा मम दृक्षिर्जन्मफलमलत्स्येव। अर्था अपि अमृतपानेनाद्रियेतीकार्ष - - - - नेय
ङ्ग्रिय कुसी। पथामृतपाने सुखी तता वि कंच ज्ञिन अवणो सति भवती त्यर्थः॥५०॥ इतीश्मा। अनेन शीघ्रकाने
नी जाते न सं स्वृतं तीवालि याज्ञेना नंगावं पंववाणी तस्यातु स्यपवव घूक व चतुः तस्मान्निस्पृहता। अवणान्नाम्

प्रविशत॥५२॥ श्रमकृतामन्दा आस्थिसानोन सः तत्पर्यन्तं मम कृत्सु सन्धुः सर्वाङ्गीणानन्दमयोऽभूदित्यर्थः। प्रिये
वाश त्रुसुखेपि यानोवतातन्स्वाङ्गतामित्र सुखेऽयतान हितानाम्॥५३॥ पौरस्त्यालोकेऽपठाकिते ऽङ्गांग
उदयावलमासादयति। तथा नेमीदन्तांसपर्याच्चीकृ वैचन नेमी चर्याः आशने उपविवेश॥५४॥ अयोद्वितस्य
नोचितौ नेमीरूपैस्थानमासित्वा यत्र स्तुदनलजयकथां कथयति स्म। अनुरूपे कामनं तन्मध्ये किन्नमनः कामः
पराजितः। अन्यत्रापि तयान कन्नुमारो विधुर्धं ऊउतः यस्य दैव वरुक्तिं न तवति तस्य पराजये लोकः कथयति।
॥५४॥ अथ स्मा कामातां ब्वैर्यादनाहत्यनलावसाबो तथ्यः तेन्या वाग्वीणातयाउपवीणितम् उपगीतमित्यर्थः। वे
वं तं गोष्ठः सवन जातिकृत्यविसष्टार्थः॥ वैर्यो इदेकाजितान उसर्च था कामनाशो जातः। इति वदता पूर्वान्तक
मजयाद्स तं गोपि पविद्गतः। अर्थान्तरन्यासमाह। विवेकावशत पाउ कलीयतेसाधूनो वित्तं कामानकलुषय
यति॥५५॥ हसित्वा मे वदति विमेवादिक्या लसत्तारः सत्यागतं जानीहि। उत्तणा आदनेन वित्तं स्वप्नं तु सदेशाद्ध
तानि त्राणानि ववहन्ती॥५६॥ विनम्या सपर्यां गृहजाभूतं तवतीसांजातेत्यर्थः। अतः गृहजाता विरमा उपविशमी द
तीद्ध्या आसनं किमितित्यक्तो। मम इत्यैस फलीकर्तव्यो वयातन्साफल्यमेव महती प्रजान विप्राति॥५७॥ कल्या

णि। हे कल्याणवर्तितवोगामिनि कल्याणिनी गामाणि। क... तिशयेन हृदयं दुःखर हितं तोऽहं त्यादि सखप्रश्ने
न विलम्ब एव तेन बालं वृथा अप्रयोजनं कथारा। हंसवणगामिनि दीर्घनयने वक्ष्यमाणीमम वाणीं शृणु। कामार--
त्यादारत्यतसमुपा -- हरन्ति आहरन्ति दिक्षु ईता विपत्याकृ दिव्याला नित्य थे:। सुवनाऽमाग्नि जलपं रविसुवं॥
५९॥ व नरा वधिरोश वेति ववः सीचिमाण त्रायां वनरम्रमता। तेषां मनः खेदमेति। वा नित वैर्यं इव्यैकामेन कान्तिवानेण।
अन्यापि हि नाथ्र अमनतस्कनगृहीत वनः खेदमेति॥ ६०॥ तेषामिति तेषां देवानां च दाशान्वत्र त्याशाहृदि विलसति
केवली। उदाना: रमणीया: तत्रसा साधप्राप्य पुनः पूर्णोदयः। स्वर्नार्यः आशाः दिशः यथा पूर्ण तथा हृदि विलसन १०३
विलसंति नवमङ्कुर्घन्ति॥ ६१॥ अनेना तवता उण्पेन सहा अक्लिड्या दृढप्रामाश्ने हः इन्द्रस्य वधिपर्यां कोटि
उ कर्षकाला समवितु शेह कामस्यव वत्त चिउणाः पर्णाका दिवसाग्रमविरूढ॥ ६२॥ प्रावीप्रा प्रातनम्सुदितनवो
नापेन नूपलवदीदाकारो पनापना वे स्वं द्वापना वे: का वाउणीनयनसमूहैं समानाप्यतिविनदीवद व्राति वि
नहं दवन्न्रे इति वा पाठः॥ ६३॥ त्रिनेत्र। त्रिलावनमात्रेण कोपेन यत्कृतं तदेवयानाद्यविगोपयति। नवा ने कुद्ध
पुनः सहस्रलोचने कादशां गतारश्वनीरती त्रिनेत्रेणनीतः सहस्रनेत्रे कुद्धे किं न विषमीतिनवे ... ॥ ६४॥

पिकस्य॥ कोकिलविरुतमात्र कृताद्‌प्रियातस प्रभुर्नेन वनेपि न नंदति। बालस्य किरीटवैद्रापनाखेमहादे॰ रस्ने
वायां शीलनैति न सीगच्छते। अथवबालस्यापनावेष्यहीं दुंनप्रभुघते॥ ६५॥ तत्तामपुः षमयचारकामवाणाः प
नागैः अंच कारी कृत्य विशः इन्द्रहस्ती नो कृतेपन पृतप द्विणखंवुपुटं सत्यवचसं सृजन्तिपोर्णमास्यामपि। कुहूला
पणेनत्यर्थः॥ ६६॥ शरैः प्रांशुष्पैः शनैस्ताडयतः कामस्य शनीनै स्मर्तुं स्मृतिविषये कथाशेषं वङ्गा॥ किं न करोति।
अनेघं वर्मा अशरीरता नूपीय ह्निन नवेनम हादवचनः। अहह आश्चर्यं॥ ६७॥ इतोष्टा न ह्वियोगादवैर्यवतः ईड्
स्यकृते प्रतिज्ञाणानकशय्या विनवनायत्रा टिताः पल्लवैर्द्विर्द्विगा देव दुमाजाताः। वज्ञतरमिच्छा प्रस्ता अपि अन्य
थोने दनादित त्रणोकावार्त्ती॥ ६८॥ रवेर्तु। कामवनुर्ध्वं कारे। इंद्रवर्णी वह्निनौ जातौ। अतो हेतोर्द्वावस्यतेः का
मसम्मोहहयाणि वचनानि कथं स्थ्रणुमः। किं उपायप्रश्ने॥ ६९॥ अनंग। कामक्षर विनाशायपुष्पदारस्य मृणाल
वच्चिप्रति वसन्तेक दर्थ्यमानाः स्वर्णदीकमलिन्यः। हेमन्त्रपवप्रीति वरं वहेतु। शिशिरर्कं दावशेष्य विति क्षती
त्यनुरक्ताजाता इति भावः॥ ७०॥ दमस्य॥ हे समयं तिह्ह रनिद्रस्पष्टप्लालापः। प्रथमने खांप्र थमगणनागक
तिलाका नयनसमुद्गापि सहस्रनेत्रापि तव लावनत्रिनाग लानेनपीडां भ्रमयति। अपूर्घलानीत्यर्थैर्यमा॥ ७१

अग्न्याहि॥ दीक्षिताः यं महादेवमूर्त्तिं सेवन्ते। सोपि दिक्कालः। अपिशब्देन इंद्रपवपरं कामायन्त इति। न अग्निर
पि कामेन दासत्वं गन्तुमादिष्टेहं नेमि। आहिताग्न्यादिषु अग्नेः पूर्वनिपातः॥७२॥ वक्राव॥ वह्निरयं कामी तं
कदर्थ्यतथा विनयति। यथा स्वयमात्मन अनुभूतं प्रचुरसंतापः दाहव्यथा पतिवद्यात्पुनः परेनसीतायिष्यति। पर
अदाहि। तेन अग्निना शंभुनेत्रे तिष्ठता कामो दग्धः पूर्वं सकामः त्वमयनकृतावासस्त्वं देहति। अशुनो वैरमु
द्धवमर्षेणमन्तवति। वैरप्रतिकृतिनावनिता यतः। अवमर्षो क्षत्रेक्षणी॥७४॥ सोमाय। चंद्राय तुभ्यं पवसामेमा
पवीनिर्दह्यमानेव दह्यति दहतीत्यर्थः। सामनाप्यसामान्यः। अग्निर्धिनहो। अर्थान्तरन्यासम हाशत्रोनोमे
पि यत्र नवति तेकेतज्ज्वलितः सेहते॥७५॥ शरैः॥ अनवरतं कामशायकेर्व्यमानः वह्निर्वनेनाअत्यर्थं
श्रिष्टकैरपिदीयमाना रुद्रमात्रसति। कामबाणविया॥७६॥ स्मरेन्धा कामस्पष्टन्धनेतस्यह देसिवल्लि
काकमलिनीनवपत्रंसूर्यः पुत्रवानयमहत्पर्थः। मस्य प्रियतमार्वेद्रन वासितादिक दक्षिणोत्यर्थः। तवकृते
सापि विनुनी स्वरा। वीनतां कामात्रा अनुष्ठात। यमापि वदासक्तो जातः॥७८॥ तेदद्य॥ तं यस्मरेन्धनेमा
लयावलपल्लवैः स्वैः सेवते। कक्कपिकसंपितस्य सर्वाननत्यजति। अन्यापिसर्वदायस्यप्रत्याशामा

पतितं डा खेपि नतप जति अथ वक्राशादिवं ॥ ७९ ॥ स्मरस्य । अवयवा निर्वाहितानि पाइनि वारयती तियंहा
न पर्जनाणिड घेलाणि । कामय शसेव धुम्राणि । तदाग्ने जसा धुपतप्तानि । नत्का त्यागुम्रताता तम्रतापेन जर्जर
व गितिक्रमः ॥ ८० ॥ यत्र त्वं इदानी वनुणमाहुसायं धु म्रणेन कुंकुमेनालेपन कुतूहलिन्याः तेव्यानागः कुंकु
मालेपदू वप्रतित्ताति तस्यादिशायोनन्तो प्रमती व्यवि पावतुणइत्यर्थत सात स्मिन कालेत्नीनमः प्राहितवा
रा यस्मिन्नग्रेगतः पथिकः पुनर्गृहे नागच्छति । पतेन सर्वाणि कार्याणि विहाय त्वामेव ध्यायती तार्थः ॥ ८१ ॥ त
पान ॥ समुद्रार्णासी कुड्यो वडवानलः सेतापायनतवति तथा स्मरतप्तानि जः पतिर्नसो जलपो पिहद्विनाम
था त्व ॥ यत्रत्सु ॥ यस्मात्त्वं अहं त्व धाकु वत्विस्मरणी करोति । दुर्धिरग्वा । तेन त्वतानावी नामृणाली अतिश
तला । ततो अधिकं संतापं करोति । यतः स्मृतिविवत्त इत्यन्वयः श्रीतलतया न वत्वी ॥ ८२ ॥ न्यस्ते ता ततो मृणाली
त्यागानन्तर । हदि धृतो । विशार्दं ईं शुशुत्ते स्वतावत समच्छिन्न हृयमुत्र हृ विल निर्मये: कामसायके: हृणेना
त्रेणात छिशर्द ईशातच्छिन्नमिव करुती ॥ ८३ ॥ इतित्वं अनेनाकारेण । तेषु त्रिजगत्या मुक्त मे कुडुदादिकुन्नवती ।
महात्रे लखा । मन्ततया । अनवद्य धव्रवामस्य कामस्य ॥ ८४ ॥ सा वो त्या ॥ अघृतनरसस्य समप्रात्मेवा । पाविनि वासरो

तव स्वयं वनो नविष्यतिइ दृशी स्मातिर्वान्नो देवानी कार्योगता श्रातेत्यर्थः। सीतर्प्याणि जनयेती॥ ८६॥ समंसस्त्र थानं
तर। कामपत्ता क्रमनलसेनापडुःखितेः दृशां देवैः स्वयं वनस्त्रु हिंश्यवलिते। मडजिः। वंसुजिः सहास्वव दूना सिका
संवारिजिः। सपन्नास्मा कीनविष्यतीति डुःखन तोवैः जाविसपन्नी डुःखेन निःश्वसितै ताजिनित्यर्थः॥ ८७॥ अपाक्ता
त्यन्क सुघासीवलापयोगेः। तेहं वैः। यज तेनात्म मनसापवा डु तृषा विनाशयतास्वाडु नामनेनाह्नेन वति।
काश्वितासु वैयथास्यादेवी मार्योति आन्नः॥ ८८॥ प्रियाः मा कामशनाग्नेः प्रियाः स्वनार्याः देवी। अम्भोमहूप जिःत्व
क्रतेतेरमरवैनेदानीं सुविवनाणदानं क्रियते॥ ८९॥ अलीकं॥ तेहं देवैनिकटस्थान वर्त्तिनिरदूरस्थैः। अय
महाजंगमपत्रत्तावि प्रावितः वृद्धिमयो निजिप्य अयोप्यसीदशपव अ्रजनाणि। सीदेशी तन्वा प्रस्था पितोस्मि
त्यर्थः॥ ९०॥ एकैक॥ प्रत्येकमतेदेवाः पीनस्त्रनासुवपीथ्यैश्च आलिंग्यसंदिशेति। सीदेशमाह॥ कामबाणश
ल्यैर्मोहस्तु न्नानामस्मार्फ हर्षीयर्चं विशल्यकनणील तापवति निश्चयो॥ ९१॥ वक्कान्ति। स्वलुहे नेमिकथ
यास्वकताङ्कः। वक्कान्तिपात्रं इक्ष्वश्च पापाश्च नित्यर्थः। मनोनयस्य मनोनाजस्यसकल्पस्य आसमाश्वासनातये
त्तक्रियन्त्रियावद्वडु दिनानि प्रतानणीयः॥ ९२॥ निजेष्ट॥ अस्मासुदेवदं देषुपतिविषवेषीमेडलन्तूपीमजन्तै

१६५

निजमुडोास्तु उक्तं ॥ आदित्योपनिवेशो भवत्येव ॥ प्रसन्नानां वस्त्रांगैः कृत्वास्माकं तापमपनय कामक्रीडावी विशीतले ॥८२
दयस्व ॥ दर्यां कुरुतः अस्माकं एवं प्रकारेणास्मान्मापातय मामातया कामवं डालवाणेन दृश्येः वांडालोपि नियोहितोऽ
स्यशरैर्हन्ति ॥ अत एव त्वं च कय कशरैः प्रीतिरसाददतिपवितैर्निर्भिन्नाः वरं प्रेमः न स्पामः परलोकं याम इत्यर्थः ॥ अतिपावने
मनणीश्वेयः न चांडालहस्ते ॥८४॥ वदाम्बी ॥ वत्मार्थकाः परःसहस्राः अनेके भवन्तु अस्माकं पुनः प्राणाश्चैव त्वत्पादप्रसाद
मिच्छतीति वाच्छिशंकसे मन्यसे तत्सहृदि स्थिताः कामएव प्रमाणम् ॥८५॥ अस्माकं ॥ हृदयं त्वयास्माकं चिरकालमेवाधिवासि
तं विनेकृतासीत्यर्थः ॥ तदमुना वास्येपि हृदयमलं कुर्यताः ॥ वधानानामणहृस्यैल स्मा ॥८६॥ दयोद ॥ तवचेतसि कृपा
य द्विजातानदास्वर्गमलंकुरु विलंवेन ॥ लीस्थ जन्मभूमौ चरित्राय दिग्विति यासिततदास्वर्गतोदेशी भूमौ कुर्मः ॥८७॥ धिनो
ति ॥ हे मे मित्र त्वया क्रियमाण अस्माकं कमलेन पूजा अस्मान न प्रीणायति न सुखयति ॥ नव मानापनोदायनमे अस्माकं
शिरसि तव चरणाः कमलायांपुनः प्रज्ञाणं वरु ॥ सात्रास्माकं सुखायस्य पिष्यतीति नावः ॥८८॥ स्वर्पेविकी ॥ सेवासुकन
के हे स्नेहकिं कुर्मः ॥ यस्माद्दंगहे मे मित्र अस्माकं हस्तः निपीतपीत दर्व्यां लोजितसुवर्णहेंकाराणि त्वदंगानि धावते ॥८९
वयं का कलादाइ वसुवर्णकाली राष्ट्रवयन्त्रफोरतास्पर्धाकरंड धिंदावदाग्निकमहं मानि नेसुवर्णव भुकपिले दहेम ॥

कान्यमेवसुवर्णत्वदंगसदृशंभवति।स्मनकोदएउसदृशान्तुा स्वर्णकान्तोप्यसदृशं हेमदहति।त्वयाकृतस्पर्द्धाकाअस्म
जिहन्यते॥१०॥सुअसात्वत्संवंचिकामदाहेनगतःअमृतसनसी।सु।किंपुनरयंसरसी।सु।त्वयाकृतस्पर्द्धाकाअ
स्मानिर्हन्त्येन्यन्ते अथत्रअपुनस्सुउर्वशीप्रभुखासु।त्रपुनःनिर्वाति त्वन्नमताद्दुनेणनवस्त्रीकानववनेनकाम
खरमधुत्रपेण॥११॥खंडःकिं॥खंडःपेद्रवंद्वीवद्याणीबिसागःकिं॥श्रशर्करानामधुरद्रव्यभेदःवद्याणीशर्करा
किंमार्गापित्तस्यमांडेकपालिकाभवति।वाणीविलेगिनिसजातसनसप्रभृतिगणंप्रपितेदिशासुमुनःदृङ्कुः॥१२॥दद
म॥कंतवददामंसुघयाअवनेणउक्तरूपेणत्वन्मुखपवस्त्रीयतेस्वयंसाज्ञाशवंदीजिवात्वन्मुखंवंद्रयशोशनागमा १०६
त्कृतपवजातं।अमतंयत्तत्भागखद्वयमेवास्माकंसारद्रव्यंतत्त्वत्वन्मुखेस्वयंतं।अतोउपकानितांकर्तुमसमर्थाः।
॥१३॥प्रियेयद्याहेप्रियेअमनत्वंअस्मन्तोद्दणीप्रकृतिवचनंअस्माकंलज्जाकारी।किंनत्तवति।पतोयस्मात्तववच
नकमलेशनाणंप्रदत्तपश्री।विउमिक्कामः॥१४॥अस्माक॥अमृतमपिकामापमृत्युनाशनाय।अस्माकंनत्तवति।तस्मा
कनणादधिकमत्यर्थंप्रसन्नात्तवयत्राणायकोपिनभवतितस्यकृतेसमर्थेनावश्यप्रसादःकर्त्तव्यः।स्वकीयम
धरंपार्श्वेदेहि॥१५॥प्रसूःखे॥कामःस्वकीयैर्मुर्वाणमकरेणकेत्रुनासहदग्धोजातः।इदानीमस्माकंत्वन्स्मा

दार वेतो नंदनः स नसुखोत्पादकः सन अथ वपुत्रसनामनसिजत्वमेव वानयतु । पुत्रत्वेन जन्मलभतामित्यर्थः । स्व
प्नीतव यत्वी । हास्यैः स्मितैः नीलैः शुभ्रैः ध्वजत्रैशनः लावण्यां मन्मथकेतनः स्मार ॥ १०३ ॥ स्वप्नेन । प्रातिनियासु । स्वप्ने
न प्राप्तायाः । त्वदीयनूपकन्रूपशनी रसोऽकुमार्यं मुगं वतां अवनमतु वनित्रेषु षष्ठु लावण्यादिमनः पश्यानी । द्वि
यालिमन्नानियतः अतास्मात् कमिडियमृगौर्वा उनाम्नगवे वनपाशः कैरपिनातिक्रान्तसि ॥ १०७ ॥ इतितेषु इति अनेना
कानेण । धृताम्बुनमसूहसंदेशमालास्वाजिकातलजे नसवासोपत्रहानकरत्वतस्य । पत्रहानकोनाम देशिकः ॥
नसनास्तलेति पाठे दलेपत्रेयेनेति व्याख्या । एवंभूतस्य मे इतःभावं कृतार्थं वा पप्सुमध्ये एकं दिक्पालवरणी ॥ १०८ ॥
आनन्दयोः ह ... कृत्वा इन्द्रा । अवकामग्रमनिमु घनकेलीजिर्जितनानिनन्यमुक्तानिः । हे कृशोदरि । एवमम
नोवा अश्रासास्य अत्रोपयमजातानुकंपाय ... मनासितदावतुणी वनयापतेनाहं कृतार्थो भवामीत्यर्थः ॥ १०९
रत्नी एर्णमित्या घद्वैपूर्ववंश । तस्य कथं काव्ये कविर्वदेन यान द्वक्षः पेयाः तस्य पथिको वा तुणिन लवनितो अथ
मक्षमः सर्गोगतः ॥ ११ ॥ विमलगुणशतद्रुबजनविकलभावानुकृतिवनुमतनौ । वक्रेश्री गोविन्दः सुरवकरदे
वायस्ने सुर्नटीयम् ॥ ॥ इति श्रीगोपालविद्वन्मिश्रविरचितायां नैषधटिप्पणिकायां निगूढार्थनैषधनाम सक्षमः स

ॐ समाप्तः॥ ११॥ श्री॥ द्वितीय इति पूर्वोक्तौ ऽवंते मीन प्राषितमिति सवर्णस्य दृष्या अप्रणीता । दिक्वाल सीदेशास्नेण
व नाप्रणाश । अद्भिस्तुवविलासे स्थितम्र क टाम तु विं प्रकटायितु मुन्मुका। अद्भिस्तुवे त्व व न्नु नेत्या हिना निपातः
॥१॥ तदर्पिं ऽदेव श्रमाणी नें नलें पृथ्वीत लवं ऽ भीम ह्रूपसुतापत्ताषा । तदर्पितां तक थितो दिक्वाल से देशत्तरूपं
वाणीमथु लामिव कृत्वा॥२॥ मयांग॥ अहो स यात्तवान कुलीव नामव पृषी। अघ कूलनामनीत्य न्कामम घ्यमन्यत्रा
किं कक थितवानसि। ममास्य प्रश्नात्र र यान्यस्य प्रत्युक्तनाव मर्पस्य। तवसेयमप्रमर्पिता हृदयेपि लज्जायक त्वन्नवसि
ति। अन्यत्रापि क्रमणदानसमर्थस्खे हणे वानयतितदा लज्जा भवति तस्य॥३॥ अदृश्य॥ तवघनस्वती वाणी ममानु १०७
रागेसति प्रश्नेसति कवि कस्मि न्विद्विषये उत्क्वादानानि दृश्या अजायमाना क्वचित्तु उत्क्वादानानि दृश्या ज्ञायमा
ना। अतएव सरस्वतीनदी क्वा दृशी सरस्वती न्मा नायुक्ता। उत्कामा। मावक्क विदृश्य जला क्व विदृश्य जलायतः
ते ऽयतितेद्धीतिशङ्का: सा दृश्य वाचका:॥४॥ गिर:सु॥ तवबाणी: कृतापवक र्मा मृत तन्नूपा:। तथापि श्रवणे
क्वान वन्नामश्रवणे रलधान नवति। अन्नुमर्थे हेत्वात्रेन दृढयति। जलस्य पाने क्काम भुक्त्वा रसाप्यविकात् तुष्य
त्न शांति यातियतः॥५॥ विनष्ट्री कनमोवेशात्वा दर्शनाय कनमीतमो महं अज्ञान दूरे विसर्जितं वे शौंडतनमाधा

नएप्रनष्ट्वी। अन्यनुत्सपश्च्याश्रवमानितं न यामहवैदकुमन्तुं उन्स हेमु कामि। अन्यचापि हानार्डौतरलनन्नी
तमोनुर्दीभवति॥६॥ इतीन॥ इत्युक्काविनतोस्तेमी। पुनर्नेगाद्विपा ... नजयाहाविउत्पतिमान्नीबातफलीपंक्ति
श्रीष्मान्नयथावर्षकामेघा। अनुरक्तात्रि॥७॥ अयम। अहोभमजिकयाउदासिता तस्मिन्न्कुलनाम्नि दयापि। अप्र
योजको। अज्ञातेवाग्जालनवनंपक्षवर्नी। अ॰ल्पश्चर्यैवकुशरस्वतीपतदगनोविषाववनत्याकृतइत्याहासिते
तानेवबोयतोवागिता॥८॥ दष्याकाइयंकयावधामयिवर्णमालानामनूपासमभीकेतिसंकेतिता। कायापतिथा।
कावतिप्रत्य- पवहानेश्रावयाः खलुयस्मान्नवमहामितिपसंतुमेसमर्थी॥९॥ वदिस्व। स्वजावतपवयदिममकुलीषु
धैनववतितदाकुलप्रकाशनमुवितायकृतः। अमवायुग्रंतत्कथनंयुद्धवंशकथने अहोविडंपनाकृयेप्रेष्यता
वैगतस्या॥१०॥ इतिप्राइति ज्ञात्वामया अववीमितिअताहतेनाम्निकुलेवतवाप्याग्रहोशातते। दिव्यालानी प्रति
वाधिकंप्रतीतिवास्याद्धंसंदेशंप्रतीतपथः। ववनायास्तः शोततेइदानीं॥११॥ तथापि। अतिनिर्घवंकृघेतिअत्यर्थोयं
हिले। नवदांकांडहकुलनामविषयेमितयास्वल्पयावावार्थपनिपातितियेस्वकीयंनाम। अहोनादरसेन
वदंतिमाद्यकेनावतुं योकिं वंदवेशाकुरंमांज्ञाचासमफलायमहाकिंभत्तवसि। स्मादरंव्यः फलेयाहिमितमनः

॥११॥महाग्रामहामनामावानपरिपार्हिर्वियंत्वकीर्यानामअ्रहोनास्तेनवदंतिसावद्य॥अ्रेताववक्रुंनोस्महे।लोकःभुन
गक्रत्पागिनानिवृत्ति॥१२॥अ्रसाय॥इदमुक्त्वाअ्रयेनलःशभ्रुमेतापकानीहृष्टाभूतःमधुरक्वरारहि।एवकः्मा्हिस
र्प्प॥अ्रथानंतनंपदेपरेशान्हेअ्रस्यनलस्यनागस्यनलसंबंधिप्रीतेदअ्रवानयित्री नैमीववतानिदमाषायथासरहिंडी
सीविनाति।अ्रास्येभुखेवनणेवनागस्यलोहितवर्णस्यदअ्रसवतिनाऽहंसोयतःशनदिहंसीप्रभुर्नवनितर्कीवमो
नीमवतीयर्थः॥१४॥धुवंभ्रुवेडान्वयामन .... यिविशेषसंदेहानगच्छति।कियस्तुमानवितत विशारयताअ्र
हाअ्राश्चर्यंमहतीप्रतमाणयडुतातवविततावाजिभिलान्वयः॥१५॥मयापितवकृतेमयापिप्रत्युत्तरदानंनकर्त्त १०८
व्यो।पनभ्रुतुषेणसहवार्त्ताकथनंकुलौसमागणावानेणसहावस्थानादृमे।यतोममापिएवंसदावमलंगत्तीत्यास
स्वनामननक्रांतिअ्रलेवकुलछ्रीअ्रन्यभुतुषेणसहतावगौनकनिष्यामीतिप्रतिवदी॥१६॥हदामि।प्रियागिर
नैमीववनानिहृदयेअ्रनिनंयथातिवंदउत्तरसावहमेवाहमतो।हवामाह्रिपरपुमाहशेभुहृदशवक्रो
न्क्रिप्रवानेववनंस्वेअ्रातीयमा्रिकंप्रनयतेमानिमा भ्रस्यदिवालेभुप्रेरयेमर्थः॥१७॥कनोपि॥इमंममध
नैसफलैनकनोषि।दिनसालौकंवनकमालिनाभुवकामिदमेअ्रनेनभ्रकानेनायायममकृतेवदक्षितयादेवा

वसे वितुं योग्यासि। ससप्रज्ञानं यदिम्नतीतस्यास्नानेन पवित्रया वाण्या॥ नसःस्त्रीगारः अमृतप्रायाऽइतिया॥१८॥ स्मृतेषु
वकुप्रशुरंदेवषुविषयदृष्टशीलानती। ससभ्रातसान्नदितौं मसेहसअसिनकानः शिनस्वालने। यान्नानतीमविसम
र्पितासंहिज्ञाकामसंतप्तषुदवषु अनिदग्मवनदक्षिसानेयाति॥१९॥ यथाम॥ स्वरूपेकृयाऽहानयापचम
ला रुणा अनाविलैवते। रुणमपितथातथावेध्यकनणेदेवानां कोपेन वनतकामः॥२०॥ इयमपि इयविरहपम
कालीममर्मार्गेश्रवयानवन्निइद्दलोवनानि। इदानीमागत इदानीमागतइतिदत्तावअनानि। किंवज्ञमेवन
निर्ममीमायमवंप्रभुःप्रती। हतंतं मांसत्वनकार्यमंथरेचिरमस्तु। यत्रसववकरुणेपिनाप्नि। विग्यागदिति। यो॥२१॥
इदंनि। इदमुन्मानलेस्मितेसति। स्वगतमात्मगतंतपंपंडितयाउकंवज्ञमाणी। कीदृश्यमानोयानमंद्रया। नीतिनि
गुणतानाशहेनावाना। अविषुवतिदृष्टीकामंतं हतयता हतंकुर्घेतां॥२२॥ इत्यादि॥ नामतिसुंदनं मयिश्र
दिशनदिदशयःलाजडाचिपएवनिश्चितं। ऊडामंत्ररहितो ज्ञानरहितोवा। पवनता ज्ञाविदग्ध ज्ञनविशेषान
निःतःसपंवोधितवान्। मत्तयातावाहलेन सत्तांप्रापितासि। अथवे ह्नेण। ऊर्द्धमुरवेन मनेतमा अभिनासऊ
ईशुरवायछन्नमुखेमतिसुंदरंनपश्यतितेनप्रहितासीत्पथे॥२४॥ अथप्रा अनंतनंगुप्तहास्यासतीमनीसादी

कमपि लोकोत्तरं सती समूहात्तनं प्रकाशं स्मितं पुनः कत्वेत्यर्थः। नलस्तं तापशोकातुरं मुखं दमयामास॥२४
वृथापा। व्यर्थपर्णी हासोऽक्रीडा ववमैनं नं व द्विषये प्रागल्भतान्नवतियतः। ननेति निषेधन णीतिः। व यविग्रई
णान ह्यात्तवति। अन्नतना पात्पुत्तनासं त्तावना। वपिअवह्यासवति। अतो हेतोत्त वक्रुते प्रत्युत्तरं दातु
मिच्छुर्नास्मि। नत्वहमेकाल गोनवान्॥२५॥ कथं त्वत्तु अहो तेषां देवाणां दूर्यं वाणी। मन्नुष्यस्तावकलौ किं तोमनु
१९ ष्यइत्यर्थः। रूपयापि कथं प्रसूता। अथवास्वत्तावत्तक्रय वीनै प्रतिस्त्वामिनः कयावा वारूपे मोहमत्ति अपि १८
तु सर्वेयैवेति सा स्तुं ठंवहनी॥२६॥ अहोमन। अहोश्चा सर्वेइंद्रस्यदेवांगनासंगतिसोऽर्य सरकस्य मन्यासु
वा प्रवलामरुती विडंवना कथंडुविता कथं पाग्यस्त्रावती त्यर्थः। फ इस्यहंसपंक्तिव हुलशोत्तस्य वलाक
या यथा॥२७॥ पुनः स्तु। देवांगतानाम प्रेतणकथ्यकेव मानुषी। अपि तुन का पिता देव्योयत्र ननव स्त्रिता।
स्मिन देशे सामानुष्यापि योत्ताकामी नवति। अकां वने अष्टुवनर्षी नमणेइ निद्रनामिकागात्रे किं श्रारकूटात्त
नणेनना। त्यलीकानणेपीतलहति लोकः। स्त्रियः किं न त्तवंति। अपि सर्वेत्यव॥२८॥ ए घात। एनतेन प्रकारेणादं निद्र
नापिकागात्रे तव स्तुवकनी नामअहोस्वामिनाम मतं यत्ता। तदत्तुतते मां वचनविषये मम कौ पीड्रुनर्बलिना

वचिरतायाः वपादकमाहा हनिणततुणी॥ अथ कामं मनोवृत्तिमर्पितं गौजं इकयं कनोतु॥२९॥ अदानिप्तन-
ऽत्तानमान ······ कर्णेलगिन्वाउत्कामषोमत्ताबल द्रायाममवित्तं प्रविश्य यत्तु वावाल ढूणा वृत्तिः समा
चिन्तुणः। तन्मम मसुखेन निःसरतत्यप्तुच्चमू॥२०॥ वित्तेतां इट दृष्टां देविस्वीकारं रूपं विश्राम विकर्त्तुं वितेमां कन्या
सि कस्मादेवेड् त्वाह। हृदय घृतन लायताहं॥ विशाहृत्र कोमलः सती धर्म्मः स्वल्पाद पिवांवस्पात्रतु टति॥
श्री॥ ममाशाम महृदये स्वप्न प्रविनलीमन्काप्तुत्तु पान्नरं यघस्पृशश्च कृतः कस्मात्र पुनः तास्मिन्विषये देवेनात्म
बुद्धिः सर्घदच्छिनिष्ट क्षते॥२२॥ अपिस्वे॥ स्वेऽ अस्वप्नमपिश्र सूक्ष्म पत्र निद्रा वशं निम्नुः॥ अमी देवाः अस्व प्राश्न
विसुप्ना इत्यर्थः॥ मामेव पन स्त्रियम॥ मां मनसापि कथं स्पृशन्तु॥२३॥ अनुयामाह दृशं जनम मनुष्ये इमनोव॥
त्रियो॥ सा देवानां अनुर्थे॥ तादृशीं परस्त्रियम॥ मां मनसापि कथं स्वयं कुमार्गे यहुः कुपेत्यर्थः॥ अनुसहा
यदिकर्त्तव्यः॥ तस्मादमी देवाः वलमेव ति क्रोधं प्रसन्नी भूय दृशातीसमर्थां तव तु दातुं मम॥२४॥ अपि द्रादव
तरः मत्प्रतिश्रुतमपि श्रंगीकृतमपि पृथ्णु॥ सन्ततां मम पाणिग्रहणीय दिनक विष्यति देवानाम मनुनो धा सति
नावः॥ तदास्य जी- मावेतितां वैकैकनिष्ठा॥ अनिंदव नैलसेनवातितां अंतनितीतेन वस्वववद्यं कापिनाम्नी

त्वर्थः।वासिता।मिलिवा।पापकः।२५॥ निषिद्धा। निषिद्धवनर्णीकोमितिमिकर्त्तव्यमित्याह॥ ततोमनोवीनात्रियायत्र
नावतिनइहनइहातिसर्घप्रकारेण। तत्र सइविकर्त्तब्यो। मेघजलेननाजमार्गे श्रुतिपि छैलेसति पीडितेनापिका
पथेनाप्यते क्वापि।२६॥ प्रियामा। तेषु देवपुष्पं इतिते पुभया। योपिता वक्तुं कोकिश करोते पत्रस्मात्रमडुकारूपस्
त्रमार्थे प्रवेश्य तासु प्रकृष्टग्रंथकारिता। तवतु प्रतिर्वं वता। मा सवतु तव। भाष्यकर्त्ता जवनिषेध कर्ल्लोमा
भवेत्वर्थः।२७॥ निरस्य। निराकृत्य परिकेदे कृत्वा। सइतो नलः प्रस्थापितः तथा। यथा प्रियवचनानि कुव
वनं बत्ताष। यथा कोतुकीनावालेनक्रुहः कुहः इति श्रुत्वा हत्य प्रकोपितः कोकिलाः वनादाङुः शद्दं कना १४०
ति।२८॥ अहोमनः। आश्चर्यं तेदिक्कालारविचासु हिश्यमतो विस्मनायत्निषेधयेनी त्वर्थः। दैवदेवषु विसु
खीइतिमहकौतुकं सुमहदाश्चर्यो हृतः हृर्दै दृहशो वाक्नो विनमयाक्रुते त्वर्थः। इत्थान्नमाह। कनिवि
ईन्निङ्मागच्छति कथाववनकपार्ल प्रतिबिंबे रूपं घटयन् निरस्याति निराकरोति।२९॥ सहागांपि मनक्तना ११०
नीषु अवहेलया आनदरेण सहत्य पिवकुंभार दैवदेकनोमिडंभ्रुनागाह। वंवद्ध हशिकल्याणे
सेमुखेपितं आदरं प्रतिपन्ना कुत्सी सतीन्यपीचतः निवृत्ता। किं पाठेइ हांशिरेयासिसीकुसेकिन्यवीहतः किंप्र
१२

तिनिवर्त्तासि ॥४०॥ दिवौकादेवं मानुषीनामिलषती ॥ सुखाहन्तत नंश्रातीं अप्रधेश्रतिमत्यर्थः। कथंचाप
यतनवद्भुर्गेहोदोषः दुर्निवंधः सम्पगुणेनापि नापनीयते अथ वद्भुर्गेहदोषः पापग्रहदोषो सम्यगुणेन सम्पन्न न
वद्धिपंचगोनजीवेन विनाश्यते जनानां ॥४१॥ अन्वय ॥ देवानाममनुग्रहेण एवं मनुष्याममनुष्यत्वादि संपन्नकादि च्यवतो देवदे
याति। सिद्धरसस्पर्शात् लोहानामपि अयाविकारो लोहन्यथा तावदेव स्वनितं स्वच्छवर्णं चे कृत। अयोविका
र इति पाठे स्वनितेनाविकार इति सूत्रे। अयो विकारः लोहानुवर्त्तितः तत्र स्वरितं च मनुवर्णको वर्मः कृतरूप
ते अपितु न क्वापि। अयमर्थः। सिद्धरसस्पर्शाल्लोहं हेमत्वं गतं पुनर्लोहभावेन प्राप्नोति किं पुनर्मनुजो देव
सीगतः पुनर्मनुष्यतां प्राप्नोति। एनं न रससंस्पर्शे देवसुवर्णत्वं प्रपद्यते स्पर्शात्तु दक इति कर्मण्यनोवाचकः कि
पु ॥४२॥ हनिपाद्रूप नित्यं च न लाभिलाषवती। कस्मित पंडिता कर्मेन लज्जसेन लङ्किता सवसो त्वके जो:
शमीकंटकं तंपताड्यमादपि वीमहती। अतएव नोदमयीं तां तिक नलाउड निसान्वयं नामवदो कन नाउ
निति विन्धी। नाकननाउड इति वदा इति क्षुत्पाघमात रूपतंग त्रियासमाघानमाज्ञः। पौकननाउमिति
वदेअस्मिन्नेवार्थे कननाउ विनाकिर्न कतानि न कथा: कवयोयतः श्रोते देशमनेक ड्रव्यः विषम मितिक

इतिपञ्चमीवराप्यायप्रवृत्तयः॥

विनापिपञ्चमीसमासः अतत्पनादितिदर्शनात्॥ ३७॥ विहाया हा श्वेदाश्चे
र्द्धपनित्यद्य वयामनुष्यसावुत्वआनि:किंतथाआदृताप्थानि? श्वासेनकुस्वमार्गे विहायसनलेनासिका
मार्गेणगमनक्लेशो वृथास्वीकृतः॥ ४७॥ तपानापं इतितपोग्नौ प्रशनीनं सुकृति स्वर्गं रूपायफलायजन्मान्त
रत्नविषयतांवं पुनःसेवाघोःवला कानेण हस्तेघ्नव्याघ्या कुलासतीवआकर्षतित आपिदलिसे:देन वलसे
४१ नस्वीकरोषि॥ ४५॥ वदिस्वे। यदि आत्मानंउर्द्ध नुकामात्तविष्यसिनलीवितात साकाशगंतामि स्रानेष्यति १११
दिविज्ञानामिन्दुःस्वापीप्रासिद्धायतः।न्यायागतंकानानत्वजातिआपितुनकोपिदुं॥ ४५॥ निवेद्य। यस्मिनले॥
नपनित्यन्कावक्रिप्रवेशंकरिष्यसितदाम्रम्निरदेवे अन्नोमहृतीकृपाकृता। वक्रकालमनेनप्रार्थितया
वयास्वयमेवयस्मात्रअर्कं दीयतेअन्न हेनेमि॥ ४७॥ तितेति। वनुणानरवस्तुनिश्चयेनतस्मात्रतितंतितंअ
त्यर्थंतितेरक्षनिलनहितावापिप्रवेशंकनिष्यसितदावराख्यानद्वंनामसंकेतितारूननामातिशयेनहृदि
भरायिष्यत्यसोअन्न:हृदामानसाक्षनियत्येवा॥ ४८॥ कनिष्याथयघदेवापाथीमननणायपंडितासतीकरिष्यसि।

पंडितस्यान्येष्वुपायास्फुरन्मीतिनाव:। प्रियावासावति। प्रियेति समास: त्वेन आत्मानेव गोहं गतासतीव मर्म्मात्रं न
वनिताथीयिष्यसि अपितु कृतार्थी करिष्यसि अन्यापि वर्म्मयीला आति प्रियागते कृतकृत्यात्वयति किंपुनर्द्वर्म्मा
डिति नाव:॥५९॥ निषेधा। अथवा तेषष निषेधनूपा विचिनेवा। तववाक्ये निश्चितं वक्राक्तिर्दुश्चेता ऊतद्भूत्वात्रयस्य
त्वने गिरं विस्फुरितिं। निषेधेनापि विधिनेवाध्यते। तस्यात्यन्तिस्थाने विदग्धवनितावदनमेवयत:॥६०॥ अमामि॥
हरमयन्ति। तववाणीरसप्रवाहपतित: कतिवा नानन्नमामि। अन्यापि जलप्रवाहावर्त्तपतितात्रमतियिना।
कामिषे चमात्रं लज्ञामपास्य अद:। ६ दैस्फुटं कुत्र। मनागल्पतावेन दूदं स्फुटं कुत्र दूतिवाका देव: कृतकृ
त्य: कर्त्तव्य: त्वयेत्यर्थ:॥६१॥ मत: किं। अनीधाकिम्। पनावाणकुंतव्याउेन प्रगल्भाप्रौढापीनोमांसलोष्टनो
यस्यादिग्धा:। तस्यादिश: पतिरिंद्रड्रापर्ये:। सहस्रनेत्रादन्याधिनेत्र: तवशनीरशो नं विगाहितुं क: समर्थ:
इति मज्जाद्भिनतामहेंडस्वीकानायुक्तपत्रा॥६२॥ प्रसीद। तस्मैप्रथकल्पितायप्रसन्नोस्तव बतेमिसजगत्प्रभुनि
ड:। नत्वं कामयल्पिकं टकेनामोवै: वद्दंगालिंगनजाते:सीततमनवनतं घनानिविडापूर्णमित्यर्थ:। आत

अवतमन्त्रिं विनाऽन्यत्र कथं मनो याति । नेत्रः तेजस्य तुल्यं द्युते समानशीले सुस्वामिति न्यायेन ॥५४॥ वयैक । एकपत्नी सत्या वयाकाय २

उत्तां करोति द्वन्द्वानन्दामयोऽदुःखद वाक्यं टकरूपेः सीततैधन्नवालिंगनं तस्मात् ज्ञातेति त्विा ।५। रवो विः । नन्व
यानर्त्म्य पार्थ्यैमया ज्ञातं । वक्रोऽत्र तनयालनवसिख यौ । बल्लभ यस्मात् तत्क्रियकुल जातायाँ दाहशीकया जीवात
नोदहना अपेतान निवर्त्तनीयौ । कुत इत्याह तस्य वृत्तिः पत्नी हा कालेसा दुःखीपुत्रपारतुल्याद्यक्षासदृशत्रवानं यतः
॥५५॥ स धर्म्मो वया धर्म्मशीलया खलु त्वं नेहे स धर्म्मनाशोऽह दयातिथि त्वं प्रापितोऽसि । समापि सम्यक् रावते अयं
क्रमः तव धर्म्मनिष्ठायां धर्म्मनाशस्य वधा तिलक्षणः सोऽयं । कुत इत्याह यथाम्येन यथान्य संगमः शोभते यतः ॥५६
अजातं । अगण्यदीप्त्या निर्मलायां दिशि कामोऽस्य वेनि विच्छेदः । मनवचिकाली । नयस्व क्रीडानिः तेन यमेन सह ॥
॥५७॥ स्त्रीषा अति सुकुमारतनावयं यतोऽरतोव तुल्यं किं घृणी । धाकिं प्रश्नोसलिलप्रकृति वेन हेतुना मृदुवर्त्री
णानि द्रुम वीश्वर । अनेनैव कारेण न नाम्नि शपिस घोनम नान विज्ञाय सोऽद्य किं न घृणी तो मृद्वी मृदु क्रिया भवति ११२
यतः ॥५८॥ असेवि । त्यक्ता दिवा तपः कस्य रंगेण नानायाणेन अहर्निशं यः सेवितः । महासुंदरः । तत्र सत्तु अ
नेन सह पथा तु विच्छेदे क्लमित्यर्थः । क्री ऊँ कुतूत नृदति ॥५९॥ इति स्फु । करकोऽडदन्तैक कपालक र्पा
तयात छवनं श्रातं वा तस्यन लस्य वचनादवाप्य । दे घानां स्पृहा ध्यानोऽपि विवि धं वाद विवाप तेन तद् क्षवणा । वि

र्गत्य जाता कुले तु न स्मरप्रवर्द्धिन्न्दं स्याद्दिह्यर्णीनो ज्ञावनीयं न स नंग नीत्याव्य व हिताऽन्वयः। तस्मात् हेतोः सं न सेव
स्य कुले छिन्नमिति व्याख्या। ७०॥ ददलोपि दिव्यालानवरणोस्यह मिति कावार्त्ता। याद्दं तथा भावोन इह वयि अन्यतु सीति
रुचानल कान्तिमपि न पश्यामि। साध्वीव्रतदहने जीवितं तृणवत् नामिति तन्न स्मात्र कामः। कं वस्तु नवतु या न स्मष्टूलितं न
किमपित्यर्थः॥ ७१॥ निपीय अस्रो नलोवाव अश्रुवापीद्वयं न सो न सीः। अस्तु न स जाता सकामा। म्रिसंवर्धनी। कृता त
द्वतासीति तमानेष्यायडक्रं स्वमात्मानं यमद्व तं नामन्यरं। किं न ममेव निर्दय ममंस्ता। तथा संनाषणेन॥ ७२॥ सति
न॥ तस्याः पीडाकाकुनिर्निन्न हृदयापि स्वद्वततावात् न विनतोव रुचामंदं अशंसत तु वाव। निष्टूतं विनिश्व
सनः। विविन्नवा वद्दहस्पतिः॥ ७३॥ दिवा यामद्देद्धा यदि कदापि स्वप्नागाण। स्तितं कल्पवृक्षं यावते न्यामु तथाक
यमर्हेद्रस्य वित्तरवनान नवसि। सत तु निं फलया ज्ञो न नवतिय तः॥ ७४॥ पृथिवी वा स्वमूर्त्ति पु कु तस्वाव
यवद्दविः। अग्निः तव प्राप्तिकामनां कृ वाय दिय तं फ नाति तदा सविधिर्द्दैवोक्तः। कथं मिथ्या स्तु। तस्य ह
म्रातान विष्यसि॥ ७५॥ सदा याव दासां दाक्षिण्यं दिशं स धर्घदात्र चितिष्यातिप॥ अविशीन्यासां कर्म त्याता न
पदस्म। तस्मादगम्यात्र वन रूपं कर्न देयी दाते कृतोऽसाहाय्य वलाद पि। यमोयाद्दवी यावतेन णक थयत दा

कः प्रकारः॥७६॥ कतेति। पञ्चार्थं च गुणागृहे कति काम येन वः सन्तीति को वेद को जानीते। वन्यान्यपि तासु पका
मपि च घातनेन दाव गुणस्य गृहस्य गता पचव न्तीम॥७७॥ नसारिति। अन्यत्र शकस्यापि तन्तुः प्रति व्रतान्वतद्
द्रस्यानि क्रियाद्दग्धानि यदि सन्ति तानि न करिष्यति। तदा नाशो विरोधः। सा जवक्र विशसनादनीतनं कृते स्वयं
वनेसति स पचस्वयी वनः अन्योन्यस्पर्द्धिनो वनाय नसः न भविष्यत्येव तत्पर्यः। स्वयं वनासिद्धि स्वनाशामविनो च
१४ दिग्धानीसान्निध्याद्दयत॥७८॥ निजस्यानो पातक ठानानि जल्पतो त्वाप्रमाणान्यतिरवस्थु लेवन्तो तम जान १४
तीको ज्ञानसुखे किं निः सन्तीति। त्य जानतां नाशो मिथ्या। रन्यान्यैसी आमी किं द्रष्टुमिच्छसि। कीदृशं अद्भुतात्वा
रकूत्रविरहितं दंडं कुर्चातेन दांडव सुन्नालांभुजै स्वस्तु जै स्व प्रहृत्य युद्धं भुजाभुजि॥७९॥ अप्यर्थो पाजक
क्रिकानश्च मं सुख वातान्तु करणे च्छ कृतिनये: संयुक्तानाथा। अर्थयज्ञ कोचेन द्धलातिन तुष्टानीने णा हे प
माद्वितव विवाहे अनाग्निसाक्षिके विधिं कर्तुं नलः किं अलीस मर्थः॥ कं पाठकं विधिकर्तुं समर्थः॥ ॥पाति
वा हे साद्वि अद्वि अतिस मृद्धापि च्छयेन नः विफलतां कथं न गमिष्यति। कथमित्याह। यद्विधेयदिनः
वध्वागोत्र ज्ञातं कमपि च न स्य वा कमपि अतिथिमावति तान्येष्यति। मृतकाशोचे विवाह्य ज्ञानजवति

पतः॥ ८१॥ अपःप्रा अपरःसुनः ब्रुवगुणइत्यर्थः। जलाविपतयाता आपःयदि निषेवयति। नलकोछेन कोपाद
धर्मावरमपिपतः। नणकथयत कथं विश्वैतान्वांनलाय प्रसानिहस्रापत्रदास्पति जला तावाइ जलेनदा
नं नवति। नलकोछेन कोपादधर्मावकृतेइदं हि तं मया क्री अज्ञानेत्यन्का नेनविंतय आकलयादेवे
षु विघ्नेकत्तिकेषु हस्रस्थितमविद्व्यंकः प्राप्नुंसमर्थः॥ ८२॥ इमागिपता दावक्रस्पमनसासे विन्यम
तथेतिनिखयीलन्नाअपाशितेति। असमर्थं वाष्टिसंनो वेवकुषीदाष्टिनाद्येथून्येत्यर्थः। श्रावणानाइती
प्रापयन्ना इत्योदेत्यर्थः॥ ८४॥ स्तुयेला। तत्पानयनेपकाविकाशितातत्पलेतान्त्यामितिपेवमी। कक्रला विलाव
शुविंदूपवास्त्रमनमिथुने स्तनष्ठ कुलाशयात्ह दिपतिवातनलोसे होनी लमणा। गेयुवुनाते। मणीवाली
नीवेतिसेवि॥ ८५॥ स्तुतापा। तदातस्मिन्काले सनसी सानेमी जाता। एकत्र सुवेः श्री क्षस्पर्शं गानस्यान्यत्र
नलस्पजलस्पपवत्रनावानिर्वर्त्यस्पान्यत्रा खुतावालितापकत्र कंपितान्यत्रापनत्सुक्षेः स्रमनेर्घिशि
लायेवायवस्त्रेरेकत्रपतेतकुसुमापानिये स्रमनात्स्रपवधानासेनित्यर्थः। बेगवला। स्तुवा नयाक वासना
लनीलात्पलवलाबनोयस्पाः। श्रीक्षेउइंडुमुत्पलीखतपवत्तवति॥ ८६॥ अथोद्राउद्रमेती। उन्मत्रेवन

भवन्ती। उदती अपातश्चैर्दोसर्सं अतीस चैनहरति:। सलक्षणि:। नक्षत्राणामनलङ्काप्य भावे जातनिश्चया हृत्सिल
घूलिपसिदेवतापि व्यचारवकान ५ अत्रामेव प्येवमेवलिवति। ८५ जनस्य॥ हे कामाग्ने त्वत्स्य सत्वेनोन्नव। आत्मन: यशो
राशिं मज्जस्य मयं मम मरणजातमित्यर्थ:। विश्वानया। हे बिवात: परं वांछफलं न क्व प्रती हानी वी ममप्राप्तोपफले
फलानै: अथवनि:फले छिन्निगछन अव्यपत अवका मितीप्रज। अन्योपिफलं तरुणा कृतव्रत: फ● नम्बक्षु
नि:कृताहानापतितोनवति। ८८॥ नृशंस हे हृदय यदिले हघासितोसि तद्वा विरहाग्नावुत्तप्त: किमिति न विलीय
११५ से। जो हमयो विलीयत येवा व द्रुम विर्चैनत्नवासि। किमित्यत आह। हा अत्र साधकैर्वो यतिहृत:। हे स्वात्म कथन्न ११५
कथिनस्फुटसि॥ ८९॥ विलीया हे तीवित सर्वनमपसनकिं विलीयसे किमिति प्रियहा। कथीमेमनपीन विद्यते
त्यत आह। इदं हृदयं मदीयं तव वासस्थानं यतो ज्वलति। अद्यापि मे ध्यासु रवासि कांसुख स्थितिं न तप ज
सि। अहो अपूर्व लोको त्वमालस्यीत वेदशी॥ ९०॥ दृशोमि। हे दृशौ प्रवृ। मिष्यापापिष्ठा मनेनाम थ: दृष्टौ
नजो ह्वलव्यहृति। युवामपि कथं प्रतानितवन्तौ। महानल्पेनन अतार्यते यत:। अनीक्ष प्रियाव लोकनन
घाति पातकं शतं समा। प्र ज्ञालयतं॥ ९१॥ प्रियेन हे तीवित्र प्रियेन लंन प्राप्नोति। मृत्युबन लन्ते। अत:

यत आह। यत त्वमासि लभसि तदेव मम न भवतीयतः। ततोपियेगामेव नलेन सह प्रार्थयत; त्वत्प्रसादा
बियोगिनी त्र नामित्यर्थः॥८२॥ नकाकु। शत्रुमश्च काममतिवानंदयावचनैः कृत्वानप्रार्थयो। दक्षिणा। निर्लै
दुर्यवो। किमितीत्याह। यस्यां दिशि नलो वर्त्तते तस्यां तज्जन्म विकिरन्नुपवनप्राकृतः पवनमनणाववियतः। इ
।ह्रीणशत्रुनपि वनं सखापि न वनं वामः॥८३॥ अमूनि पतानि दुगानि गच्छन्ति ल इरुणो मुहूर्त्तं कियद्दाढ
व्यीमया। मृत्युस्त्व मम नास्ति। कुतो नास्ती यत आह। यतः अन्तः कान्तानत्यक्तात्यक्षति। मानभेनात्यक्तामम
मान्नकरूसीनत्यजतिवा। सकनणेर्दष्टोपिनेत्यर्थः। तेकामनेनानत्यजति। तदपि मनः शनीनवा यवोनत्यजति
अतामृत्युर्नास्ति॥८४॥ मडुग्रा। मनतीव्रडुःखोपशमायस्यकणपवद्रुमः। द्रुद्दकुकृपासखुद्रः हे देवाः के
नसैशोषितः सुषमाकीं। वा सुषमाकीसु देमडुत्तमाकोटिः कडानोदेति। मानसव्यापारलेशमात्रश्रमेणका
हानिर्नवतांत्रविध्यतीत्यर्थः॥८५॥ ममैवा अहर्निशं ममैवायुर्दिनैः हुतातवर्षत्रैौघ्रकल्पितेसति। ते देवाः व
चौघ्रुस्त्वयन्त्रिसुप्त्राख्वतु अहो कथीघ्रणवन्ता। अतो अनाण्यदिनै मम वावोन भवन्तु। अहर्दिवामितिनिपा
तः॥८६॥ दृष्वेन। घानना पीहाइयें वदद्यीनस्यमहा इणस्य जनस्यतवह क्यध्येनास्ति। खगोपिहंसः कृदे

कृदप्रतितजगं कियघानाविघ्नः। यः कथयति। मेऽङ्ः खावसनं प्राप्य यात्रा सापि गोपितोत्र विष्यति॥९७॥
ममापि हे दयाघ नयस्त्वं मम चित्तमी दृशमतिदुःखितं ज्ञानी षेत दाममापि दयानकनोषि कौ। विचिन्त्यैतादै
वमितियावरवाक्यो गार्हाईः पतिचित्ते श्र शंकुर्घरा नलापना वस्यकैवक थेति भाव:॥९८॥ कथावा वदर्थंनाशं
नैमी गताप षावार्त्तो तवश्रवणी लोकादपि कथं स्पति श्रपिक्षनयास्पतोवा यदीदानीमनुग्रहं कनोषि दया
११६ लेश्वानमामनुग्रहीष्यसे। वनकीमदर्थं म्रतेति स्मरणीयास्मी तिभावः॥९९॥ ममाद॥ममेदं श्रात्रनं हृदये
वीस्त्रीडं स्फाटितं सादनी। तस्मादर्थिनां कल्पवृक्षमर्थये किमपि स्फुटितेह हि विवरमात्रं प्राप्य प्राणैस्त्व
वैं ममातोऽद्य त्वः प्राणैः सहमणाः॥१००॥ इति त्रि॥ नैमीत्तावितैः हृदिउन्मिषन्नृशमत्यर्थे दिव्यालहूतत
यास्थितो ह्यतः योगेपि वियोगा स्ति:। क्षणमात्रं नलमत्री कनदुन्मत्रो श्रपि द्विनोद्यो॥१०१॥ महेन्द्र॥ समस्ता
मिन्द्र इत्यादि कैं सर्वे विस्मृत्य चिन्ता स्थितैः प्रियावेक्षितैः क्रियाः कर्तवताः से भिक्षाविकल्पयन्नतर्कानद्वयं
वक्ष्यमाणनीत्या श्रलीकैं यथा सवत्वेवं यतोषे॥१०२॥ श्र षि त्रि। श्रहोदमयन्तिकस्य कृते विलापः क्रियते
दुःखेवास्तु विंडुन्नि नन्यघात्वावं याति। तिर्यग्नियन याचयामलोयं श्रनेन मस्कुर्धन्ना पि कैनिह्नता॥१०३॥ स

स्यातिवाउनी अक्ष विडव्याव नव्या आन्हाड्रं इनीसंतावाकिआमनाक चासंसानंसंस
का।श्रीशोसते विडयुतक स्यातिवाउनी अक्षविडव्याव नव्या आन्हा इतिसवति अथवपद्य विशेषः॥१०४॥अपाश्नात्यकलीलाक
अउषासंसानथाद्दे विडव्यवर्नयदित्त वतितदासंसान इतिसवति अथवपद्य विशेषाः॥ त्तयैवत्माञ्जितवूषणेहान रूपेहहदि अक्ष प्रवाद्दोकिष छि
मले हस्तेआ नोपितेंती लाकमलताकि नयसिानिर्दोषतयैवत्माञ्जितवूषणेहानरूपेहहदि अश्रकनेणसंमा ड्रीं।अथानंतरं निडागाः।वदीयवनण
स्त्रानयसि॥१०५॥हशोर।नमनयोरमंगल्यरूपमिदंसंलनीअश्रकनेणसंमा अथवतानातेदः।वक्षनाण
नेपुत्तिःसनमूर्द्धाघ्राकामि॥१०६॥ममत्व।मदीयमुअ टनंन्तमंऽनीपवनोहिणीलोहिताअथवतानातेदः वक्षनाण
नवर्वंडस्यसेवांकनोउ।कोपंत्यव्रत्यव्र॥१०७॥ननो।बिमानंयहिविन्नानयसिमविस्वल्पमयितनोवकुमानंघूडी
न यि श्रियेविनस्यकियद्व र नंयहितिष्ठासित दापदपर्यन्तंनमामि।स्वल्पमानेवकुमानं अल्पनमनोवकुनमनं
कनोमि॥१०८॥प्रनुत्वापैश्वर्यवाऊल्येनमत्वध्यानतुरहाणा।नमस्कानस्वीकानेकः ध्वमः।प्राथेकानीकल्पलता
सिद्दक्काप्र दासिचैका कववामांप्रतिद्दसिदानमात्रोपिकपणता॥१०९॥स्मरेषु।कामवाणपीडाकथैविषहेसे
सुकुमानाचौ।अथवावैसानि।।केतनस्यमीनकेतनस्यवाणाःकठिनस्वनकतसत्राहेहदिनिपत्यविशुखाःही
तः।उत्पातिस्तुती व्रजंतियतः।अतोनपीडामेश्रिडतिनावः॥११०॥स्मितस्य।हास्यलेहानथ्य।कणाउसप्रान्नेनसं

ल्लीनवल्लीप्रान्तंलीलयाकिं विसैवलंकज्ञानेत्रप्रान्तरथ्यापांथीदर्शनसन्नीजृभमनो
ायहास्यविनवयेत्यर्थः। नुवोनवलीप्रान्तलीलयाकि विसैवलं कज्ञानेत्रप्रान्तरथ्यापांथीदर्शनसन्नीनूभमनो
विनविकिनहेलया॥१११॥समाप। अश्रु विडना कर्तवर्णो समयंत्रिविस्तर नि वन्नेय। यस्मिन्नेन कौमुदी हर्षे वितन।
विनविकिनहेलया॥१११॥समाप। अस्क विडना कर्तवर्णो समयति विस्तर निवन्नेय। यस्मिन्नेन कौमुदीहर्षे वितन।
दशावेवस्थे ज्ञनीलघयी हृताघयिखेलज्ञ। विकसितकमलीतवमुखेनवज्ञ। प्रावृड्भावत्य जनदिवसवत्यर्थः। अचिके
ीघ्रगौनवल्लीत्यानप्रपंवतो॥११२॥सुमनाकार्यकृपनयोरन्त व ववनेनकृ व्याअमृतनसोद्वेलनकी - · - उद्वेलन
कः। उपोषितमेनेत्रपायसेनपारणामपिकारया। स्मितशोत्नया॥११३॥ममास।मम अमनेत्र लं कानेननन्त
ा अपित्तु नवउन्मादावस्था। उसैगाविभूषणावासवा। अहोत्रमेणाआपलैअवोर्वमृष्यतां॥ममहृदयं विहाय मनिवे
लैकनोषितदाकामवाणादर्पिनविस्नेजुवन्मयासैञुटेप्र विश्य॥११५॥प निषा।आलिंगयअस्माकं हृदयद्वयेव
व्यकामस्यनिनवकाशवाणार्वनवज्ञातकुवयोःकठोनयोः हृद्दामममहृदयतटीपनिवानिकाशुक्लायतः॥११६
तवाथास्पृहस्मीस्मितवचनेति वज्ञथी।मधुकणोःकवाकर्णसा। चकिताकः मधुरूपाः यस्मात्त्रिसृताववः। ममक
न - - दर्वंद्रलेखाप्रेक्षनतली षुदयाश्चर्य विस्मानयज्ञ। इन्दुलेखापर्चतेउदेतियतः॥११७॥ नवकन्नी कामनाहि
नवकर्ऋसेनमवस्तिकथे अपितु नवस्येवा ...कनावाकलिनेवसज्जनहृतीसहितेत्यर्थः। नवहाने अंगा अरुणाय

नन्नलेदात्तविदीप्तिमेति। शिनोनन्नं वंद्रविदूषकः वंद्रतिनस्कानकना। टिकाकाव्यविशेषः। तत्रापिसूत्रधारोनवर्ति
नायकोनुरव्यनटः। अंगहानोअंगविक्षेपो। द्विजातिर्विदूषकः॥११८॥ गिनाडुवावादयंऊउर्द्धुवनेकृपीऊउमयाक
वाऊवौमर्दयितुंप्रसन्नात्तवधामात्मस्समच्चमसिपकाजीवितं। न्व रचीनंजीवनमित्यर्थः। नजनीववंद्रकिनागसंघस्या
॥११९॥ सुनिर्या। सनलः प्रैवोघवात्मगतसेगोहं। त्वं आत्मानंप्रकाशंनतयं तं ज्ञातवान्। तादमयंतीप्रकृतिमापन्ना
वायुवावा। सुनिनपिप्रवोधवानुत्पन्नज्ञानः आत्मानंस्वप्रकाशकं जानातिप्रकृतिसांख्याक्तांप्राप्तं दृश्यकृत्वा॥
अयेम। अयेविषादेमयाअस्मिन्विषयेआत्मकिंप्रकटीकृतः। मोशतक्रतुः किंमन्ता किंमंस्यते। शतक्रतुपितित
पस्थितयाथापत्नीतिपत्नी। प्रूर्घमात्मनक्ष्मा विनम्रआसी। अथेदानींलज्जया आविलःवेष्टितानापिकथमवलो
कयिष्यामि॥१२१॥ स्वनाम। नामरवेदा। आत्मनाम। अर्थमस्यवाग्धक्रवानातियतः। अतोअहोपगिदेवनेदूद्रका
र्यमयापमित्यक्तौ। हन्तमत्प्रकृतित्तिर्हूतमार्गः पथसाधुधीकृतः। मयापुनःश–स्पैःयुम्नः कृतः। शत्रूणांहा
स्यविषयोजातोहमित्यर्थः॥१२२॥ चियात्म। स्वसुध्यातावर। अशोत्तनौ। नकृतवान। मिखलसुतदेवजानाति
यद्वलिष्यति। जनावनायमनुध्यनकरुणायसोघोर्गकपीनतार्ह्नैवदत्तकल्पाक्रेडगात्प्राणहर्नैभूति

वैवदन्तु र्जनः॥१२३॥ स्फुटत्य। अदोममहृदयंस ज्ञातनाशकिंदीर्यते यतो लोकैरस्पसेशुद्धि तायती। अथवा अ
स्फुटितापिहृदितन्वैया याथार्थ्यदैवेर्शांत वैयघ पिद्र द श्रुक टं। गनानननेकाहृश्रैं दास्पतीति लोकत्ताषा॥१२४॥ म
मसा। दुःखपात्रु द्धाम नभमोऽद्भुततान्नूपः फलीसफलः सेवव शुद्धि दैवेन नाशिता अतो तु घत्तावान्कार्या कार्यंको
शानात्तु देवानिप्रायेणाविनश्वनं वस्तुइंद्रोन त्रिडमसमर्थायतः॥१२५॥ इतिस्वा। अहानो लोलाश्वरवयं कतं निज
११८ प्रकटं नलश्रो व्ययवत्पेवमा। कानेणा त्मानीतथाऽःख निर्मग्नो नलो घनेण कृया दयालुः सुवर्ण हंसा चिपःल घ्रु
क्षिप्रमागात् अगात॥१२६॥ नलोसा तत्प कृ शब्देन ऊर्द्धं वलोकिनेसोयं हंसङ्गनिखा घमाणो नल वत्ता षो हेनि ११८
दयिपनोम्नेमी अतिनैनास्पीमानया अतः पत्रं पत्रं निश्चितं इयं घ्राणाद्र विहृत्ता विहृास्यति॥१२७॥ अनेडा॥ तिका
लार्थमियत्प्रयासे कृ चापि स्वसापना घ्वती पश्चपुत्र वाद्र कपटसा क्षिप्तवनयोग्यामनवति निर्मलाशयं प्रति
वितद्धत्ता पशीकपटसा क्षेणी। आत्मनैव रखसाद्धं। ऊतः सा द्वतीवेतो नैर्मल्यमात्मसाक्षिकं यत॥१२८॥ इती नि
हंसेन इति ब्रुवाणेन नैमीनलमापृच्छ्या तेन सांत्वितो नलो दिगीशानमस्कृ तद्दमयन्त्री प्रतिष्ठ इःवावा॥१२९॥ स
हंपि उर्मीकियती। कदर्थिनाः हसमि उ खेन विना सुखलाभो नेति वेदा देवताउनामप दफली अवकेशिनीः य

नोवं ध्याः कदर्थनादाने पि नागान वान्निः फलाइतिना वः अकटं पटहूततयाम पिद्रपोक्रुर्घन्तुममापनायेनशा ५
न्निनाप्रयकुन्तुदेवाः॥२९॥ अयोग॥ विरहजां पीडां नानुभूतनान स्मि। अतोऽयमुन्मत्ततामम हितायैवजाता। सा
वकमाहृ। दोषादपि दोषलाघवमुत्पद्यते अज्ञानकृतमेनः स्वल्पं भवतियथा॥ ३०॥ तवेति। नवविरहकामाग्निर्मम
कृते इतिप्रकारेणपीडात्पन्नतया दर्शयांचकौ। यत अघ आत्मनः प्रकाशं प्रकटतां मयाकृत्वा अकारनयतका
चितवानउन्मत्तीकृत्वा मां। अतः कामदेवएव अनुगृहीतवान्मामित्यर्थः॥ ३२॥ अभीस। एतावदागाः तवके वंके
करसिकाः। मामपि आत्मन आज्ञाविधयैककर्तुंमाशिषो। विवान्नकृत्वा कार्यो स्वजविधेहि। चयिकृतानुतापकृ
तिकर्म क्षरयः पार्ष्णिविग्रहमिव विग्रहं पश्चात्पीडां वामाकुतताः व्यर्थी॥ ३३॥ उदातो। नहि व्यातिंलातां सदे
न। कामकार्श्ये निवाने। उदासीनेनैवमयेत्युव्यसे। हितं तवयदि ममप्राणव्ययेनापि तदासमप्रेमणिशुद्धिलाभा
यभवती थः। शुद्धिलब्धित्वश हातमनुर्थो। यघसु व्ययेनापितवान्नीर्षत्तवतितदाममप्राणानेसः। तव प्रेमशुद्धि
लाभाय भवतीत्येः॥ ३४॥ इतीद। क्रुद्धदशेनैलववनास्तेतः। भेमी कृशमत्यर्थ इतिवक्ष्यमाणप्रकारेण उज्ज्वाला
स जहर्षशिशितानंतनजातस्यवसंतस्येत्यर्थः। श्रीशोक्ताः यथा कोकिलविरुतेनातिविकाशिभिरुल्लसति॥ ३५

नलेन॥ तदा नलं ज्ञात्वा घृणां नर्हे विगानं कर्म ज्ञातानिंदाहृदये नत्वा ज्ञा देवताहूतगामि चित्रं निंदंती। कीदृश मनः
सती प्रियासनी नावेन हृते॥१३६ मनोज्ञा॥ जविनां शालिनां मनः पितानवयनो मनोहरसि। तत्र एना सिमर्त्यं कुर्वंत कथं
वानलज्जितो न वसि। सखुत्रवार्त्ता मुदिता हृया इत्यनंगनंदिनी प्रियास्मि ता साध्वी॥१३७ प्रसून॥ कुसुममिति।
तस्याः शरीरवर्णनाशागासीत्। कतमनकुसुमतस्या शरीरं इति विशेषो न ज्ञातः। तस्मिन्काले नामभिः कृत्वा कद
लीमिति व्याकथि। दर्पोभ्र वर्षासु विकशितैः॥१३८ मयेव॥ ज्ञाति विलासपरिपाटिः उक्तासती इति सर्वोक्तो ज्ञात्रि
११८ मसात्वं नूचकार विच्छेद। नलं संबोध्यमयेवयघलापियइक्तं तदिदं विचार्यात्र यैनलः स्वमाहात्मुद्धंत्रनया नैम्या ११८
इदं ज्ञातइति ज्ञातवान्। तत्प्रकाराया मि किमिति नात्मानमिनित्वाव॥ एवं नलो पि मदनुरागे लेव — दशी गतइ
त्तिसमाश्वासो ज्ञातस्तस्या इत्यर्थः॥१३९ विदर्भ॥ नैमी नपासहचरी लज्जावतीत्यर्थः। तदुपरि किंचिदपि नलं वक्तुं नाली
नसमर्था। पूर्वं प्रत्युक्तं नलस्य निर्लज्जासती यैयइवाच। अत्र बुनादगतो सत्यत्रिपाकृदमया किंतु नन बुनावक्ष्यतीति भा
वः॥१४० प्रदाप॥ सा भ्रवार्यसजायी संकेतेन कथिचा लगिवावा। सहचरी कर्णयदाउत्तरंदात्ते नाशकत्प्रियाय। तदा
हसिचा सखी वचोघा। इदं ते प्रियाइदानीं मानिनी॥ उत्तरं त्वं प्रदात्त मित्यर्थः॥१४१ पदानि॥ पादाप्रहारेण नयन इल

प्रवाहात्त्रा। वित्रस्तस्थलवत्कृतेकुर्वेती स्वयं। यां कामोपनिषदं जगादसैवत्वयाममवक्त्रनाश्रूयती। उपनिषत्वेदर
हस्यं॥१४२ अशंस॥ त्वदियोगात्वा मजीवसंदेहां निश्चितांमां त्वदयेहं सएव नशंसे सनावरव्यो। हेवैदकुलालिकानकमद्य
यात्र। नृशंसतामवाहृशंसीनाविनी। यादृशिपापिभुतानघटतइति भावः॥१४३ जितस्य॥ त्वन्मुखेनेंदुर्जितः। शनीन
मात्रयावकामा जितः। नदापनाथेन ममहिंससैनतेकिमितिकूलप्रतिष्ठो। त्वदीयाहमिति हृत्वाचेन्मां सानयन्ति। तर्हि
जितंमया निःफलसंकल्पयानकादेवानभवंनियतः। कामोपिदेवः। त्वदीयाहं नविघ्यामीतिभावः॥१४४ निजांशु॥ व्य
र्थेन्नात्मरश्मिनिर्दग्धममशरीरजस्मनाकलंकोन्मृजीसमीहते। तावतापिकिंत्वन्मुखतांगमिष्यति। स्त्रीवचेनपुनम
विसकलंकायतः॥१४५ प्रसीद॥ प्रसन्नोभव। कामायात्मशनानदेहि। त्यक्तकुसुमविशिषः सननैः त्वबाणैः
मांहंत। किंतावतानविघ्यतीत्यतआह। वदकतानासती प्राणान्स्त्यक्तात्वद्रूपतामासाद्यत्रणवतकामपराजयाप्र
यत्नितंमियतेतदेवजवतीतिश्रुतः। त्वमयिनानुरक्तोपि अहंत्वदर्थंप्राणानपित्यजामीतिभावः॥१४६ श्रुतिं
सु॥ वेदाः यद्दिदानीगुणमनायणास्तदास्वदनुरक्तस्यडनस्यमहत्तरुणस्यकिंभवति। सूर्यस्त्रवेः हतस्त्रानेः कुरुदि
नीकदाचिदपिहर्षवतीनभवतिप्रतः॥१४७ कथास्तु॥ अयं यत्नंकथायोथासविष्यामि। नम्रियेनजीवामिप्राणवा
रणीनकरिष्यामीत्यर्थः। अन्यथाममाशयेनावगतासि। नजानासि। त्वन्निर्बंधनेत्यक्तप्राणतयाशीघ्रंप्राणाविकच

देकिकां न त्रिंशी नि जानीहि॥ ७८॥ मदेहा वज्ञादपि नयात्र नक्रमी यत्क्र चियवतैसामान्यमह्नि। पुष्पसनादपि मामनक्र ल
तद्भृते कृतेकृतं मिथ्यावा। तवननवृतस्य॥ ७९॥ नवास्मि॥ अहं त्वदीया। ममक्वापाद। कामपि त्र्यपेक्रसे। हा कष्टं
देवादनाश। कामी मिथ्यादेवी। अवेहि जानीहि वंगलं कामे। स्वशरकर्तुं वैसन्नसमित्री यतः। अन्यत्रापि दृष्टु क्रन्स
खावां डालपव नवति॥ १५०॥ लपोला। अनंगोयंवनाकः इति कति यान प्रतिषिद्ध इत्याह। प्रथमतः। पनेशनोल
घोलघो आत्मते जसः। उन्नेजनैसी बुद्धणी युवैः कर्त्री वी। दृष्टान्न माह। प्रथमैतृणे न्नलनव। क्रिः क्रमारफाली षड्
12. मती घानशणे ढिहि नान्नियतः॥ १५१॥ स्वयंवा। यतमयि दया लुताद्देवापनावः किया रतवात्र हस्वयीवनायतात्र
तानापनाचः इति नावः। तेदेवा। यत्तं सं तर्पणात्र वावाप्यपनां धैन व दिघ त्रिगुरनदा ह्मिप्येना। १५२॥ व्रजन्तु १२.
ते देवास्वयं वन्ते तेतवगाच्छन्तु। इषदनीक्षेवनीतानेवा नाच्यमयत्वैवनि षसेष्वरणीयासि। तेकथं प्रसन्ना न
विषन्नीत्यत आह। देवानपि सर्घेथाकृपानस्पृशाति इति ना। यतः कामो वा वैवातेनन दैति। जगतियोका
मं विहाय सर्वत्र दयाविघतपवेत्यर्थः॥ १५३॥ इतीयी। विज्ञफलकोपि त्रयि दृष्टो अनयाकामलक्रासमस्यया
इतीयीमधुसारवाहिनीनदी प्रवर्त्तिता मौनतृपदीपवती पदेपदे स्थाने स्थाने प्रीरातः। कामात्स्खलनी। १५४

चंडालः। विषमवाण खंडालत्रपीयतो दर्शनस्य शैयाग्योनभवति। अंनेगाइति प्रसिद्धेत्रपि जगाति जयनशीलेव
अहो किंचित्रीडलीकः। तव कृते किं अन्योपि अंगुलिदानं करोति। सप्रकारं विकलोऽयं नेगाइति कथ्यते। अथ वक्त्रसी
वंचीकामः। वरीतं वनमध्येमित्रं कृत्वा सख्याः तेस्याः प्राणा रक्षन्ति। अतएव तव यशो दिशोगाकुर्वन्तु सोल्लुंठं। ५५
अथ नी। तेस्याः एकान्ते दर्शितो लज्जायानभ्रमसकः सन्दा देवैः सह आत्मनो राजसत्तागमनं स्वीकृतयये। ५६
खन्नस्या। नविष्यवासरे कान्ते प्राप्तुं उन्सिकिताया अश्रु कानाएवनदी सृजन्त्याः वेगात् उन्नतोन्नत कपोलपुल
कैः कृत्वावेतससहिताः व चाया प्रहराः सेनाविः सायस्मार वनाग्नि निर्दुःरुपाङः प्रर्थो अभूत। तस्मात्तेमी कि
यव नाग्निः जि प्रहनाविघ्निनाद्य नाधि। ५७॥ तदद्यितस्सर्वं इह तेमी एहेभूतं जातं जगति। पातिर्नलः। भूतगात्
सत्सवावाउत्पत्राणी त्यावा। आत्मभूतत्तावत चैषा धार्यैक थयति स्याशी घ्रं दिव्यालेषु। त्रैलोक्यलोकयाव
छत्रांतसाक्षाकारपंडितेपंडितेषु। निन्मसुखैद्यथा नवत्यवी। ५८॥ श्रीहर्षमित्याघर्षे नृपवराय घितस
सुन्नवर्णनस्य तस्य कवेः काव्ये समीचीनेन नलचरिते खतावसुंदरे। नवमः सर्गः व्यवसमाप्तः। ९। ॥विमलखंडण
शतभुव जनविहित नावानुकृति। वज्रनवः। तकेथ्यी गोमिनि। मुकुन्ददेवायनिस्सुमरीश्र॥ ॥इति श्रीगोनिंदामिश्रवि

विनिर्मितायां नैषधटिप्पणिकायां ... नलान्तर्लापो नाम नवमः सर्गः समाप्तः॥ ॥ ॥रथेन॥ अथानीतर्नैषधैः कृत्वा
कुलीनाना नृपाः शास्त्रशास्त्रैः हस्तावसान्ताः सेवनवेनीकामः तस्य शनीनव कुर्मिष्ठियः। लस्माज्जित कुवेनाः स्वयंव
रमागताः॥१५ नानूदां कामवाणाना मगोवरः कुलीनाना नृपत्रान नूत। आडिगामिषु खना नूश। नानांसमूहेषु
एव देवगच्छन्तु। भूमेः स्वल्पा पिलागाः पीथानहिता नातिघत्रा॥२॥ दोग्धे वीनैमी वनणार्थे योग्यैः कुलादिना ब्र
१२। गजिः। अनर्हयोग्या येवीनाखतेः हचन हर्षब्रजजिः तता न्यैर्द्रष्टुं। तेषामनुनो वेनापनैः व्रजजिः। अतएव वस्व १२।
मात्रावसिष्ठाः दिशो जाताः सर्घेलोका स्वयंवनमागताः इत्यर्थः॥३॥ लोकैरिति॥ भूमिसिधीता अत्रावनिवितेगम
नेसतिलोकैः। दिग्भिन्नागाः। आत्मनिवान्निनो येलोकाः सीकटतयातेः कृत्वा यायावणापीडातस्य विश्रामे प्रा
पुः॥४॥ तलीया॥ यथा भूतली तिलाः अविकीर्णाः नआगताः। सैन्यैः नानामार्गात् त्यानाताः। यः अग्रेभावर्द्धि
लेनेतत्र संकटेसनैमीतां जांप्राप्तामिव मेने॥५॥ लघः पुरापुनः स्थितेः प्रतिउद्धमार्गः कोविनाजपरवान्त्र स्थितैः
प्रेर्यमाणः। येत्रासिद्धार्थ पदानिषिकेल ज्ञापिसिद्धार्थैः सर्षपः। आत्मानमसिद्धार्थैश्च कृतकार्यममंस्त॥६॥ सार
सीप। स्थानतयासीकटतया मार्गे अनुहृधी अग्रपरवाजावे नपंक्तिः तस्याविलीघने अशक्तिः तयाविलंबव

तंनाशो आक्रानसं केतमिव दण्डः कुण्डिनयताका: अकंपैः कृत्वा। अग्रोपयग्रेस्थितः हस्त्याग्रादि चालनेन परवशा
स्य मा कयति॥७॥ प्रभूया नाम्ना काण्डके स्वरूबै: हेलीनागवल्लीकवितसैन्यैस सर्पसैन्यैर्वसकंवल्लीर्बर्योधिलनैव
ल हितैर्नाग विशेषस हितैव यत्र। प्रासूय अग्रे भूत्वा कर्कोटः स्वेताश्वः अटकोत्रमणशीलः। कर्कोटकः सर्पश्वेतघ
ली कुण्डिनं प्रति गतकं आवकर्ष। अश्वतनो हय सेष्टः सर्पविशेषश्च। अन्यगच्छतपरवाधयो। भूतलपाता लेमर्त्यो
वतलीस्व भूपावनयोः॥८॥ आगच्छ॥ आगच्छ डाउ वक्र सैन्यसंजातेः। न जानिमो दुहिताश्रुखाश्री हर्षितां। हिशा
मे भूपं विरहाश्रु भूपं कथितवती॥ विरहिणपा अपिसुखं पंडुत्ववतियतः॥९॥ आखंडु। इन्द्रनियमवज्रेणैव
नैवाद्विकालेव तुलितः नी मे विवाहालिलाप्रातगते नान्यैः। दमयन्त्या गुणे वद्धा आकृष्टे विगुणैः श्रीरागैः छेदा
द्वानेण कृतनन्दी पुरंरङ्गः कविशाति। अतोबाणगुणानोदिव्यतिः। तत्रस्वयं वनगमनायनो गं व कानमेथ्या
अन्यत्र गुणेन कृतिः वं घनी नवति॥१०॥ मैत्रैः तु। किमित्यन्यैरित्याथा नगताद्युत्पत आह। नीमसुनो धामैत्रैः वे
दाखानणे कृतरङ्कुरुनकुः कविशति। अतोबाणगुणानोदिव्यतिः। तत्रश्वयं वनगमनायनो गं वकार॥११॥
कर्तुर्शा। दमयन्त्याः नयनकमलनिर्जितं हरिणां तदर्निसुखं स्वयं वनवा हान्तिसुखं कर्तुं यतोनाथ कतेगहेतु

नापवनोत्नेमीविवाहायनआगतः। तद्याहनःमृगवाहनोयतः अन्यद्याहनान्तरैर्नाक्रीतार्थ्यैः॥१२॥ ज्ञातौतौकुली
नतयावाचिनिकचैनवाक्ष्कतादित्तिग्रुणैर्वाकामैर्नानुरक्तः। वामोयतः। शुद्धतायामेवपनवशः। निर्म्मलेस्वशै
लेकैलासेअवलोकितकान्तिशयात्। ऊर्वेर्यतः अतोयोपिउत्तमोनेमीप्रतिनामतः॥१३॥ भीमावीनेम्या
सहविवाहंकथंविषहतेअर्थाःस्वनर्त्तुः। योगोनीमहादेवाद्दर्शनीनैः। तेनहेतुनातेनार्द्धशनीनेणावाक्यांक्तत्ते
१२२ विद्दत्तदेशाद्दूरदेशगमनेविघ्नाव्यवस्थिः॥१४॥ स्वयंवानेम्याः विवाहंशेषादिकातिशेषेनागःनप्रविशन्तःसो
अहिंसःसर्प्पमहिंनारीदृष्ट्वीनानमितार्थ्यैः। कआवेप्पयातु। अस्यनारस्यहियस्मात्सासहिंसोद्याको। स्त्रि
आनितुनकोपि॥१५॥ ऊर्योवीऊर्द्धेदिव्यातिः ब्रह्मास्वयंवरभूमिंनिगतः दक्षधर्म्मशाक्षोयतः। पितामहेनस
हविवाहोलोकेवादेवाक्षदृष्टः कवाश्रुतः आपिउनकापि। पित्तापित्रैतापितामहः ब्रह्मापि॥१६॥ नेमीनि
हृतीसुखोरस्यंनेमीनिनाकृतंद्वन्द्वयोदिव्यालाः हावाकिलास्यैदेगमनेगुरववंद्वेववित्तस्यविषादेवि
नत्पराजसत्रामागतः॥१७॥ नलस्त्रानलस्त्रान्याकसाविन्अस्मात्तृणीतद्भूतिप्रत्याशामावावशिष्टाः
द्वादित्रतुक्षयीअलीकरूपामिथ्यारूपावितुर्न्नलीअनूररूता। कोविदश्रुतपूर्घाप्रसिद्धनलान्वेपर्थ्यै॥१

त्र जस्या। वरखेदो नले नविंशे प्रयस्यतां यन्नवती देवानीयनस्य नेणनल इतसिद्धिः नस्वीकृता। कीदृक्षेन अन्या
न्य अहं नलो जातः अहं नलो जात इति परस्परं कृतप्रश्नेन। साम्यं किमिति नाङ्गीकृतमित्याह। स्वानाविकात्
कृतिममन्यद्भवतीयतः॥१९॥ पूर्णेन्दु। पूर्णवंइं ते देवाः मुखेवकुः। विदधुः पुनर्मुखे विकशितकमले स्वमुखं दर्प्य
णे दर्शं दर्शं दृष्ट्वा दृष्ट्वा ऽथानेतरं - - - वकुः। कृतः नतथाप्ति मिजनलमुखमिव मनोहंन नवतीयतः॥२०
तेषांता। तेषां वर्हिर्मुखानां देवानां अथ वक्त्र निमुखानीतथा तेन प्रकारेण नलमुखकान्तिं स्वमुखेन कन्वा
प्राप्तुमसमर्थानां अतएव पुनरुक्तिदोषं निराकर्तुमसमर्थानां। अनलेअनलत्वे अन्निवमिति पुनरुक्तिः
अथवा अनलत्वे नलसादृश्याभावः॥२१॥ विद्याविंति देवाः स्वमात्मानं नलान्तुकल्पैनलसदृशो विरचयेति स्मा। सा
रेः सारस्ताजेः। उर्वशीवियोगेन कथिता ह्यापंडिताऽर्थी कृतादित्यर्थः पुरूरवासा। इन्द्रेना ज्ञानाग्रहः अग्र
हणीनाज्ञमस्मात्राम हादेवेन दग्धातकामाधाग्रहीतेरित्यर्थः॥२२॥ नलस्या चातादिति कुत्वा नृपालाना
- कि मितीत्य तत्राह। पनिरूपैः सहृदयै न मीष्वयन्मात्र मन्त्रनाय पश्यद्भा तर्हि दिगीशाः किमित्यानीत्या
नाह। प्राह। नलस्यैव ग्राधिमानेव हृत्वा। स्पर्थं कारयिचा अमनेन्यः कथयामास। पतद्दैतन्नं भवतो नल

स्यादित्यर्थः॥२३॥सन्तान।स्वर्यौवनसन्तायमत्र कृतिभिश्चक्रवर्त्तिभिः।यमकैः सदृशैः समानपदावृत्तिर्यमकं बिन्दुः
नलैर्विना जाता। कीदृशी जातेत्यत आह। या निजातेसत्यन्नाधारणी नी तेदेव तत्र त्तिचित रैश्च कृत्तिर्यथास्वर्ग्ये
शान्ता आसीत॥२४॥तत्राद्य।वासुकिर्नागराजश्च त्रा जमगामामहादेवकृपात्तस्मात्तु लेपनेन प्रकटगौरश्रुता
उपदेहानुलेपनी।सर्पसमूह क्रियमाणप्रसीदजीवाइत्यादि सेवकवदनं यस्मै सः॥२५॥द्वीपान्तरादेवकूमि
राजकूमिः द्वीपान्तरेभ्यः तद्गुणाद्दृशी घोषुदर्शनेनैनगरं प्राप्तं कृतद्वन्द्वत्याह।तस्मिन्काले केन तद्गुणेनका
१२३ मवाणप्रकाशनिलाहृतकूलशोत्तानास्थिता।अनिलेन कूलकुयनैर्यथातथाकामा हता नाजानः समागता
इत्यर्थः॥२६॥नम्येषु।नम्यप्रासादेषुप्रवेशनेनकृत्वा द्विय ववननमस्कारादिभिः नमस्कारस्पदेवादीनी
सङ्गिभिर्नाथ्यः राजष्टैदम्पुपवेवार॥२७॥वक्त्रःसा वक्रः समुद्रपरिखावलयितेतेषा राजामन्तः पुरेवासि
तास्था पिताकीर्त्तिनैवनार्यायस्मिन्।तस्मिन्रुकाः केद्वन्त्वाह।अदार्यादीनी वक्त्रस्थयीरक्षिका कृता।सो
विदग्धाः कंचुकिनः।अन्यथापिनाज्ञामवनोधनेन क्षिणोनवंति।अदार्यादिभिः सहितौ कोत्नि दानाशब
हायमैम्यर्थे सकलराजचक्रं समागतमितिभावः॥२८॥अ--॥आगन्तुकोराजभिः।कान्तामिक्षःस्वानिलपि

तत्सात्त्विकं यथा न वर्ति एवं विशेषः स्वल्पापि न प्राप्नः नीमस्य तेषु तेषु पनो रूढवनितेषु — — रहाम्नेषां ड
पकनाणसामग्रीन्यूनाधिकानप्रहितं तत्पर्यः ॥२९॥ अंकेविकुंडिनपुरस्य कोडितद्राजवक्रीतथाननममैमा॥य
था समुद्रे अगम्य त्रुल्लुके यथा वाहनि जठने जगत्र ॥३०॥ पुनेया कुंडिनेपथीति । धामप्रधान दृष्टाला । अथवा
मार्गसीनिहितगृहधामो देशाः विश्रीकृताः । उत्सवार्थमेवानन्तः पुनः विविचितेना धामलंकानमतादीप्तिः
॥३१॥ विलासः । विलासः शृंगावेष्टा विशेषः वैदग्धीतानन्तेदः । अलीकारशोत्तातेषां धीना धीय यथा तथा से
वकजनेष्वासीत् । यथा सेवकजनेगतेसति श्रीवालवालिसाः अहाः नाजागत इति ज्ञातवन्तः ॥३२॥ अस्वेद
वामरवा तेन स्वेदनहिता नाजनः प्रतिद्रव्यवैविश्याद् वनिर्निमेषाः । विम्लतातपत्रछायया अम्लानभूसु
मस्रजः । प्रमिर्हे ज्ञामिः नाहीं देवानीन्नेदो न जातः ॥३३॥ अन्योन्यादिस्म्यः समागतेषु लोकेषु मेध्येवखनेः
कथासौ वार्गवर्गः स्वर्लोकवासिसंघः लोकैः मपानि वितः । कीदृशेषु रस्यन्ता षा ऽ प्रविचयनीतासे स्कृतामि
माहितानि व्यवहारा निषु ॥३४॥ तेतत्र ॥ तेनाजनः । तत्र नगरे नागनलोकैः विश्रेलेखितानि नेमीव वर्णितानि वम
कारवापीनि दृष्ट्वा दिवसेर्निम्मुः । तस्य हस्वप्नकला विलासे स्वनाग्निं निन्युः ॥३५॥ सा विश्वासा नैमी एन्या

नाजन्येः स्वप्न दृष्टा विभ्रमे विलासी अथ वस्त्रान्नि। यस्मादत्र वनी। तस्मात्प्रार्थकना हां दान सौण्डा। सती सती
सती वपि स्थिता कामे वा स्त्री स्मरे वपूजित वती॥२३॥ विदत्ती तैर्वानैः भीमनने द्रसेवकाडनयेनप्रीत्या अा हृतैः श्री
गारनिवर्त्तैष्ठु नत्वा घंडनादो द्वा वसाहितैः। अपरत्र दिने प्रजाते स्वयंवर मंडपः अत्यर्थम लंकृतः मंडपो
श्री जनास्यः॥२४॥ नृपाणि। विभूषणैः अतिसंस्कृते अत्यर्थ मंडिते यैनलै दृष्ट्वा ईद्रः स्मने प्राकृत बुद्धि
१२६ पामरचियैवकार। तेनन लेनसास त्रा अलंकृता। अथानेतनन लोप्यागत इत्यर्थो॥२५॥ स्वतंगो। तस्मिन्न
राजवं द्रेनलेकृता। वलपनेगृहीतस्वर्गकशोभानीसत्ता माशयति। कृत्रनकृत्रकुलस्य प्रकुरादू। त्रियस
मूत्तस्य शोभाहृगोवरतामतिक्रम्यगता। अतिसौन्दर्यगते त्यर्थः। पथा दयेला हितां गेर्वंद्र गामभ्रमली।
ऊर्ध्वे तितानागणानीशीः क्वापियातितथा ना ह्यामपिकायकान्तिक्वापिगतेति भावः॥२६॥ ह्वाग्हक्षा।
सपदिनाह्नी दृष्टय। अस्मिन्नले कार्यैलोकोत्तरइति कृत्या आश्चर्याकृहिताः पतिताः। पश्चात वि
कटस्तुवीत पामेवनाह्नां दृग्नागा दूर्ध्वा कलुषाजाताः। दृढशमति सुदर्शनापक नन्नेविहायक पम सि
स्मानि - - - - तेइति दूर्ध्वाद्वेदः॥३०॥ स्तु द्रंगस्तु लोकानामादर मालावसा सुकंका कासर्वत्र निद्रा

पृथिव्यामाद्यखंडः किंप्रथमकाष्ठा किं पृथिव्यामनुपमखंडः प्रकर्षः इति हेतोः किमस्य प्रस्तुतिर्विधीयते ।ए
वं कामाश्विनेयेष्वपि योजनीयं ॥४१॥ आदौ विधुं वकोदी सपवा ध्रुवा खंड इत्यप्रथमे जन्मानूमोरतिवत्सनस्यापि
विशेषः । द्वैतं द्वितीयत्ताव: श्वाश्विजन क इत्यर्थः । अनयोरश्विनोरयं तृतीयामूर्तिरिति अनेन प्रकारेण समस्तैः
गाजनिः श्रुतः । किमलशब्दाः काकोपि निद्रायामपि लोकयतीति ॥४२॥ इदं हेह दानैनेव उस्तन्तृपेः लोकेन लोकैर्
वदति सति मिथ्या नलमालादिष्टान्विता निदर्शनमानोपिता । कथं इति अनेन प्रकारेण अस्य वस्तुतिः किं उ
उपअस्यां तत्तायामादृशा कति न संतीति वन्ध्यानो दर्शिताः । अलीकनलसाम्ये तेषां किं भवतीत्यत आह स्वापक
र्षे आत्ममात्यसतिशयोः सकाशात्मनस्मनि गुणसीहापनेस्पर्द्धनयाक च्चाशयाः स्वापकर्षसत्ता यानैर्भवति यतः ।
॥४३॥ गुणेन लोकेनापि गुणेन लोकैर्धर्वैन्द्यो पुंसि दोषाभानवेज्ञावनेदोर्जन्मैर्भवति हृपेण कृत्वा तस्यां सत्तायां
मदूषितं तस्य निर्दोषस्य नलस्य देवैः मनुष्यत्वमदूर्षियस्मात्तस्माद्धेतोर्दोषान्तरस्मरणेन खलत्वं । मनुष्या
यमित्येवदोषइत्यर्थः ॥४४॥ नलान ॥ ससोनलः निकटस्थानदेवान् कपटनलतां वीगताः अवोवदा । भव
न्त एव चारः किं उत्सवः कामसहितौ आश्विनौ कुमारौ भवन्ति एतेन नलस्य मिस्वालीकदर्शनेन विस्मयो जा

तद्दत्यर्थः॥४५॥ अमीत। देवानां न लंऊभुः॥ इडायां पुरूरवस्समात मिश्र स्मात्सुम ध्येकस्यात न्नमातितोपि वयस्तु
त्वमाइति भावः। अथवइडाभूमिः देवानीवभूमोन न्मननत्वतीतवनिक टस्यास्मना दन्यप्रवामः। कामाद
इति भावः। अथवदर्पैरहिता जाताः स्मतवन्नपातिशयं द्व्येत्यर्थः। इन्दुम ध्यनास स्यतामाश्विनीकुमानन्दीको
पिन वारयति। ननु असत्यतामपि कश्चित वारयति अपि तु तवाकार व्यानणेनसर्वेव यमसत्यापत्व॥४६
तेन्यः। पायेत्वयाक्राः तेभ्योनान्य देवान्न जानीहि। श्रीन्तया जितकामनलसीवोबने। अथवप्नान्न श्वेप्ताञ्ज
शमीनशोत्तया जितमन्मथात्रा वजः श्रुपर्यटन्नी अस्मान्न तेमीसंयोगीं यस्यति। अथ वन्नमन्नीसे दिदिहाना
१२५ वजातववेषवेषस्मास्तुमध्या। कस्मिश्चिदस्मिन समाते घटिष्यते॥४७॥ अस्मामानाम अहातवसो द्दयी
दृष्टापि यतन्नान्नि भावः वयं यत असामति भामः अस्यीसन्नायोनर तस्मान्न प्रत्याशापति ताशवि क्राधि
गाग्य द्वितीया। हेननेंद्रविभु धन्वेपं ज्जितत्वमपि विगासु। अथवद्र हसत्तायो आत्मनेवत तद्रूपं विधाय
द्वैतनाम णीयका ससन्नायेति भामः। तस्मादाशापति तां दिगीशत्वमपि धिगस्तु। अथवद्रहसत्तायो आ
त्मनैव तवन्नपं विधाय त्वद्रूपा स्यादिति भावः॥४८॥ सा वा मा न लेनसा वाणी अवद्धीनिता। देवानां अ

भवति ईदृशी देवलोके नागलोके वा यद्यस्ति तत्किमिति देवा अपि नातिक्रान्ता गताः अलम्बैलोक्यविलोकनैः कृत
ध्यमित्यर्थः। अथवा मनुष्ये योषायां तु पलंभे सत्यपि देवलोके पाताले वा विद्यते इति यदि चेत्क्रियते इति तदा कोउ
स्कृतलोकवार्णना। कृतः कृत इति स सम्भाव्यं सा द्विविनक्ति कस्तसि। एतदुक्तं भवति क्वापि किमपि न विद्यतीति वाव
दूकाः। उनस्य बाधा नास्तीत्यर्थः। एतेनात्रानुपलंभे सति शशशृंगस्याप्यत्र सत्त्वसिद्धं भवतीति भावः॥१२५ नम:
क॥ विद्यान्तकर्णे स्थानसो स्तुतेन्दः कर्णे स्थानवान् मोक्षु। कस्मादित्यत आह। यतो विद्यान्तर्दृश्या पिहुदसेमीनूपशि॥
ल्पेन स्पृष्टं किं पुनः कर्णे। किमिति न स्पृष्टमित्याह। स्पर्शादि दृशिल्पं तु लितं घृष्टं हियस्मात्(भवेत्)। ललितं नवि
त्रमिति पाठे मनोज्ञं न भवति। तर्हि कस्य श्रुतः कृतिनियमित्यत आह। अशनीरतया कामस्यात्र रूपं योग्यं स
गोमित्यर्थः॥१२६ इमां न॥ नैमीमप्रति सुकुमारीं कुशग्रहणकर्कशाभ्यां हस्ताभ्यां न ससर्ज विधिः॥ शृंगारधारा द
पीन नसापि न सजे की ह्येन। शान्तिरुपशमः तस्य वि श्रा मार्थं मनुस्य लमार्गास्थितत्रूरूपेण। नीनसेनेत्यर्थः॥
॥१२७॥ उल्लास्य॥ विवेःकनेण उद्धाप्य तु लिता। किमियं मिति वेयद्वी कुशपदेशे वा तेनकानगोनअंगुलीनां त्रि
सिरवकाशे मध्यलतात्रिवली विभंगा॥१२८॥ निजाम्॥ स्वकीयामस्य जातनवनीतेन कृतशानीनीएती वि वाय(

स्वयमेवर्वं ज्ञेसुरवं वक्त्रवाप श्येननि श्रातुनाऽर्घटं कीदृशी क्रमोऽज छँनैं यीनि मायस्यां। नवनीतेपि क्रमेणाग
तीति मा नवनीति॥१२९॥ अस्यासा॥ नैम्याः शिल्पी वसंतो जातः॥ मलयानलेन स्वासैं हृतवान्॥ कुसुमैर्गानिविद्य वे
वार्वै कोकिलविंतुनेन॥१३०॥ कृतिः स्या॥ सृष्टिः कामस्य इयं न विवेद॥ किमितीत्याह॥ अस्याः श्रष्टा अन्य शिल्पिज
यानपवतियत॥ [illegible] कामस्य किं केनणार हाथन वयसा यो वनेन विचित्रः प्रजापतिः येन रामणीयकशिल्प। बाल्य
तारुण्ये रामणीयकं दृश्यते यत॥१३१॥ गुणोनः॥ कामस्य रक्षम मः स्फष्टिरित्यर्थः। गुणोनपि हस्ततरपि निर्बन्धिग
134 वसानने नकृत्वा अ मकेनं धिनेतुं। संसारं त्यक्त्वा मुक्तिं गतानां पश्चात्तापाया इ दृशी मनुपस्तु जैव वयं किमिति 134
मुक्त्वा इत्यर्थः॥१३२॥ चारुचात्रं॥ नैमी श्रंगे निखात दृकुसंलग्नलोचनेषु वा ऊसी घेषु अन्दिसमूदेः सकलदृष्टी॥
नैमीं कथयितुं ईश्रो सुखवं ध्रमलं चकारस्थलं कृतवान्॥ कैनत्यत आह। गाधैव सुधातस्याः आश्लेषः संदं ब्रह्म
अथवा आसमंतात् कानेन श्लेषोलीकारविशेषायेषु वक्रोक्त्यादिकलाविशेषेषु। चंद्रपक्षे कलाषोडशी शा इदं।
ध्रा गाथा मुवाचेत्यर्थः॥१३३॥ स्मितेन॥ इयं नैमी स्मितेन कृत्वा गोनी दंष्ट्रा हृत्वा हरिणी। कुसुमकंदली स्या कृत्वा
नीलावती। शनीन कांत्या हेमा॥ अंगैः अशेषैः उज्ज्वलीगा दतिनिकै कृत्वा मेनका तन्वी अपि मतिं कामति॥ बुद्धिस्था

राशत्रूणां गात्रान्तरनिषेवात्रा अतो हेतोः अस्य राज्ञः स्वस्मिन्नेव सङ्कुचिती कृतगुणस्य नाशीकृत गुणस्य अ
तिशायनं अविती। गुणिनः एषा अविती त्रविरोचिन एवमानपी तथा वस्य कृतकान्त्राशत्रोरिगाण्येनन्यानि विहाय।
अपनाविनोः स्वे बहुदारेव मर्म्मे ऽदैवकारेति वाव्यार्थेः श्रीषिः॥ ८४॥ ह्रीगो। भुव्रतागुणैः -- । हेकानाणी। ह्रम
तिशयनडैत्रीक कारे नयविज्ञघारके अस्यय शासि वरति मतित्रासां गच्छन्तु कुतुदेनि ङ्गनात्रोनगाच्छति। ब
दीर्घे ... केलप्रसूतानी मलामीत्या निलीयतावं ङ्गाविद्धतत्रासः अमृतप्रवव्या जान्नलिप्सति॥ ८५॥ ए
नद्धे। अस्य गीर्घहृस्रीपिपासया -- आके ८ मन्नः। स्वहिंगाडजय क्रीडायशसा समैः फेनैः गुच्छीकृता। एतद्धय
प्रतिप्रति दिवाह्व वद्वहन्ताः करसीकनोघमनकेतवाहेनाव -- -- योगी सङ्कुसाविनाशयन्ति। एते नपूर्वेस
कुड्ऐनावणतुल्पार्यो दृश्यतद्रूपथेः॥ ८६॥ अथैत॥ अनीतनीसोतेमीअ -- हः वर्ण्णनाखर्ये हत्ये आस्वादयि
उमिव मीलितवती। मधुश्र उावनणमालया कवानलनामजापिनी सती। प्रव्यक्षी -- कुनेन अन्यैघेक्क
रत्नला॥ ८७॥ प्रसील। नाजानी सत्ताप्रान्ते उकेशा मयाकवावो दैतयत्राएताद्दशी नृपीवर्षीयिङे स्वी

तारकाणीष्वर्थेव देव प्रस्तारयामास। अयमाशयः सेव्या विदेवता सरस्वत्येव॥८७॥ तथा जितं मनोज्ञेन विनका-
लीयावदत्तीक्षा वेतथा अविकृयोः अविकृतयथा अयं लोकदवेथा विपः सीप्रतीदानीं॥ तवकटाक्षपंक्तयोः॥
अपांग एवं गिरवली हृत्यशूलिः तत्र हृत्य कार्विकाः प्रतीकृति॥८८॥ इंदेया अस्य यशोभिः समस्तभुवन वावनथा-
लेः त्रासिता त्रामसीमपीनाश्विरूपामिका। अस्य यशः शत्रोवैरस्य कलौ कौकिमनुगच्छति। किं वा शत्रुमुखे ग-
च्छति। अस्य यशसा समस्तस्यामि कामिनाशकतेशातिना विरूपामिकानं त्रकलौ केगताकिं वा शत्रुमुखे ग- १५६
तेति संदेहः॥८९॥ इंदैव। अस्य यानः प्रार्थकेः याचकेः। ब्राह्मणपर्वतत्यक्तोमणिः प्रमोदेन लौकुतेन एव द्वि-
गवा। कियन्मैरव्य एव दिने नाक त्रावनो धंकेकानिघाति। सन्तु निरगस्थः वथा विंध्यस्य वधिंतुरो ब्रा॥९०॥ नू-
शत्रो एतस्य नृ मितिं यस्य यशीमिः विक्रमो पाहितानि। कश्चिद् नत्तु … क्रमागत पनिपातितः केर्दर्शनैः वयं-
श्रुमः। मनुष्य रूपानीयशः पारदेः द्रव्यविशेषैः लिप्याद्रिः। कृत्रिमनजतभावेनानीतः सुमेरुः। अस्य प्रतापाग्निना
पुनः हेमतां नीतः। पारदेन लिप्तो कनकं पुनः नाग्निना कनकतां गच्छति यतः। पश्चाद्धः। यस्या नन्वर्हे यस्य कृते
अयं भूमी हुः अजित … जितमनकयाति। विदाह ज्ञातेजस्त्वितः इंद्रेण विनिवितः साभूमिः

ताद्भूलनेव। वतअहो महादेवस्य संख्या कालनृत्य रूपी व्रती मात्ताद्धि मात्त मीन वर्त्तिकन्या अस्मूर्त्तेः म
हादेवस्य कामूर्त्तिरप्यीड टिन्नृत्यति। स्तुवस्तुत्प्रेक्षेणक्कवक्षिसी व्याधुधा। इन्द्रगोमयीप्रक्षाल्य नस्त्र कत्र
महादेवा यदस्यातीत्यागमः .... गुह्विश्यायीयातितत्रनू कीपहिन्दादरक्त वक्षिप्रमृतयः अयातत्सवी
तीत्यर्थः॥ ८३॥ धागेता प्रजापतेः पूर्वम .. सारस्पृक्षाव वि विपो कोपादीप्ति नोडगारः। न अल्पायितः अनस्वलेया
तात। अस्यशत्री रैमुखपर्यन्ते स्तुतः सकोपः प्रजापतेः व्ययीगता। इतानी स्तुसमस्तदीप्ति कीनीव्ययात्रा। द्य
स्ततेः स्तुलत्तेः अंबकारयुक्तैः केशनूपः शनी रशेषः किं निर्म्मितापूर्वा। ८४॥ तन्न हि तासु तासु दिशासु याज
यनशीलायात्रानरवीय उद्धुनास्तुनगाः तेषां स्तुनाग्रोद्यतेः नज्ञातिः। अयीदृपा। अंबकारे कनाति निर्वाणे धातु
प्रतापाग्नि जाता पिव अन्यत्रापि प्रतानाशः। व्रकानोनव ति अस्य कीर्त्ति विस्तारनूपैः वैश्वः सैग्रामार्थेनाङ्कुः
अहूयमाना नूश नूगोल छाया नूपखासो ज्योतिषिकास्तुमेया शनी नरवा नीत्येव छायास्वनूपः। ८५॥ (
अस्ते दा। नानायणस्यादरर्कौ दनामा वित्यया त्रियात्रिलोकीतिज्ञाति तत्रतस्य मुदरर्के न्यायामस्य यशी
तिसमातुममम थानि प्रसिद्धवकुलनायाहुताः। तादनी प्रन यिव्रा। कैटन्तारमासीकमल तोगतोनि

द्विरददन्ततुल्यानि तानि मार्ग्यमाणानि नखाः निखकाष्ठाः ॥८५॥ अस्यारितिः । अस्य खरनखाः एव खर्ष्याः स्वं कीयकाः । एव
विततासा कृष्णः प्रव्यक्ताः कृष्णवर्णाः । कं येन उत्कटकृत कुटिललीवलनं नाग तिविशेषा यस्य । केशाम नीए निम्न
थेन नवतिता । सर्पीष्येवमेव नवतिसीया मे पुस्तं गुली निरुपम रसासिद्धा पवीलतापर्वनागीपुरखनिदिप्य कैः शत्रुभिः
नागालिकता विषवेघता । अथवन प्रपलाघट्टी जलिकतामनुस्वस नवा नितातामिता तात्पर्थः । नामसअहायनेस्वी
कृताततसतीरयेनवतीत्यर्थः ॥८६॥ पद्दृष्टी । अनवतु पासद्द्दलेषणं । सीआम ष्टष्टीपादर्शयाति । एकत्र प्रपलय्यव १५७
अपनत्रस्वतावएव । शत्रुपीक्तिपुम व्यायः कुटिलतामकव वनुखत्रक्रमः स्वजावत एवा । कूरद्धालिंकेनारव
वनमेकत्र नय जनकैः शद्द्म परत्र किनाति । निस्पुरः कठोरः । द्वाघंनजतद्दसमा अयतः वा कुमेकत्र द्दषए
मपरत्र । तथाविचस्यनद्दपस्यटात्राः चनुषरवा गुणीद्यामेकत्र अतसायोदिन परत्रारक्तान गुणमित्यन्व
यः । अताद्दतोः एकए वायीना जायुणप्राहिणीपंडितानी । अथव वनुष्मतासीमा अवविर्विख्यातः प्रसिद्धः ॥८७
अस्यारि । अस्य शत्रुसीघः शरनखसी आमेपतत्ताघाववपिसी व्यारीन ऊउनः सीगुरखा । नीकानामयजानाः शद्दः । एक
त्रकैलेपः । एतनुओ रवेयैंधे दैकैषा पिपीतिसी जातएवा । वाणस्यकीपः शद्दखदोषएवा । तस्मात पुत्री द्वयोः

पिशुक्रो यः अर्जुननामा वृत्तिः यत्र जागर्ति मुक्तिः न कत्र प्रवर्तते। अन्यत्र वञ्चकः एतत्र आश्चर्यं यत् कः मित्री ति न एव
अपरामित्र। एकत्र सूर्यः अपनत्र शत्रुः॥ स्तो॥ धूलिनि। धूलिनि। कज्जलागगने व्याप्नोति तपर्थः। हिशाखखुराभिघाता
दिः धूतयति संयत्ति वेगतुलनायां वाजयेः कृत्वा वायुमपि जयन्ति। स्त्राश्वपुत्रपा नुएणेमूकतानयन्त्र यम खुरा व
मी श्वानएरायप्रेषितलोकेनामानेनवाताश्चविक्षिताः तास्ययः पादेन गां पृथ्वीं स्पृष्ट्वा विगायन्ति विगानीयुक्ताश्च
थ वार्मिकाविक्षितालोकः। गां पृथ्वीं न एनेन स्पृशति॥ ९९॥ एतेनो। घनेनाकृत्नगलायासौ शत्रुयो वर्तस्यन
टने वृत्ती तदर्थेमार्गच्छुनाघ्रावर्यागणी। हाकष्टी। संग्रामभूमौ। अवलोकक लोकत्पदपि। द्रष्टवनजातः। कुतए
वामिताहा हयेरतिवेगवत्तरः। कृतायाखुनस्यखुनलीश्रमभूमिः सर्वासामेंकुशीघ्रीविद्रुम्यमानं भ्रूाप्रक्षीवतस्य
उत्क्षिप्तमानश्च धेकनाणसंग्रामाः पृथ्वीरेणुव्यानानूपादं वकानाराश्चे यं कनाणमितिनन्नपलितेतिखुरो॥ ० ०
उन्मीलाउन्मीलल्लीलेउल्लसदवस्थीयस्नीलात्पलीतस्यदलनामात्रेनप विश्वकाशनगे वनमेदस्तीपीवनः
यासोष्टरः तस्यक्रोडमध्ये क्रीडतीमाछिताली पङ्क्तिपंक्तिः तस्याः गत्रुरपक्षः तस्माद् उदितो जातः यासो मत्तुदासु
तस्यस्फालनेनी हालनेन वाचालवीचि। शारखानि वहस्यन वहन्ति यत्र तेन संपूर्णाया वक्त्रपंक्तिः तया व्याली

पान्त्र:व्याघ्र:परिसरतेन कृत्वा उपशान्तवाभये: पथिका: तेषां नेत्रयो: कृतेदन्तयो: कृतेदन्तानुनागा: तडा
ग:एतेन नाम्ना अश्वानि निर्मित:॥११॥ वद्धोवा वद्ध:जनसाक्रान्त:अथवव्दध्वगत:। वार्द्धिमशुद्ध:। असो। तर्नी
गवालिनवंसु:वारयंत्रे हंसालीएवपलितैतेन कृत्वा पाण्डुरी वद्धखवलीपालितसहितोनवतियध्याकलि
ताह्यगत: तावणींख्यपङ्किणीवंहिमावाकुस्थेयस्यसा वद्धस्वयष्ठ्या यानेनागकृतिवियावार्द्धकरूपीं वंद्रिका
जलस्य अविलत्पाहितोषनहितातयाविकनयानिर्मलयाकं जलं घोरी स्फुरतउछलतसीगतैमैत्रीतडागेनसद १५८
यस्यएवंभूतं जलीकंमज्जकैविगतकेशयावीद्धिकयारवल्वाटतया विभ्रतं वारयीतं। योऽयसुवितस्फुनत्रसकंपी
संगतैमैत्री मिलितैयस्मिन्स्थाने कुर्कस्थानकारिजनशिनसासर्घताश्रद्दत:। वद्धखनम्र:। शिनसाजनेनाद्धि
ने॥१२॥ तस्मिन्नो तस्मिसन मित्रनेनसहजलक्रीडां कुरु। हे वालो जलक्रीडांकुरु। हे वालो जलक्रीडासमये
वन्त्रेत्र प्रति विंबमेसेवा। तस्यस्फुल्लकमलस्थाने त्वन्मुखा निखवने वसा तेद: नीलोत्पलानीननालमात्रे
णास्तु। नीलोत्पलीसनालीत्व हशिणसनालेयत:। तस्मायलदेवतास्थानेतव प्रति विंवतमेवास्तु। तस्यस्फुल्ल
कमलस्थाने। तव प्रति विंवनमेवास्तु। तस्य स्फुल्लकमलस्थाने त्वन्मुखाजिषेवनमस्तु। ॥१३॥ एतकीम्रस्य

की न्यापुन्नी कृते त्रैलोक्यनिनाकृतेः समस्तैः स्यामवर्णैः ततां विश्रामः कथामात्रेणलब्धः श्यामिकासूयत
नन क्वापि दृश्यत इत्यर्थः ॥१४॥ अथावा नेम्याः असयाः सखीवाच रलोके रैकान्निये दिनष्यता मयापि सा अको
र्त्तिः अस्य सत्तासदश्रवणप्रूरतमालेव ली नावनेष्यता १५॥ अस्पष्टा। अस्यनाद्राः अकीर्त्तयः। पनार्द्धपनयासीख
यागावनी कृताः। पनार्द्धपनासीख्याता क्षि अतो कान्निर्नैव नास्ति। प्रस्तावकृत् प्राजाता न्थेन योगिना दृश्य
नतु त्याः किलोति वान्नेयायी। यथाति मिनेयोगी न पश्यति तथा अकीर्त्तिमपि न पश्यति। अकीर्त्तयः अक्षमी
नता वैघाघु तेन सह कानो अक्षन। कक्रपीडयच समुद्र तीनीयता एतत्सर्वं किमपि नास्तीत्यर्थः। तेषु ज्ञातस्मा
वचने सहासां सहां नयने नयन विवर्तैः निपीय ने मी। इहसन्ती सौखवहास्मी। किं ज्ञातन वाजतामि ति किवं
नाज्ञानमपि अलु लोके ॥१७॥ नेलान्पा कादी निका नयनगोलकं कालिम्नाग्रहीः। वलान्याव लोकनन्नपैत्र
गः अपनाविक र्वजासमीपस्थेन तेमिल रअपीगः शुचित्कता वाविंतासे वामकनान्द्रा अ पैाः स्तु खवत लादि
तो नकर्ति ॥१८॥ तसेवा तं गाजनं प्रात्रिप्रतानयामास। ब राशयावेशिनं नली नय प्रता नितवती। यामगाचा वीशाप
तिता। हियस्मात्र द्वयी सा कन्ता वी वसात्तस्पा। अज्ञ तया दिचेन याउनागल शापि नास्तीत्यर्थः ॥१९॥ इशान। कामः

स्वयमनंगः ततस्तस्मात्पनांगैः नलांगैः यद्विनांकृत्वा नैमीपीडयामास कार्ण्णेन्नागामिनय कृतेनाहस्त्रेप्पि
लक्षणवक्रव्याजेन नम्रकोदंडः ॥११॥ उक्तं । सा नैमीतीप्रक्रोवाच अथ एवम महादेव क्रोधाद्यमहादेवस्य यस्य
वनिकामायीत लोनं नवति कामायमिति बुध्यानिवासा धितौ धृतवती । उक्तं तनोमीवाउल्लसदुकूलपत्रस
हितान्तवति । भुगेचा चूलीत्निन निशायाच्च तागौनी महादेवघबिलीवा ॥११॥ तत्राली । तत्राली कनलाकृतक
नलवत्रुक्षयेस्थित विन्ना सा नैमी अन्यान भूपतीन् अवलोकयितुं मनागपि समर्थो नाभूत् । अग्रे स्थित १५
नलीकान्नला त्रवतुरः । नलात्रने पश्चात् दृशा अवलोकयितुं न समर्था जाता । आह्लादसमुद्र निर्म्मग्न
स्त्वंगताउच्चकर्षकाष्ठां गता । ननु लालीकानीन वनारत्नस्याः पातालकन्यायाः साम्य सेपादनाशालोका
नो पातालकन्यास्त्रमैनागकन्यास्त्रमै रत्नवती ॥१२॥ सर्धस्थौ नृपतिनपि नैपद्योपि वेतनः सर्धस्थे नैमी
गयप्रीतिदायदत्वात् तस्याः हर्षि इष्टतिष्ठ । देवानीडुः प्रापी अपांगे दीवलां प्राप्त्रवाशात याद्दृशः
त्पर्थः । आनंदा नहर्षविन्दुं गितपातान्निपकलारकुरतस्मा हृतोनस्याः प्रत्या कामदेवेन । पीयीघ
रावलन बिनखितनकानेन अमृत गानावलनाबिहितेन वाणेन विद्धः । एतेन नैषधस्योदृश्यतानस्यैवास्वा

तयाचन्ये २ ह्वा सौ

त्मानंवप्रदर्शकाभशनपनवशो ज्ञातइत्यर्थः ॥ २३ ॥ श्रीहर्षो ऽर्धोद्धर्षवर — नाट्यवनणकमलमाली
मोलायस्यतस्य । कवेश्चन्द्रनलस्य वनितेसर्गः द्वादशोगतः ॥ २४ ॥ विमलगुणशत इत्यत्र नविहितनाव
नुकतिवद्धरतनो । वक्रे श्रीगोविंदसुखवनदेवायनिःस्मृनदीश्च ॥ २ ॥ इतिश्रीगोविंदमिश्रविरचितायां नैषध
टिप्पणिकायां द्वितीयः अर्थ निपवरव्यां द्वादशः सर्गः समाप्तः ॥ २ ॥ २ ॥ काव्यकल्पस्वयमोऽसौलेख
कश्चगणाद्विप्रः । तयोश्चस्खलतबुद्धिः किं पुनर्मादृशावयं ॥ ॥ कल्पद्रुमात्मनिमलाइ बन्धगमालामा
त्मस्थयंनि विलनं दमसीं खिद्वाहा ता तीनाउ काद्यगणव्या विमान बुर्यानिस्तु र्नलाकृतिधवानथपीव
वीनान्न । अयमन्वयः । अथानन्तरं । अधापिप्रश्नानीतयमलैगलाचि नैषधशद्यावन्नेततथापिप्रस्ता वा
दानन्त्रयोर्थएव । निःस्तुः प्रापुः । तीवनवार्णिनी वीनाद्व वीनपुत्रप्रारवीरशाद्वेन ठत्तमनायकगुणः कथित
नवाति स्वयंवने वताद्दशावहू वद्गतिवज्रववनेन ध्वन्यतात थापि कतितद्गत्याकांक्षायी पंच कीद्दरूप
नद्वत्याकांक्षायीन लाकृतिधनानान दाकानंमतः गाज कातद्दपि वीरश्चन्द्राव । अपगागध्यगद्दली वा
विमानद्धर्याः निशि विकाग्रहणेनिस्तुक्ताः तेष्मानाद्दीमां घनुपमयाइ दयाति । पनिमलाइवाल्यामुवासम

३२

श्रि

स्वनेदनपादपसमूहताडना। भृंगमालामयूकनावलीश्रोत्माश्रयोसास्वश्रयोएतेननयनेतेषांमाया। इतिः क
थितानवतिकल्पद्रुमाै अमरपादपाद्यापूर्वेतावद्दीनद्दैदेवद्रुमानितिनिर्द्दिशदृहेवकाथितीपुनस्स्वकल्पद्रु
मसाम्याद्दुदारत्वादिनायकगुणाः कथितानवंति। अत्रानुप्रासोपमालंकारः॥१॥ साक्षात्कृताखिलजगज्जनतावरित्र
तत्राथनायमवधिकृत्यदिवस्पथासा॥ अवेयथासनशचीपतिरत्यथायिप्राकाशितस्यनचनैषधकायमाया॥ अथ
मन्वयः। तत्रस्वयंवरंगन्तूमो। दिवोनाथमवधिकृत्यदिवस्पथासा। नाकनायकं लक्षीकृत्यासाभगवतीसासा
१६० क्षात्कृताखिलजगज्जनतावरित्रा। प्रत्यक्षीकृतत्रैलोक्यलोकाचारातथा। अवेतथावत्तोसायथासशचीपतिः। पुलो
मजानमणः। अत्याधायिउक्तः। तस्यैवनैषधकायमायानवप्रकटीकृतानथात्वातत्पासंमुग्धमुक्त्यायथानवामनना १६
यकया भिन्नवीनैज्ञातेति। श्लोकार्थेछेकानुप्रासालंकारः॥२ ब्रूमः किमस्यवरवर्णिनिवीरसेनोद्भूतिहिम
दलविजिवरपौरुषस्य। सेनारजीवदिदानानदानवानिवासनयस्यकृनितासुरस्नीरणश्रीः॥ अथमन्वयः
हेवरवर्णिनि। वरवर्णिनीशब्देनत्रिभुवनवर्त्तिरमणीसमूहानिशायनंगमोहरसायनंयुवतिविशेषो
भाजपते। अस्यपुत्रोवर्त्तिनः। वीरसेनोद्भूतिंवीरसेनोनामराजातस्मादुद्भवनमुद्भूतिः तोवयंकिंब्रूमः। अपि
तुवर्णयाम् वीरसेनोद्भूतिनिनाज्ञायतएव। हिमदलविजिवरपौरुषस्य। सेनानिसेनाजयशीलपराक्रमस्य

ज्ञ्यू

सेनावनीभवदिभाननदानवानियासेन।नासान्तस्थितमतंगजाननमदजलगंधेन। यस्य सुरभिःसुगंधिःर
णश्रीःसंग्रामशोभाजनिता।सेनावनीभवदितिविप्रत्ययः। अस्यौसंग्रामस्थितमतातिपरस्परावनसवनासीरस्थि
तमतंगजवलेनैवपराजीयतइतिवाक्यार्थः। तस्मादत्रलोचमितिभगवत्यातस्याग्रेप्रकटीकृतंभवति। अथवामि
दः॥ हवनवाल्मिनिउक्तमोवीरसीनाहूतिंवीरप्रधानसेनावीरसेनातस्याउहूतिः॥ प्राचुर्यंतावद्यंकिंब्रूमः। किंकथय
मः॥ अथवावीरसेनोहूतिंवीरसेनोनामवाजातस्याउद्भवनेजननंवर्यंकिंब्रूमः। अपितुनब्रूमः। द्विषेस्थासोवलस्ये
तिद्विषद्बलः बलोदैत्यः तज्जयनशीलपराक्रमस्य। यस्यास्यसेनावनीभवदिति। इभाननोगणपतिःदानवारिर्म
धुसूदनः तयोर्वासेनाधिष्ठानेनाअसुरभीःदैत्यभीतिः। रणश्रीःसंग्रामशोभाजातेति। एतेनतथाभगवत्यासंपुग्वमु
क्रौ। यथानलंइभिन्नधीर्नामिव्याहृदिनावकाशलेने। अनुप्रासश्लेषालंकारः॥ ३ शुभ्रांशुहारगलहारिपयोधरा
कतुवींद्रवापरवचितधुमालिप्रभाभिः॥ आसद्यतसमितिचामरवाहिनीभिर्याचास्तुवेप्रवकुलानगणार्थितानिः॥
अयमन्वयः॥ एषनलः आसद्यतोसमितौसभायांचामरवाहिनीभिःचामरधारिणीभिः। वकुलेति। अनेकालंका
नालंकिताभिःवःसमुच्चयो। याचास्तुप्रस्थानेषुशुभ्रांशुहारगतेति। मुक्तादी। घिसुक्तावलिसमूहशोभनी॥

यस्तनीकसीलमः इंद्रचापोनखविशेषः तत्रखचितः संबद्धसूत्रैर्यदीप्तिभिः। एतेनसाधर्म्योमायामिति व्यंग्यं मेघस्य
तथैवाक्तौ। अयमिंद्रः॥ एवश्वासंव्यते। समितिः। संग्रामेवः पूर्वे सम्मुखयेअमनवाहिनी त्रिदेवसेनानिः। यात्रासुववत्र
लाभवणार्घितानिः। वज्रधा प्रसंग्राममप्र जितानिः नायंनलः। प्राचीशु स्वैद्रः हानगणः हानस्यासौहानः। गणः संघा
तः। हानीहरणशीलः। पयोधरोमेघः। तस्यां कर्तृत्वी क्रीडा श्रितोयो सार्विद्धघम्भ स्तेन सहखचितासंबद्धाद्युमणेः ४।
खर्गरत्नस्य प्रसायाभिः पुनर्नपितथैवभगवत्या सौमुग्धमुग्ध्यौ मुग्धायोत्र त्राविह्लेषालीकान ॥४॥ नूमीद्गनः समिति
१६१ जिष्णुमपव्यपार्थे जानीहिनत्वमघवंतमर्तुंकदाचित्। युद्धे घटप्रतिभट स्तनिवाकूनेवैनालोकसेनिशय मद्भुतमे
तदीयं॥ अयमन्वयः॥ अमुंमघवंतं पार्थिषं नत्वं जानीहि कास्विदपिमरणावस्थास्वपि। नूमीन्नतोनाशः समाम
तिसंग्रामेजयशीलौ। अपव्यपार्थेविशेषतोपार्थप्तूर्नीअस्यनामा प्रियोयुज्ञातिसधार्मिकद्गत्तुत्तौ। युध
टप्रतिभटस्तनिघटत्वलापयो वैतेअस्यउभौविहितेवाकूनेवैकनवीनौ मुकुनालोकसेनपश्यसि। अथवावकूनेत्री
णांत्राबोवकूनेवैअतिशयैत्र निक्रौतद्गत्सौअद्भुतेआश्चर्यजनकंएतदीयंनलीयं। वाकूवनेत्रंवयुग्मंत्राधिम्रपिवाय
कीवाएतेननलाय मिस्तुक्तौ भगवत्या। नायंनलः॥ इंद्रोयं नूमीन्नतः पर्यंत-- --तिसंग्रामजिष्णुं। अमुंअमघवंतं नत्वं जानी

ह्रिकदा विक्रयमपि। नास्यत्रसंदेहः। अपगतः पदेर्वैज्ञस्यापयो यस्यती। गुप्तंस्कृगितंवाङ्कु ईकरलावनेवा
ऊनेत्रस्यभावः वाऊनेत्वंवाघटप्रनिमटस्तनि। नालोकसे। अतिशयमधिकं अद्भुतं एतदीयी। नेत्रंचीनीशुकेपी
तिविस्वः। पुनरपि जगवत्यासीसुग्धमुग्धकीयथानरामरनायकयोर्भौजित्रंभौतः श्लेषालंकारः॥ ५ लेखानिती वि
निवला दिसेमृदुनाज्यप्राज्यागरोगपिशुनादखतेसनागे। एतस्यपालिवनलेतदनेन पत्यासार्द्धं शच्चीवहतिणामुग्धहस्त।
अयमन्वयः॥ नलायंएतस्यपालिवर्णकनवनणे। कर्दलेखादवते। लेखाकमलतापन्नाचानयति। दद्यभानलेत्रात्मनप
देकस्यनेदयतद्धतिजवतिहेनिनंविनि। वलाविसमृदुति। वलशब्देन हस्यास्वादि। आदिशब्देनमेत्रकोशादिर्गृह्यते।
समृदुनाज्यप्राज्यापन्नोगं तस्यपिशुनाः सूचकाः सरागं लोहितो तत्रस्याद्धतोवनेनपत्यासार्द्धं चनेन त्वद्दोसहशचीवेंद्राणी
वहतिणाद्दूद्दुणामुग्धहर्षिमुग्धहस्यपथेंद्राणी हरिणा सहमुदंवहतितथात्वमपिश्ननेनसहमुदमुग्धहस्य। अयामिंद्र।
एतस्यपालिवनलेलेखाः दवादवते चारयंतिनितीविनि। वलादिसमृदुनाज्यप्राज्यापन्नोगपिशुनाः। वालोदत्यथ
आदिशब्देनवृत्तप्रसृतयस्तेषां विस्तीर्णनाज्यप्राज्यापन्नोगेनपिशुनाः। खलाःपिशुनाःखलसूचका पितिकोषः। सरागं
सहर्षं। तत्रस्याद्भुतात्रनेनहनिलेंद्राणपत्यासहसचीवमुमुदंचायय तें एतेनेंद्राणी तेसपत्नीत्वविधानीतिवनलव्याति
नकमाह। उपमाश्लेषालंकारः॥ ६ आकर्ण्यतुल्यमखिलीसुदतीजगंतीमास्वेडलपिबनलपिवाचमेनां। नृपसमानत्र

नयत्र विगाहमाना श्रोतान्न निर्णयमवा दसो ननेत्राः। अनेन हरिणीच्छन्दः अयमन्वयः॥ एतां वाचमाकर्ण्य कः वा अखिली
संमग्ना सुदतीशासनन्दना। इंदुपिवन लपिव तुल्यं मगंती रूपं समानं तुल्यं च नयत्र न लेइ इवि। विगाहमाना अलोकमा
नाश्रोचाकर्णा निर्णयं निश्चयं न प्राप न्नेवनेत्रा। त्यादमर्थे त्यान्न गवल्याव वनेनन लात्सुधियो इार्थ इन्निनव्याज्ञायि।
इंद्रा द्यामल इत्यपि न। दर्शनादपि यद्यङ्ग ज्ञानाविति श्लोकार्थः। अत्रानुप्राशविशेषोक्तिः॥ ७ शक्रः किमेषनिषधाधि
पतिः सवदंति दोलायमानमनसं समवेक्ष्य नैमी। दिदिक्षयत्र पवनस्य सखायमस्यां भूयात्स्वज ज्ञगवतीवचसः सदी
सा॥ भूयः पुनः सा जगवती दवीवचसः अजं स्वनपरिपाटिमस्त उदस्यां नैम्यौ। निर्दिश्यलक्ष्मीकृत्यानलौ। तत्र तस्मिन्
१६२ समाउन्नेमौ मवला क दोलायुति। संशयान्निन्ह्रूढा। इति अनेन प्रकारेण देवार्यैवा वीरसेनापत्यैवा। संशयाधिरूढ् १६२
ढी तीसावती जगादेति श्लोकार्थः। काकुः अनुप्राशालंकारः॥ ८॥ एष प्रतापनिधिरुत्तेजति मात्र सदायं किं त्रासलब्धमस्य
नानवनेजयना। हेम प्रभूतमधिगत्य सुवर्णमुख्या त्रास्यवत्कास्याचनत्रास्यनरूपसंपत्॥ अयमन्वयः॥ एष प्रतापनिधिः
रूपत्रतेजो विशेषनिधानं। स्या प्रतापः रूपत्र तेजसां निधिः। सर्वदायमुदन्निमात्र। अमुना न लेन नामस्त्रहा॥ कि
वनं नलब्धं न प्राप्तं विजयेन। अमुष्मात्। शुरवीतकल्मषात्। हेमहाटकं। प्रभूतं बहुतनमधिगत्य प्राप्य हि। अस्यवद
नत्रास्यवा। कस्यवन कस्यापि। नाम्यन न रूपसंपत्। जा दीप्तिः। स्वनावर्णनिःपत्तिः। रूपसंपत् सौंदर्यसंपत्। नास्ति। यदैः

अग्निनये। एषः शतापनिधिः। प्रकृष्टनाय निमित्तः। ऊर्ध्वगतिमानसर्वदाश्रयः। ऊर्ध्वज्वलनो यामित्यर्थः। अस्य
नाचनं जयनाम्निना। किं नलब्धो नाम संनावनो। इममप्रसूतं जातं अचिगच्छ जानीहि। अत्र वैर्दखानतारा। हिरण्य
नताऊतस्रुगित्यमनः। शुचिनपित्रमपि। अस्यैव कस्यचन कस्यापि त्रास्वनरूपसीपतश्ददीप्यमानरूपसंप
त्रास्तीत्यर्थः। अत्र श्लेषध्वनिनिकालीकारः॥ ८ अत्यर्थमिति पल्लाकवलीज्वत्रतस्याः खिवाधिकारणप्रज्ञा
वास्यनूतिः। अर्ध्वंगनागऊननायमहस्वनस्य संज्ञाय नतु विनकर्षितपस्विनोपि। अस्य नलस्या नूतिनैश्वर्यै।
अंगसंवोवनेयागऊननाय। प्रीतिऊननाय। महस्वनस्यापि वनाश्रस्यापि। तपस्विनापि निस्पृहस्यापि सं
जायते सीपद्यते। अत्यर्थपि। अत्यर्थयाश्रपाटवस्यायत्तीकृततत्रजाऊचकाधिकसंख्यामपरभूता। एतेनास्यवि
तं प्रसूतानां निस्पृहाणां धनिकानां चउपलोगाय सुकृतं नवति। अयमग्नि अस्य न्हूतिर्हेति। स्मऊया ऊनना
यथानीनलपनाया महस्वनस्यापि शीत्रः सीजायते संनवति। तपस्विनापि तापसस्यापि तु विनकर्षितमनाऊ अ
वणं। अत्यर्थेतीति। अतिशयाशिखापाटवयासीकृततन्त्रदिवना धावजाता। अस्य वनं तस्मै वा ता माहात्म्य
तिह्लाकार्थः। अत्र विनाघध्वनिनकश्लेषालीकारः॥ १० एतन्मुखाविबुधसीसदसावशधामायस्यामस्य
यमतामहं दत्तापि। एतं महस्विनमुपेहि स दजुणाद्धैर्यनाम्नापि दस्युक्षिदयतकम्प्री॥ अर्ध मुखायस्या

सा। एतन्मुखा एतत्प्रधाना। विबुधसंसत् पंडितसमाया सा शेषो समस्ता। माध्य स्थ्यं समवर्त्तित्वं अस्य नाऽरा
अयमतो पि समनतो पि। मह्हं ज्वतो प्याखंडलतो पि। एनं मनस्विनी। मह्हसंयुक्ता। मह्हद्भवत्कम्भवइत्यमन८। ज
पेहि उपौताज्ञव। येनानेन कनश्रीः। हस्तशाना पित्ह मुखि सदा स्त्रगुणा। सुर्घेदालो हिनी दृ यते। धार्यते। अ
यमग्निः। असो वि बुधसैं सभूद्वस्य य शेषासमस्ता एतन्मुखा स्वयं मुखलपनं यस्याः सा। वह्नि मुखा इत्यमन८।
अस्यैवमाध्य स्थ्यीम ध्यवासः। कृता त्रतापी ज्वतो पि। पनी सूत रुं कर्वौ उपेहि। येनामुना पित्व मुखि। सदा गुणा
१६३ संधनेन कन श्रीनर्हिः श्रीउद्वेन धिका ध्रियते। पुनरपि तथैव संदिग्ध मूर्ता भवतीनि श्लोकार्थः। अत्र श्लेषा १६३
लीकारः॥ ११ नैवाल्पमेव सिपको नु विसत्वमस्य मध्ये सामिन्नि वसतो नि पवस्कृलानि। उज्ञानवानि हृपवा
प्रविश्तं तनस्वी शक्तं पुनस्वेव निकेन विनो विनायं॥ अल्पमेव सि स्तोकप्रश्रे। नैवानु विसत्वी। अस्यनलस्य
पदाः पदुतनस्य मध्ये सामिन्नि वसतः संग्राम मध्ये निवसनः निपवस्कृण प्रायाः। उज्ञानवान्। उर्जितिमान्।
इह्वह्मस्मिन्नसे यामीगणे पवान्न विश्तुं। उत्तुं। तरस्वी बली। केन विनो विनाकेन वेनिणा पवमानवि [illegible]
श्यान्भवति। अपि तु न केनापि। अयमग्निः। नैवाल्पं तु विमच्चि। अखर्वं दीप्तिमत्वं। अस्य अग्नेः। एव सि [illegible]
इन्धने पदाः पदुतनस्य मध्ये सामि निवसतः। ई [illegible] [illegible] शत्रुवह्नि लानि। उ [illegible]

नविद्धे। उक्तं। तनस्त्रीवेगवाह। केनऊस्तेन। विरोधिना। वारिणा अयं शक्यो भवति। तस्मादयमग्निरत्र मासंदेह
रूचाइतिवाक्यार्थः। अत्रश्लेषरूपकालंकारः॥१२ साधानलीं गिन्धुरखड्डु वनेषवा रवीं स्यामेताग्निपीयन विशे
षमवाहबस्याः। कथनलोयमिति तं प्रति चित्तमेकं ब्रूते स्मवान्यदनलोयमित्री तदीयं॥ अवेवत्राषा तं प्रति वक्ति
प्रति एकं चित्तं एकीमनाः अयं नलङ्घलिघ्र व्यत्र। अनलोयमिति ब्रूते स्माङ्घ्रदमीयं। नविशेषमना सवत्याः॥ विशेष
मलनमानाया। ४। किं कृत्वा निपीय कवागिनं। वाणंसा वानणं तुल्यां। एतौ पूर्वोक्तौ। उ घर्ड्डवने पद्यान्यौ कृशा
नुमनुकयतिम्यां। नलोममनलोयं वेतिसंदिहाना। चक्राचित्रदेवसावत्रावा। संदेहरूपकालंकारः॥१३ एतादृ
शीमघाविलोकसरस्वती नो संदेहविचत्रयविचितचित्तमित्री। देवस्य सूनुनमवि दविकाशितश्मश्रुदिश्य
दिकयतिमुदीनयिद्धं प्रवक्तो। एतादृशीं संशयारूढां अथानंतरं विलोक्य। सरस्वती नाननी ती नैमां। संदे
हेति। संशयाश्चर्यत्रासवि विचित्रीकृतमना जिन्नीं उद्दिश्य लक्ष्मीकृत्य। सूनुं। सुतौ। दिकयति। दिङ्नायकानवि
देति। पुंडरीकविकाशनशीलीशाः प्रवक्तृ। प्रक्रमेवका नापुनरपि भगवत्यान्तक मुद्दिश्य वक्रुमुपक्रोत्तुमित्य
र्थः। संदेहरूपकालंकारः॥१४ दंड विर्त्येयमहाजगतस्ततः स्यार्कपारव्यलरू लस्यसकलस्यतपं कपातः
स्वर्घेघयोरापिमदयायदाघिनी जिने तस्य उग्निरजनः किमुकश्चिदस्ति॥ दंड विजर्हि ग्रंशाशांशि वाविजन्ति

अर्थीनलः ऽगतोलोकस्यासमस्तस्य। नतस्मस्या कानणोन्नृपकपातोऽस्त्रनी तिपतनं न भवति। कपाकुलस्य। त्रासाकु
लस्य अथवा। अर्थवसाद्विजक्तिपनिणामः। कथं विशिष्टाये। कपाकुलः कृपया आकुलः। विमोवानासोपि। अर्थीदंडीव
र्जर्तिसमस्तस्यसकेपस्यपिच्छिलपतनं न भवति। स्वर्वैघयोर्दंश्ययागर्धिहंत्री। निर्दीप्तिमिनेतस्यनाशः किंतु अरुनाकश्चि
दमनादेवावस्तित्रपितु नास्तीत्यर्थः। नामनलः। दंडं विभर्त्तियमदंडं धारयति। कालोदंडधरः। आद्युदेवद्रूपमरः
कीयनाकुलस्यश्रुतिस्मृतीतिहासपुराणज्ञानेनकृत्स्नस्य। समर्थोप्यधर्मं नकरोति। अतः पापघ्नीतस्य सकस्य
समस्तस्यपीकपातोनरकपातोनस्यात्। यः पापप्रवृत्तो भवति तस्य पतनं भवत्येव। अतोऽयंयमः। अस्मिन्दंडधा
१६४ नके कश्चिन्नरकंगच्छति कोपिस्वर्गंनगच्छतीति सकलशास्त्रार्थपोषः। एतस्य तुशिः नागे किंतु कश्चित्तमनोऽप्यस्ति १६४
मनलस्य शून्योप्यस्ति। अपितु नास्तीत्यर्थः। स्वर्वैद्ययानपि अश्विनावपि। गर्भव्ययक्षायिनी जितित्यर्थः। हनुवानि
नकश्लघालीकाः॥१५॥ मित्रप्रियोपजननं प्रतिहतनस्यसंशाऽकृता सुहृदयीनजनस्यकस्य। छायेदशस्तुनकु
लविदध्याग्मितसंयमेन नियमेनतपसा मुनेर्वा॥ मित्राणी सुहृदी प्रियापजननी प्रतिहितापपादनं प्रतिह
तः कामनी संज्ञानामा अ ना विरव्यातास्तु हृदयीमित्रमयी नकस्यजनकस्य अपितुसर्वस्यापि प्रस्थानसमये पिनल
स्यनामप्रत्यनोछाया कान्तिः। इहद्रहद्रहणी का पिनायया मित्रद्रष्टा तु शब्दः पूर्वार्द्धसमुच्चये। नदधैर्येण...

वतपस्तप्तं कायक्लेशकारकं यस्मिन्कृतौ। यमेति। यमेन। तत्र यमाः अहिंसाब्रह्मचर्याद्याः पंच। नियमा यमाद्याः पं वा। अत्र आगा
मीति अचिरगमेः। कर्म्मण्यप्रघातमी नायेन लः। मित्राप्रिया। सूर्यवधूः अस्य उपजननं प्रति उद्भवं प्रति हेतुः कारणं संज्ञा नाम्नी अ
ता विख्याता। असुहृत्प्राणहन्त्री। कस्य उनस्य न भवत्यपि तु सर्वस्य छाया। छाया नाम्नी अपरा सूर्यवधूः। इदृक् इदृशी। अम
स्य यमस्य न कश्चिदुपगामिन क्वापि ज्ञाता छायातः शनेस्तु उत्पत्तिरयमस्य। अस्तु नैव यमेन अर्कतनकेन। नियमेनाव दर्थे
तपस्त समिति श्लोकार्थः। अनेनैव तपस्त समित्यतिशयशोभालंकारः॥ १९ किंवप्रतापनमिताखिलराजराजा देवः
पिताम्बररमणी रमणीयमूर्त्तिः। उच्चैरिति दाकमन्नुनन प्रतिघातिशक्तिः कृष्णवत्मस्य वपनेतु गदाश्रियाः क्रुः। किंवपुनः। प्रता
पन नामितं नम्रीकृतं अखिलराजानीसमस्तनृपतां तेजो येन। स प्रतापनमिताखिलराजतेजाः। प्रतापः कृतेजसी इति।
विश्वः। देवोनाज्ञास्यापिता। अंबरं वस्त्रं मणीरत्नं अंबरमणीस्त्रीरमणी यामूर्त्तिर्यस्य स तथा। मलीश द्योपि। उच्चैरिति
दामृत्युदा। कमन्नुकं लक्ष्मीकृत्यन प्रतिघातिशक्तिर्नस्य विशेषः। गदाश्रियो कुगेदाबाधिनोऽस्य कृष्णवत्मपिदे
वकीनंदनस्तमपि तस्य कामोदकी अस्त्री। योऽप्यर्थे नाये नलः। किं वपुनर्देवोऽम्बरमणिः सूर्यः पिता। रमणीयशरीरः।
प्रतापनीयुनानमितं निम्रं नम्रकृतं अखिलसमस्तराज्ञस्तत् ५ -- स्तेजो येन स तथा उच्चैरिति दामनगदा। कं प्रति
कमन्नु। नप्रतिघाति। शक्तिप्रभावः पनेष्टु। अन्येषु गदीनियो कुर्व्वाधिप्रेन कस्य। कृष्णवत्मपि यमस्वमपी निश्लोकार्थः।

अत्रात्युक्त्याशातिशयो श्लिष्टमालीकारः॥१७ एकः प्रस्तावमस्यामेति पञ्चेननाञ्जो। तज्जीवितेशप्रियम अविवेहि त्वमुग्धे।
भूतेषु यस्यास्खलु भूनिधमस्य वस्यज्ञावं समाश्रयति दमस्सदोदनस्य॥ एकयं प्रस्तावमेति त्वाविकर्येयानि। ततः शत्रु
इतनोऽयमेवनलक्षयो नाजिसीयामरुत्वाता प्रापनः सर्वोत्कृष्टः इतनः शत्रुस्तन्मध्ये। तत्र तस्मात्। हेमुग्धे। हे भै
मि। जीवितेशप्रियं नर्मद्बुद्धिमत्त्वविधेहि। अत्र कुतः। भूतेषु यस्यास्य खलु निस्वयेन। इयं भूः इत्थीवश्यनावमायनवं
समाश्रयतीत्युक्तिः। नासत्यसदृशाद्दशस्य। सहोदरसदृशत्वात् नीति हल्लायुधः। नायं नलः। एकार्थं प्रस्तावं शक्तिमत्त्व
१६५ मेति पञ्चेतनाङ्गो प्रतप्तं मौ। तत्र तस्मात्तो जीवितेशप्रियं यम बुद्धिमत्त्वविधेहि। अत्र कुतुहमुग्धे त्वान्त्वदमयन्ति मया १६५
यमायमिति कथ्यते त्वया वनद्गा यतस्मात्मीनासि भूतेषु प्रतेषु मध्यय मस्य मस्य भूरिव कृतनं भूतं कर्त्तव्यस्य नाव
मायात्तत्त्वं समाश्रयति। नउनंदम्रघ्रातु। अतिशयोपमाश्लेषालीकारः॥१८ गुंफा गिरी समनने घट्टयासमानः
श्रीकामनेकनलदर्शनजातशंके। चित्रं विदर्भे वसुधाधिपतेः सुतायाः यन्निर्ममे खलु तदत्र पिपर्ष पिष्टि॥ गुं
गुंफः समूहः। गिरी वाची। यमनलयोः समानस्तुल्यः शंकायन्निर्ममे। सदृहयन्नकार। विदर्भे भूमदंदु ततनयाह
दय। अनेकनेषधावलोकनात्पन्नशीके। ततएवबाणीगुंफः। पिष्टपिपेष। कृत कर्णे पिष्टपेषणं नाम। खलु
तर्को। अत्रात्म्यनुप्राकाव्यलिंगालीकारः॥१९ तत्रापि नत्रनवतीदनुसीशयालो नालोक सा विधिनिषेधनिष्ठम्निम

अद्यानुप्राशा ति सृताग्रिमुखांगुलीकपाणिः क्रमोच्छिन्नमुपाक्रमता मिश्चाद्रे। तत्रापि — — नेष्ठि पिवत
सूतेषु यस्पस्व मापृज्यानानती विचिनिषवाजावमलोक्य। अस्या येप्याः अल्पर्थसंदेहयुक्तायाः। नन्तु अहो।
इतनो ऽयमव ऽलसीलक्षीकृत्य सृतानिमुखः सीमुखांगुलीकः पाणिर्ऊर्यासान या। उपाक्रमत्। आरेभे। अवि
मि। जीवितस्य तेंडू द्रादिक्रमा विनीयैथ अथवा क्रमा विलीय धारा वतीति क्रिया विशेषणं। अद्यावि। अन्न
समाश्रयतिग्रौ का यासर्वितो मुखतया व्यवतिष्ठमाना यादानेणेजयति नैकविदारकाया। एतस्य सूतिस्तवा
१३५ मतिपरेतनाड़ो प्र यस्याः प्रतीतिविषयः पवनतो नरोधः॥ एतस्य नलस्य सूतिस्तवाग्निनिधिः एकधारखड्गनि
यमायमितिकथ यस्याः प्रतीतिविषयः पवनतो नरोधः। प्रतीतिविषयो ज्ञानगोचरः। पवनतः शत्रोः नाशः पवा
म्यात्ततौ सम यासर्वितोमुखतया व्यवतिष्ठमाना सर्वेषां म्हेयं मुखीभूयास्तिष्ठतीत्यर्थः। यादानेणेजयति नि
श्रीकामनक क युद्धेनित्यर्थः। अनेके प्रभुना विदारकाः खड्गधितानायो यायस्यां सा तथा। अनायत्तलः। एतस्य
पुफः सभू रवाग्निनिधिः प्रभुवतवाऽजलनिधयो यस्यां सा अनेकसमुद्रमयीत्यर्थः। एतस्यव गुणविशेषणं वा
दय। अनेक ययः पवनतो नरोधः। पवनतः पवनस्यानुकूलान्। रोधोरपरीकृत्ली। प्रतीतिविषयः दृष्टिगोचरो न भव
मक्रा। अत्रा ता। याकुलत्वमाश्रिता। पुरुषै सर्वैतां सर्वतम्नित्यामनः। या दानेणेजयति यादासजलजंतवः।

१३५

अत्र चानुप्रासाशा
नूतेषु यस्य
डूतनो ऽयम
मि। जीवितस्य
समाश्रयति
मतिप्रनतनाजो प्र
यमाय मिति कथ्यत
म: यात्तत्वे समाश्र
श्री कामनेकन
शुफ: समूह:। गि
दय। अनेकनेघ
सन्नू। अत्रानुसन्नू।

जयति अनेकविदानका:। कूपका यस्या: सा। कूपका अम्बु विदानका इत्यमर:। अत्रापि श्लेषाली।
सीमनि घनध्वनि रस्य नूयाक्रीजीरवाससमकन: सहदानवारि:। उत्पद्य काननसरव: सुखमातनोति
ावमितैर्न्त्रदीन:॥ नासीरासीमनिसेनाये। क्रौञ्जी कनी। अस्यनलस्य नवक्लि क्षानालनो ...सुखंय
च्य हास्तघनध्वनि:। मेघतुल्यध्वनि:। समकनसुल्य सुंडादेङ:। सदृदानवारि:। मदडलसहित:।
नाण विंडसहितेमाननेमुखं यस्यतथा। पद्मके विंडुजालकमित्यमर:। रत्नैर्मणिभिर्नलीकारती
नत्त्वी दानित्यर्थ:॥ नायीनल:॥ अस्यवनलस्यन - - - सापितामिन: स्थास्वामी सुखं हर्षं आत
त्रैर्मणिभि: रत्नमत्यर्थ। करणत्रावमिंद्रियवं गात्रतो वा कृतेगितै: सूयान्यया चित्तसूत: घनो
यस्यसतथा। क्रौञ्चान्नवान्। जलचरजंतुविशेषसहित: सहदानवारिणा नानायणेनवर्नेनेय: स
नानियानि पद्मकाननानि पद्मवनानि। तेषां सखामित्रं सनतथा। कमलवनसहितमित्यर्थ:
तम: कथं वक्रतयासिकतावयंताप्रत्यर्थ:। अत्र श्लेषालीकार:॥२२ सस्पर्दनै: प्रवहत्तो: प्रतिकूलपाती
पुनरस्यवाम। तस्याविलासवनि कर्कशता भिन्नायाद्भ्रम: कथं वक्रतयासिकतावयन्त्रा:॥ नाम
इम यीनिक्लिष्टमसहितेकावाहिनी कासेनाऽस्य प्रतिकूलयातैशत्रुविषयगमनीडन: नतनुतेन १३६

सालंकारः ॥२५ केखितुल्ययोगिताऽपि कथ्यते बालां विलोक्य विदुषेन पिमायिभिस्सैः रक्तचित्ता मियमली कनली
कृतस्वैः ॥ आहस्मतां भगवती निषवाधिराजं निर्दिश्य राजपरिषत्पविशेषभाजं ॥ इयमसौ भगवती सनस्वती नि
षवाधिराजं नली निर्दिश्या चिकृत्य आह स्म जगाद्या ऊपरिषन्नस्याः पविशेषः स्म सम ब्रजऊति तंराजपरिषन्न
पनिशेषभाजं राजकुमथापस्या दर्शनीयः इत्यर्थः । किं कृत्वा आ रुस्मती बालां दमयंती देवे नक्त चिनी दृष्य दं विनी
विलोकय दृष्ट्वा विदुषैर्म्मायिभिर्द्दैर पिक्कमपनः विदुधामनी विणः मायिनो निमूर्खाः । ये विदुषा भवंति तेकिरव
लाग्नवेती तिचिना यः । स्वला मृ रवोडइतियावत् । मायिनेहेतुमाहा अलीकेनिमायाने षलीकृतं स्वमात्माये: । अकचिता
मित्यत्रहेषहर्षेनत्र । अत्र विरासनूपकालंकारः ॥२६ अत्याजि लब्धविजयप्रसरस्वया किं विज्ञायतेतु विपदनमही
महेंद्रः । धत्पार्थिदानवशताहितत्वष्टूया सो जीमूतवाहनमिषयं न कनातिकस्या ॥ महेंद्रः अत्याजि । त्यक्तः । किं चया इति
न विज्ञायते । लब्धविजयप्रसरः प्राप्तो विनापविलिणा जयप्रसरैर्नाम्नूह्यस्यस तथाभूतः । गरुडनजितइत्यर्थः । महीमह
सहितः । महेन्द्र इव तु सवः इत्यमरः । अतु विपदमषीतिस्थानो । असौ जीमूतवाहनाभियेनकनातिकस्पहं इन्द्रुद्धिनक
नाति । कस्या । प्रत्यर्थीनि । शत्रुदेत्य शतथानो पितदुःख वष्टवा । आनिशयितः आर्थि । अत्याजि विनि समसपदंवा ।
नायमिन्द्रः । महीमहेन्द्रो भूमीन्द्रानो भिमवत्या किं अत्याजि किं परित्यक्तः । लब्धः प्राप्तः विजयप्रसरायेन सतथा ।

स्तः। उत्तिपदमनुरागस्थानं तव सदा मिलखिनाय मित्यर्थः। अत्र सो नलः कस्य डीभूतवाहनबुद्धिनकरोति
स्तमाह। अर्थिनमर्थिनं प्रतिदानवशलयात्यागसमर्थं चेन आहिताहृता यावेशानया। अस्य सं मुखमागतो
ऽथ। विधुरवानत्रवलिएतेनदान शीलत्वमुक्तां डीभूतवाहनोपि वदान्याय ताः। शंखचूडार्थमात्मानं गरुडाय दत्वा
तु विपदमित्यादवित्थ लिंगा। अत्र रुचुश्लेषोपमालंकारः॥ २७ ॥ अनामुना वरुविगाढमुरेश्वनाथसाऽग्निपिककाम
विकशन्महसा प्रभूतो। आवर्ज्जनीतमनुतनन्नु साधुनामथाहंमयानलमुदीपितमेतदत्र। येनानेनाग्निनाप
१६८ भूत्वमूर्तीकीदृग्विधेन वरुविगाढे निवरुणपुरे विगाढा। आश्वादितः सुरेश्वनस्यदेवेंद्रस्य यासावध्वना। १६८
यज्ञः तस्मिन्यज्ञा अग्निपिकः घृतहोमस्तेन विकशन्महस्तेजो यस्य तेनन। आसमन्तात्कारेण तमनुतः
प्रतिवर्ज्जनं प्रतिपिबगतवनसाधुसंनसमीचीनं अपितुसमीचीनमेव। नामथा हं नामस्पृहीतोऽत्र नलः
मुदीपितमुक्तो एतदत्र। नायमग्निः। नलाय। – – नुनाज्ञातं। वरुवारे विगाढा अवलोकितः सुरेश्वरेण
देवशनत्र धामा गोव्याधहानो तैयस्य वा ऽस्य तस्मिन्नाज्यघृतनिषेकः अग्निपिच्चने तेन विकसन्महः तेजो
यः प्रतापो यस्य तेन। नन्वाग्नेमितं लक्षीकृत्य ते आवर्ज्जनमाद्वनः। साधु समीचीनं। कीदृशेन ल
मयानामथाहमुदीपितं नामस्पृही वाक्यपितं। अत्र एकपदे नलश्रमव्याश्लेषालंकारः॥ २८ ॥ अथ यज्ञे इ

कतरः सुखतरः त्वत्र व न विद्यते इत्यर्थः। नायमग्निः यमोऽयं। नो विडौजा इदमयन्त्रि नैऋतो नाऽजगत्पानलो नात्यानिरीय
निश्चितं देवो [illegible] यातिलेन्नीत न खलु नालवत्या वया किन्तु अहं न बियतानस्वी क्रियते। अथवा जनाः जगत्या
वर्त्मनीत्यानिना जानुसारेण देवायेनन्नवति अपितु वर्मानाजन्त्वादयं एवः वर्मीराज शब्दस्य मकारलोपवर्जे वरक्रि
या तत दवनाउ इति जवति। अहङ्करक्तुतकतोऽयम यात वाग्रे वनाज इति कथ्यते इति वा व्याख्या। नायं नलः। नलोनम
वति तव कतरः खलु निश्चयेन। अतिमहाश्रयः। आनः प्राणी असति महानः तेलाति आदत्तयः स अतिमहा [illegible]:
तेन आस्माति शान्तेयः सत घा। एतेनायं प्राणिनी प्राणं अहं नेण वशा नत इत्यर्थः। यद्विवेदेनं सुकुसि वरः सेक्षः
परः शत्रुः कतरः कतमः। अतितनास्तीत्यर्थः। त्यागे सति अयमेव पन्नमानाति प्रायोऽन्नविष्यति। तवेत्यर्थः। अथवा कत
रः सुरनप्रायः परः पणितायिता परः पक्षातवेत्यर्थः। नायं यमः। वरुणो नायं विडौजा विवस्वान् एष देवः कतरः कृपा
नीयतरः इति कतरः। वनाजगत्याः पृथ्वीलोकस्य न पतिः न स्वामी अपितु पाताललोकस्य पतिर्घट इत्यर्थः। नि
र्णीयतां किं निर्णे [illegible] कमन्त्रा। किं तु अहं न त्वत्यान्वयान तद्भियते न गुणमस्य न क्रियते यता इति। नायं नलः। नलोन
भवति खलु निश्चयेन तव कतमः इति नलस्य च आत्मा दीप्तिर्यस्य स नलाभः। यथेन्द्रे तेजसि तावत् वरुः प्रनाग्नि

मःपंवमः।सत्वोनलस्त्वेत्यर्थः।नायंवरुणः।नलोयं।देवानाज्ञापतिःप्रियतमः।विज्ञप्रिपंडितेदनसान्निभव
त्यान्नयानिषचेत्तिनिप्रवदेशाद्भवानेपचाः।तेनानाजानिपवत्तानःसएवगतिःशनजमासयोवायस्याःसा
पावचयाननिर्णीयतेनिर्णीयात्रनक्रियतेकिंनिर्णेतव्यमत्रनलोयमित्यर्थः।किंतुनव्रियतेवरुणमस्याकिमिति
नक्रियतेनाउमानअपिनलः।नलनामापुरुषस्तस्मिन्नित्यर्थः।खलुनिश्चयेनतवकृतेअतिमहानअलानं
ह्यानिःअप्राप्तिवा...नसुकुवान्ःपनिणयिताकतरःकतमःपंचानामन्यस्तेतव।अस्यावत्सागेन्द्रपीतनाभावा १२१
१२१ प्याणिग्रहणमेतावनननिघ्यतीतिभावः।अन्तेरेणफलानिनयस्मात्तलेशक्यतेपुननर्हामुत्तदेहिविभावनातीत
दत्तुसर्घनिर्मलीनस्य।नावत्रपवर्णितैंभुवि।अस्यवत्रुनेनलोश्लोकस्ययर्थाकिंकिंतासीसती।किंकृया
प्रत्नैव्याख्याततामयासहृदयैश्चापहासानविषयः॥३२॥सर्कंद।अथानन्तरंनैमीकिमपिलोकान्तरैता
पदार्दअपलीनातरालिताउकिंचितासती॥किंछवानलेनलविविप्रयेतांवाणींउल्पीप्रमायशावाकं
समभिल्पाल...कृरूनमि।इन्द्रानियमवरुणैः।सिंधुवेणिनिवसमुद्रप्रवाहद्रुववाडववीतिहात्रसदि
नायासेत्।लावण्यपू...तिमलापदलोपीसमासः।वाडववीतिहोत्रवैडितिवापाठः।लावण्यपूःलावण्यात्म

सूर्योऽभिभूत मित्यर्थः॥५४ श्रीहर्षमित्यादि॥ अद्वैतथैव॥ मधुनोक्तिचारुकेनलवरितेमहाकाव्येत्र
योदशतयाकथनीयसर्गः स्वभावसुंदरः॥ व्यलगतपरिसमाप्त इत्यर्थः॥ ठ॥ विमलगुणशतवृंदजनविहि
तनाबाधुकृतिवरतरां वक्रे श्रीगोविंदः सुखकरदेवायनिः सुनटी॥ ठ॥ ॥ ठ॥ इति श्रीगोविंदमिश्र
विरचितायांनैषधटिप्पटिणिकायांत्रयोदशः सर्गः समाप्तः॥ ठ॥ ॥ ठ॥ [illegible]॥ अथानंतरंसाक्तैमीप्रसा
दनामा या धनं देवानामाहनवलीअकरोदित्यर्थः॥ किंकर्तुं नलीप्राप्तुं यत [illegible] यस्मात् [illegible] वानां कृतेः गोः कामधेनु
रभिलखितप्रदास्पृष्टा। तृणो पुनः सा देवानां प्रसादना [illegible] कामधेनुत्वेन [illegible]त्यर्थः॥१ प्रदक्षि॥ ह्रियस्मा
द्देवाः हृदयाः कल्पवृक्षवनतुल्याः। इष्टमभिलषितं इष्टी [illegible]फलं प्र[illegible]दं सुधानाः ऊनयंत इत्यर्थः॥
प्रदक्षिणीकरणमेव आलवालः विलेपसचंदनादीनां [illegible] जलेनस्नापनेस्वहस्तवा
अभिलखितं ददन इत्यर्थः॥ [illegible] आलवालो भवति॥ [illegible] विलेप[illegible]लसेवनं चक्रियते॥ तेन इ
ष्टीप्रथाकालस्वाद्वफलसंभवति॥२ [illegible] भवती॥ नामग्रहणपूर्वकं
प्रयाभवति॥ श्रद्धामयी [illegible] नमस्यानमस्कारः समस्त

प्रयोजननिष्पत्तौ नामांगभूता अन्योन्यसंरूपप्रकरणी देवानां नमस्कारेण हेतुना समीहितं भवतीत्यर्थः ॥ अश्वास मृष्या
वा पाठः ॥ समस्यानु समासार्था ॥ ३ ॥ यन्त्राणि ॥ सा भैमी प्रयत्नेन निजमनसि भावनाया बलेन वासनोद्भावेन तान् न-
मस्तान् निषधादीन् नमनाण प्रत्यक्षी चकार । सा सा कान्तिकारं भैम्याः कृते तलमके जातः । ह्रियस्मान्नु वनमलीछं पवंश्रेषी
देवाः दृष्टाः सन्तः प्रयच्छन्ति ॥ ४ ॥ सभाजः ॥ सा भैमी तेषामिन्द्रादीनां सभाजनं पूजनं चकार । आश्चर्यसहितेन सभाजनेन स-
नालोकेपश्यातिसन्ति । यस्मादेवमाराधनेन कृतेन सन्निश्रमनोपि दैवेरानुयतेन सहर्षैर्भूयते आशाविनाकृत्या भवतीत्यर्थः ।
 फलस्याभिसंधानाशाविरहितेन नवितेन ॥ ५ ॥ वैसद्य ॥ इयं भैमी देवान् स्तोत्रकुसुमगुच्छैः कैर्बान्यानवेन अनू-
जयन्न् अपितु सर्वैः । वैसद्यैर्गप्रसन्नतया हृद्यैर्मनोहरैः प्रसादगुणसहितैः कोमलत्वेनाभिरामैः मनोज्ञैरल्पपा-
णान्तरैः विविच्योक्तितया हर्षोत्पादकैः । जातिजातैः वर्णवृत्तनिबद्धैः । गीतिना यर्थभेदः तत्सहिते पद्यैश्छं-
दोविशेषैः । एतेन प्रासादादिगुणसहितैः मात्राजातिसमन्वितैः स्तवसमूहैरस्तुत । कुसुमैरपि शुभ्रतया को-
मलतया वाभिरामैर्मालतीजातैः विनादान्वितत्वमवोपलक्षितैः कोपि पूजयति ॥ ६ ॥ अस्यास्त्री ॥ भैम्याश्च चित्राद-
नारात्प्रचित्रात्प्रथमत एव हंसाः अपेदानीं प्रतिप्रसेदुः प्रसन्नाजाताः । यस्माद्धाता स्वमनेवस्फुटतां प्रपद्य कृतौ

गीत्रकामस्याग्रेः सूकाना पेरुा कियतीस्यात्। अपि तुस्व ल्पेन प्रकानेण कुलतीत्यर्थः॥७ प्रसार॥ दैवैः कृ[illegible]
दं प्राप्य सा नैमी सरस्वती चिरचितस्रू न्निस गस्य सस्मार। स्मृत्यर्थ कर्मणी॥ निब आहियस्मात् देवाः प्रसन्नी भूयाश्चा किं
ति न ददति किं तु पुनः सा बुबुद्धिं प्रयच्छन्ति॥ न॥ शेषैन॥ सत्यं नलं प्रतियाः याः गाथाः श्लोकाः ये नैयन देवे न सम
यो: समानाः खलु निश्चयेन। तां तां गाथां तदन्येन तदितरेण देवेन च अर्नमंती तदा तस्मिन् काले विशेषं भेदं प्रति।
संदवे सस्मार जानाति स्म सा नैमी॥ श्लोकादिह प्रथमनो हास्यिणेत्यस्यार्थः॥८ [illegible] एकैका॥ एकैक दिक्पालं दिग्गीश प्र
ति दिशायाः प्रतिबद्धा नाली जगृहुः। यथा पूर्वो दिक्कुं डे प्रतिपतिव्रतानथा अत्याजीति गाथा॥ पि॥ यथा प्रबोधना दि
गाम्नि प्रति तथायेना मुने निगाथा॥ पि॥ एवं यद्य ऊमिति यमं प्रति॥ किं तेन धामति रिति व तुणी प्रति। एकैक चौ विपा
ठः। एकैक वर्त्मेन। दत्तो गो धायाया इत्यर्थः। असौ नैमी वेदस्य अज्ञासीत्। मिलिताः सर्वा गाथाः पुनः एकस्यानलस्य
वश्याः नया वेदस्य। यथा सर्वा दिशः तस्यैवैकस्य वश्याः॥१०॥ निश्चित्य॥ असौ नैमी शेषै नलं निश्चित्य प्रमो
दनमेदश्चितरमति घ्रसंत्री नर्नहृदयं वस्याः सा। अनूदासीत्। चित्तेन मनसा विंता समुद्रउलडं तुन॥ इदं व
कृयमाणं कथयामास सा कीदृशी नैमी सरस्वती [illegible] तितनं गिः प्रकारः॥११॥ सानं गि॥ खलु अदो असा

देव्याः। वचने सा काप्य हृद्यो स्तंगिः। प्रकारः। यद्यस्मा... र्त्तमती मन्यतीद्दयमेव। श्लेषसहितमुक्त्वाऽन्
यादीन्‌ आह तत्त्वोचकार। विशिष्य विशेषेणाव मम कृते न लम्भ विज्ञगाद॥१२ जयघो॥ सेयं नानन्ती मस्तुय
हणम मत्कृपया स्पष्टयितुं प्रकटयितुं वक्त्रः से रव्याकाः वचनमालाः जयं धन्य ययथत। न मानुश्लोयहा
यवत्तनः श्लोकानकृतवतीत्यर्थः। कुतइत्याह। वत्तुर्छुमध्ये तद्दगाथनलीलरुयितुं समर्थो नवतः। अतो
हेतोर्म्मे वार्यमहान्‌ भ्रमः॥१३ श्लिष्यंति॥ अमुष्याः देव्याः यदेतावचः श्लिष्यंति अनेकार्थे वाचिका भवंति।
१२६ खलु निश्चितं कवि वशकोस्य विलासाः प्रजा वा। खलु यस्मात्‌ इव्यतिने दिनापि वितुद ब्रम्र्माणापि लोक १२६
पालाइंद्रादयः। नृपाललीलानैषधविलासानसमा विशंनि समवयंतिमि लतीत्यर्थः। नैषधेन त्व
ल्याप्रतिज्ञा त्रि॥१४ त्यागेम॥ इंद्रादिवक्तृत्वस्य प्रति पाद्याकथितस्यत्यागे किमन्येन दनच्चकथयत
किं वातत्त्वोनलेचशद्दः एवार्थे किंप्रेरयामास। कोलोकोत्तरा स्तूक्तिः। सुजा पितंमम काचा प्रकृष्टा धीर्धीर्नि
॥१५ पनस्या॥ तस्मिन्‌ समये देवैः अग्निर्ब्रह्मस्टमाना अपश्यदश्रानीनदमयंती॥ किमिति निस्पृश्यत इत्याह
पनस्यदा नाहन्नार्यो मन्यमाने निवात्मे हृ। न तस्य नर्त्तोःपादोपि न कृपा यान यंती मिव। नृ मिमप्राह्नी वा। नृपान वाम

लस्य। एतेन देवानां तन्निरासः स्थानपक्ष्यन्नलं च स्वस्थमपश्यदि॥१६ भुवेषु॥ सा भैमी चात्मसंमुखे देवेषु दृ-
पयन्नयनयोर्निमेषं न दर्शनं नैषधे पुनरपश्यदि। कीदृशं निमेषी। इन्दुनले च भागत्या मिलसी बद्धा न वसु य-
नदानाः। इति ब्रुवीतामिवोत्प्रेक्षा॥१७ नदोषि॥ सा भैमी तेषु विबुधेषु इन्द्रादिषु विषये ह्रितेः मोदं नाबुद्धना-
सीन्न ददर्शेत्यर्थः। नलेपुनः क्रितः सादं न्नर्मं ददर्श। देवेषु तेजः शरीरत्वात् ह्रूलिन्नगलतीयतः। अर्थः सयीनो-
नं ऊर्ध्वाञ्जू मोसीन्नूतसी भेदे इत्वात वामीव मिव स्वादमन्नान्नी व्रापत्सुन्नलस्य पनिर्चन्नमालिंगनं ददत्या कुर्वत्यामि-
त्यर्थः। नृपति वान्नलस्य॥१८ स्वेदः स्य॥ तस्या भैम्याः स्वेदा घर्मवारि नले वलोकितानेत्रादिषु। तुणि सुवर्णेदीने-
ज्ञमङ्गवरन्न विशेषप्रेराहङ्गवा निर्वाप यिष्यन्निवनाश यिष्यान्निव विरहसंद्धनि। संसृसिस्तृत्रोः संसर्गकत्रु॥
कामसरवदेहस्यनलशरीरस्य॥१९ सुरेषु॥ भैमी देवेषु माली कुसुमस्रजं अमलामम्लानामपश्यत। नलेपुनः
मालिनीन्नवंतीं ददर्श। किमिति म्लाने सुत्प्रेक्षते। अघह्मी भैमीमृद्धीमति कुसुमारतनोल ब्राकिमीश्रद्धास्यतेत्र-
मिल विद्यति। इति विंतयेव म्लानिं गच्छंती॥२० नजं न॥ देवाः इन्द्रादयः रूपमाकारमस्य नलस्य न जऊ वाग्रयं नु-
कियदसीख्यातीव ऊतरीवा। तथापि नलस्य छायाकीर्ति रेखा देवानां नास्ति। इति कथयंतीव सा छाया तया भै-
म्या नलविषये दृष्टा। न तु इन्द्रादिषु दृष्टेत्यर्थः। छाया कान्तिः प्रतिबिंबं च॥२१ विक्रेर॥ अमीलितः निमिषादिनि-

विकैः लक्षणैः प्रथमसंजाता। नलसंविन्ननलसंवेदनं नलोयमिति ज्ञानं। अस्यां भैम्याः संवादमापन्ना भवती। दे
वस्य तः पृथक्त्वेन नलं ज्ञातवतीत्यर्थः। सा भैमी पुनर्लक्षणर्व्यंजनया चिह्नव्यक्तिविशेषदेवानां वस्मासारितमप्यद्य
द्यादेवानां प्रसादादेवविह्नव्यक्तिर्भ्रमजातेत्यर्थः॥ २२ नलेति॥ नलेन नलकंठे वरणमालां निधाय। ते निक्षेपतीनै
मी कामं प्रेरयति स्म। अपत्रपालज्जातां भैमीं निवारयामास। ह्रियाभुनो यं उन्नयाभुनो यं अतो हेतोः वलितं सम
दवीवलानसा भैमी। चेतसा तु मनपत्या प्रियोन्मी। सात्विका नाहकवित्॥ २३ अज्ञास॥ सा भैमी रसाद्नुरागात्वप्रज्ञा
वनलमालया प्रियेन नलं समाश्लेषयितं वेदूयमभवत्रेव वस्रा रेखा। तदीये कनकमये नैपुनः॥ स्वेदः कंपो नामान्यः
१२२ सात्विकः स्वल्पोपि नाचवतन जातः। स्वं नत्रपास्यां वृत्वा॥ २४ तस्यामिति॥ तस्या भैम्याः अचीक्षनश्रीः राजलक्ष्मीः १
रागांरेश्वतं हृदयात्सि निर्मितं प्रालिंगत मेजे। कीदृशहृदि लज्जा कामाभ्यां दोला विलासी सिविकाविलासेनीय
मानी। त्रयघवदोलायितेषु तं सोमवंशस्य आतपत्रमिव आतपत्रं नलोयेन तस्मिन्। राजश्री स्वछत्रदो
सहितान्नवन्ति॥ २५ सकृदिति॥ तदा तस्मिन्नवसरे भैम्याः करः अज्ञावरणमालया सकृः संयुक्तः। नलास्यमुखदो
पुनर्वदेरीसीनृविननामात ध्यात दानतस्य नलमुखस्य अर्द्धमार्गे यियोव प्रत्याययौ। अत्र निपलः कटाक्षाद्ह
गावलोकनं॥ २६ तस्यानि॥ तस्या भैम्याः मनः प्रियं नलमुपतमेव गतमेव। चक्षुः पुनः प्रियं प्रतिनिगीर्णसमर्थं वाप्नु

सपष्टं निश्चितं त्वं कुपितलज्जितजनप्रवादः लोकोक्तिः तत्काले नेम्या सत्यः कृतो बभूव ॥२७ कथंका ॥ सा नेमीश्वरपा
र्श्वमागत्य तम् इन्दु ... संमुखमागतं चक्रे तदा स्थित्वा नेमि स्थिता लज्जा-
वती लज्जासहिता कथंकथं विस्मृता कष्टेन नलस्य मुखकमलं दन वीक्षितन्त्री कृत्वा दृष्ट्वा वलोकितथा नेमकृत्वा
सनस्वत्या वदनचन्द्रबिंबं सा मिदृष्टं त्रस्ताक्षी वलोकितं चकार ॥ त्रपावती सुनयना पि योर्ध्वी ॥२८ आकूत ॥ अस्याः नेम्याः
तत्र आकूतम भिप्रायं ज्ञात्वा सरस्वती अजानती वनां नेमी सदा वता इदमवादीत् हे नेमितवजादः अपो मि प्रतिसीरया
लज्जोद्रेकजमनिकया ममापि कृतेन त्रुटिते नदीयते । लज्जावत्यास्त्व वक्त्रावाममया न ज्ञायत इत्यर्थः ॥२९ देव्याः ॥ दे
व्याः सरस्वत्याः कर्णे तगि वान लोयमि मिव कुद्य पकीतेने तिन लोर्द्धनात्रिटही तएव दृक्तो एवं चपया निपीता
लज्जया आच्छादिता ॥ अथ पुनः देव्या चीगु ली: ध्वं गु लिभिः स्पृशीती सा नेमी इतमति शयेन मस्तकं नम्रं चकार ॥ ३०
कर्णवि ॥ गिरा मीश्वनयासरस्वत्या हस्ते वान घिवाई इस्य पश्चिमार्गे हसित्वा पार्श्वीकृता । पश्चीकृते निश्चवहिता
न्वयेधि: पीधीशदेवाक विना दृष्टेः पीधीनिवित्यी । ईड्ं संमुखं नीते त्यर्थः । वामेति नामसार्थं सान्वयी शिश्रिये
स्त्रीजातिसाधारणी । इंद्रा त्रिमुखं नीयमाना विपरीतमेव वत्रि अतएव वामेति नामसार्थकं बभूवेत्यर्थः ॥ ३१ नेमी इति ॥ स
खीः अन्यसूयामीर्ष्यां अमृतदवो इंद्रादिमुखं नेमीमवलोक्य । तदनंतर्नीतां नेमी मिंद्र परित्यागिनीं दृष्ट्वा सा अ
विजाजः प्रवणामहेंद्रं समाश्रिता लज्जा प्रदेगता । वृथा मयेर्ष्या कृतेत्यर्थः ॥ अन्यापि वृथा कृतेर्ष्या एवमेव लज्जा

तीमवति॥३२ ब्रवन्तः क्व॥ व्रतोभवत्याः सकासात् नलेन लविषयेनेति मया क्व तंम तः पर्वीन कानात्यर्थं त्वमा ळं
वं भूभिह इन्ति उदिताना षितासनी देव्या। लक्ष्मा कामयो। यत धेन धं युद्ध तस्य रंगभूमी नृत्यभूमिः रमयंती च
कुपा कुत्वा नाषितनैषधा न्तु वभूवादृक्सैक्ष्या नल कथितवतीत्यर्थः॥३३ हसक्षु॥ नैमी ह स क्षुदेव क्षुवस
दनुनागाद अरसांरतादीनां पाणौ हस्ते पातिं पाणी यदत्वा वनतालिका दत्वेत्यर्थः। सासन स्तुतीनैमीमा
ल्लिष्टानी वापीथि दुर्गं पथिकदेवी मकृत वकार। भूपाल दिकालयो ऊर्ल मभू हः तस्या वामार्गे। तस्यम ध्यं य
 यान्नवति। पथिक दुर्गादि मार्गेम घास्कापते। नृपति देवयोर्दुर्थेहामिति कलः॥३४ आदेशि॥ आदेशिता मा व
अप्रस्थापितामपि तां नैमीम दं मदं नलस्यैव दिशा मार्गेण वलंतीं गच्छंतीम वलोक्य। भूयः पुनः अथानैनतं च
थ र्दपथात्मम घो मार्गात्स्व सो देवी नानेवसुनानि ज्ञादी न्वनितां नैमी नेत्रमनाः। पापयितुमि कुः। नुनो दघ्रेवया
मास॥३५ सुखाङ्का॥ इहमसौ नैमी मुखकमले व्याव र्तनेन आवर्तितकैनालं कृत्वा आलीनी सखीनायोऊंङ्क
राद्धः स एव लक्ष्मवि कृतेन लक्ष्यौ दृश्यै। अथवा अलिवत भ्रमरस्येव ऊंकुं शब्द लक्ष्यै। अनेकेनदर्श्यं।
प्रतितिश्री कपालि मालिंगनं। अतिहृष्टां देव्याः नैमीमो वयामासनुद्रुदो यथा नवोजदछमा लिंगनं नक्षुत्तु
दति॥३६ देवीका॥ सरस्वती लक्ष्मितासिमि को भ श्रीनारवलुनिश्चितं। नदेवकीवी नदेवगामिनी तां नैमीमवलो

कस्त्राहस्मवन्नाषोहस्वंग्रदधिकमुखमंडलेमौप्रत्यर्पितेपुनः कासौका। अदेवद्रीचीति देवद्र्यादिशः
क्विपिविषदेवयोश्चात्न्याश्चनादेशइत्यादिनादेवडिअ्चइति सिद्धेस्त्रीत्वादीप्रत्ययः पश्चादंचेरलोपः
रलोपःपूर्वस्यचदीर्घः। ततोनञ्समासः॥३७ एषामा। एषांदेवानांपादयोर्नमस्कारमकृत्वाएषामेवस
म्यक्संतत्यामनुज्ञामादेशमग्राघी। देववैरेसति तववैरसिनिलंबनीतुंद्रहाञ्चनिलाषः कतमाअवि
तीर्या। अपितुअविलीनभवतीत्यर्थः॥३८ इतीरि॥ सनस्थितीनैमीइत्युक्तेसति विश्वाससहितापुनरपि
हस्तेष्टहत्वाटदेवेषुनमस्कारं कारयामास। एतान्देवान्प्रतिवल्लाषचइयं नैमीयुष्माकंभक्तासेविकाच
चनाष्इदानींमनुकंपोकृपामर्हति॥३९ बहूना। युष्मान्नलोकपालान्बहून्वइयं नैमीनवृणीतेसतीय
तः। तर्हिअस्मासुमध्येएकंवृणोतित्याशीकथा। हाहावशिष्टानामवमानोभविष्यतीतिकृत्वानवज्ञ्यमध्ये
एकमपिनवृणीतो। हेदिगीशाः तत्रस्मात्तवाष्मुष्माकं अ श्रीं शंन्नागंसमेतंमिलितंघतंन्दपंनलरूपंणास्थि
तंवरीतुंवांछति। लोकपालशिखाग्राज्ञः॥४० नैम्याः अ॥ वेधाः पाथि मार्गेअजोमालायाः संदनयासंगत्या
अस्मत्प्रसादाद्विगतामित्यादिमंभसर्गोसर्यवनप्रथमनएवसौऽनयाबभूवा अकनोन। तस्यनलस्यआसि

नयाश्वालिंगनेन कृतार्थी जागमापिउनयामास प्रागेव ।शोदंडे हस्तरूपं किं पुनः पुनः विनाशयितुं यत्नं कु
र्वत ॥४१ वसन्तश्री॥ वाथवा दिक्षेव दान्तमिके वकीर्त्तिः वायु ध्वान भूमिं आनयद प्राप यत्नां इहशावारप
रिपाद्या प्रसेउषः प्रसन्नान ।नलायहलेख्याभिप्रज्ञाभिःसह ॥ अस्खलतेवपतते। वसन्त श्रमाचारमागी
त् ॥४२ इतिश्री ॥ इतिपूर्वोक्ते वचने श्रुते सति देव्यावचने नैव हास्यारसकं पोभ गु मुखमंडलं कृत्वा । भूविला
सातिमाये कलाना उत्तमेन पुदे वेषुसमु । तांजैमीं सादेवीअथानीतं नलायनिन्ये निनाय ॥४३ मीदारु ॥ ते
११९ स्वाजैम्याः मीदारव्यनिलऊया निश्चल शचीनायाः । कवंहस्तीकामेन डःप्रेनमाविक प्रेमनप्रेर्यमाविमहकन्या ११९
लयामनोज्ञैः।सादेवी भूर्वबं इस्थ नलस्य कंठोपकंठे ग्रीवासमीपे व्यानयनिस्य प्रापयामास। डःप्रेनमथ
नयतीति विनोदः॥४४ अथाभि ॥ अथानीतनवंवहः जैमी नलकंठेम हकमाली विक्षेप । दूर्वांकुरैःपतिहृ
रिती । स्वकीयांगीकार वसनानांपक्तिंरवयिवासमर्प्यमाणामिव दीयमानामिव ।उत्प्रेक्षते॥४५ नीहवे ॥
तां वनमालां कामपाशसदृशीं नलः कंठे विनयी बभूव धारयामास। तथा दूर्वयाकृवासशालाद्युनिम
तीं।ख्यातिवलनपथात्य र्थमतिमात्रोऊाद निर्मेनमित्यमन ॥४५ दूर्वाय॥ सा जैमी सारूप्यसे र्घ्यबंधं बंधवरणमा
लिका लोकनदर्शी । इति मनोउत्प्रेक्षे कीदृशी जैमीमानेन नमितानना।लज्जितमुखी।मालीकीदृशी नैव

वांगसंपर्कोत्र्य शमत्य र्थेउल्लसीतीं स्फुरंती।दूर्वायाल्पेव दूर्वांकुरा एव जायती उल्लसीती पुलकावलिः रोमा
ञ्चपंक्तियस्यास्ती।अन्यापीदृशीसे र्षेपश्यति॥४७ कापिप्र॥ आसीनगरनायिकानामानेनेन्यः सकासावम
काव्यहृवीलोकानां ता प्रमोदेन हर्षेण स्फुटाघ्रा का कृतेवया मंगलगीतिः मंगलगानं मंगलः प्रवे विशेषकृत्यके
सेवमंगलगीतिः।उद्वेनतिशयेन उल्लूलध्वनिः उल्लूलशब्दरूपः उद्यवान उदलसद्॥ विवाहे उत्सवसूचकः स्त्रीणां ध्वनि
विशेषः उल्लूलः॥४८ सावनमाला तस्य नलस्य निर्मले हृदयस्थिता वप्रान्तेविं विला वप्रनिफलिता चसती धूर्तलो
किदृक्षा कीदृशी दृष्टेत्यतआह।पुष्पकैः कामस्यबाणपंक्तिरिवाकियती स्वल्पाक्रमयात्र प्रतिभाकियती वप्रवि
स्याहृदये॥४९ रोमाति॥ तस्याः नेप्याः नामानि सर्वाणि बालजा बान्नकेशजावाहस्राधाशिखुवात्र। सखिरुद्धैः नलका
न्ति वीरस्त्रैः अवलोकयितुमुत्सुकानिउत्सल्लानि।उद्धीविकादानमिवउद्ययी बाकनणमिव श्रद्दत्नूवत्रा अनुमवी
स्म। तदा तस्मिन्समये कौतुकितीगयदृष्टेः नामांचितो ग्याः। वनश्रियं द्रष्टुमुत्सुकाः सन्तेवति। रुख्तवाउ द्रीविकावदत्त
॥५० रोमांकु॥ सासेमीनामांचैः रूवा दंतुरिता खिलांगी विकसितसमस्तशनी नासतीअत्यर्थे शुभ्रुनोरस्याय वनारम
णीयाभूमी।केवात्वे कृते स्मारी कामस्यशरोपासनेति वाणा त्यासवेदिकेवा।सापिरम्याप्र नारमणीया बोल्लमिन्नवति।

शरद्धौदं डैर्घ्यादं डैः कृचा श्रिताश्रितामंडनश्रीः र्दे पलाशो नाऊं यासा॥५१ चेष्टा वि॥ अस्याः मेण्याः चेष्टाः
अवलोकनादिकाः समस्ताः विनेशुः विनष्टाः। तदा तस्मिन्काले। अत्रात्ये रुते कामवाणवातेन निवृत्ताः वि
हृताः। कलियुगेन अस्य र्थ्यो प्रार्थनी कृत्वा मुहूर्तं रूणमात्रं वानीताः। वाउपायीतन। किमर्थमित्या केका
हा। मेण्या लालाय वक्त्रे चक्षुस्थिते अनेक चेष्टाकर्त्रे वहूपायीकर्त्तुमित्यर्थः॥५२ तन्यस्त॥ तदेव हस्तोदकं काम
देवः ऊनयौ वक्त्र्य वहतवान्। कस्य हस्तोदकमित्याह। जविद्युत्यंदिति। आगामिविवाहमहोत्सवस्य। त
१८० त्किमित्याशीकाह। नलस्यैके स्थकरेहस्ते तया मेण्याय न्यस्तं स्थितं मालीके वनमालानीस्पृशतीति म
स्तकं। तस्मिन्। स्वेदं यदकनोनुकामदेवः॥५३ तुलेन॥ तस्या मेण्याः मृदोः कोमलांग्यानुलेन निर्तुलितक १८०
र्पासेन सहतुलनासाम्यं तुपुनः अत्रु नवत्र। मृदुनास हस्तूहुपमान मुदितमेव कामशरानिलैः कीप्रासर्वी
पावाक्षहू नवत्र अत्रापि मृदुत्वमेव हेतुः॥ तर्के पेनिपाठे तत्र स्माकीपा सुहृतिवास्त्वा। वातेन कीपाणुवि
ताः॥ तन्तुपुनः विनीयिते आस्त्वर्याय जाती सतथा प्रसिद्धो मृन्दत्रनलः। जगति यत उद्येउन्नताः तैः कामशरानि
लैः महार्क्कीपसहिताः अमूदासीत्॥ अथव वातेन पर्वतः कीपतेइत्याश्चर्यं॥५४ श्लोक॥ हरगेनुप्रतिरविविलीअनंदा

ऋणिप्रतिकलितैर्माल्यैर्मालाभाराशानलेन अनुनागाशाहशोनपिन्यस्तांस्त्रि यीत्रस्नु नवद्रोदृशोवियसातिम
नकेवलं छिद्दिनेत्रोपिरुिम्नामित्यर्थः।मालीपीनवतो। नलस्यानेत्रयोर्नतः शालैवमालैवतिवा अन्योपिपियः।
वत्नितस्यातिः तदासीविन्नवति॥५५स्त्रीजस्त॥ नैषधेनस्त्रीमो नैमीकनस्पर्शहर्षस्यप्रसादः तथाञ्जलीनि।सनलःकी
मस्यलक्ष्मीकनाणैशरव्यीकरणैतदर्थंमर्पितस्यप्रानोपितस्यस्त्रीतस्यादंनेबाडेसादृश्यमित्यर्थः।यथावमानञ्जा
शिश्रियउ॥५६॥ जस्रजा॥ यौतंगच्छेत्तेनकीर्तनमणीयमाकार्यं आकृतिं उपेत्यपरित्यज्य निजीतन्वा आत्मशवीभा
मादद्दिनेजरत्कुः दिकालाः।आनात्रनलस्यसमीपे।किमिवेत्यतआह।सामाज्ञीवक्रुवार्त्रिवभुस्सज्यनिकामि
वा। ताङ्गल्पेपरित्यजनामिवकुत्कुः।यथासार्वभौमवेविवाहमिलायग्रहणेताहृष्यैविहायऊनायग्रहणेडःखी
तथानिजशनीनग्रहणेतेषांदुःखंजातमितिभावः॥५७मायाना॥ इन्द्रस्यकपटनलत्वावमुश्रऊत्तः हर्षैःप्राचीनैः
निलीनैः निनीलीनैस्त्रिनोहितैः लोचनैः अदृष्टविकाया अहमहमिकया ताविनभाविप्रकटीभूतं।उत्से
कामाहा।नैमीसाचिकशीर्णाबशोभांप्रदुमिच्छयेव।इन्द्रस्यनेत्रालितावबवकीकृतानीत्यर्थः॥५८गोत्रानु
गात्रशत्रुः इन्द्रः आयन् आगच्छन् प्रवरसुन्दूर्यथा भवति।सीवरंसरवायमित्रोस्ति नैमातलिमित्यर्थः।पुन
सकानध्ययहूतवाश।तयानैम्याखः मातलिमित्यर्थः।दहशहस्तः।कविःशद्वकुलमाहाणोनस्यकाश्यपप्रजन्ते।।

अनुकूलत्वं अनुरूपत्वं तस्माद्भवतीति अनुकूलत्वप्रवः तस्मिन्नेवंभूते नेमी विवादे सति एवंभूतलोकोत्तर
विवादप्रातिकूल्यात्तवाम्यादिवगोत्रशत्रु॥५९॥ च कामः॥ वायुसखो वह्निः यात्मी यैशरीरैर्नि दृग्खग्निः कालाग्निः
कुरितैर्वितिर्तैष्प्रपेदे प्राप्तवान्॥ अत्रोत्प्रेक्षामाह। स्वस्यात्मनः कामस्य सख्यमो रुएवमरी चकार्तः तस्य निर्वासनैः
निःसाननांगं अनिलत्वं निवाउ गौं वं जत्व नीलितुत्व तामिद्दीपिका मिः कृत्वा॥६०॥ पत्योर॥ तस्य वज्रः सः प्रकाशः
प्रत्ययः प्रकटनमिति यावत् ससहायः स हवनः प्रकाशः अस्य कात्यनवदासीदाजनात् लोकात् अपत्रप्यल
१८१ ज्जित्वा लज्जितस्य प्रकर्षीटो नवि तमस मर्थएव। सकदूस्याहायः स्वसात्मानीनिज्रकुर्वेति। नो हि लवान्हा आ १८१
क्रायप्रतिटिति। अक्रा दिवसेन दिवसे दिप्यमा वादित्यर्थः। नेत्रयावह्नौ अग्नौ कल्ले रिनयातेन स्वीकृते सति प्रका
शापवप्रकाशहू तिविनोदः॥६१॥ सदंड॥ कालोयमः कार्यशरीरमधन्न धानयामास। सदंडं दंडसहितं। काला
दंडयत इत्यमनः। आलनकतुल्याभ्यां नेत्राभ्यां कृत्वा चंडं प्रचंडं। तमोऽंधकारः तत्किनति आच्छि पती वयत
सः तं तमः किंतं अंधकारं ऊपती वत्यर्थः। अत्रोत्प्रेक्षते। को वइव तपनत्रः उपनतः आगत इत्यर्थः॥ तत्काले नैमी
वनणसमये नृपानामर्तः करणेन — अभ्यासितमाप्रयितं। तत्काले नृपानां कुपितत्वात्॥६२॥ दूतोवाः॥ एतदी
यायमसदं धीयुगः कालिकाएकत्र गुणः सेनुकेश्वा पत्रच्छा यमशरीरे तद्वैः कालिमा प्रसिद्धः उभे त्वत्र

ह्रियस्मात्त्वया पतिव्रतया किं विदपि ह्रणार्पं नास्ति यपि तस्य सर्वं सुख्राप मित्यर्थः। यस्त्वं पतिव्रता व्रत
नाशेच्छुः स नस्मन्नवन्तु॥ ८० कूटकाः॥ अतः कारणात्तु मनीषितामनिलषितामाकृतिमाकार्य तन्नुं विधाया
मै वेणा नव मनसि तदीयती प्रसूयतां। यस्य आकाम मभिलषसि तदाकारी गमिष्यामीत्यर्थः। कूटं इत्यतश्चा
हा।यतः कूटकार्यं नला कारेति गच्छ आत्मीयं शरीरं बिभ्रतो नोअस्मानवीक्ष्य विस्मितासि॥ ८१ इयं वि। कृ
तात्त्व क्रूराग्र ब्राणादाधलिः उदलसत ठलला साउज तस्यार्थः। वि उसो महाशलेषु दवे षु इ- टम ने नाकार
णवनं दग्धा काशं नऊमाने स्मुकैः कृत्वा वि उल इत्यमथाह। अभिभ्रनाउक्लीनाशोपनिऊनसं नाघणैः कृ
त्वा। सहीसी ति। देवसमूहसमाहव परश हनसी दानि घउ॥ ८२ न दोषं॥ पुण्यश्लोके नलविषये प्रतिनृपतयो
यानिनाभान ऊष्मानो उः दोषदूषणी तिनवकाशी अक्सरर दिनं। नलगुणमया श्रुतेः दूषणावकाशो नास्ति।
वरणापाप्ता श्रोणे नले संग्रामारं सयोध्यवचनैर्वनो उः। किं उपुनः आत्मा श्रुसैः कृत्वा त्वमीवितीं उदयन्ति नि
मेनदयीमायमान ति विडक्रूपी विद स्नुः वक्तुं॥ ८३ मूनृत्ति॥ असौ दमयन्ती प्रसाध्यं तानेनपिन्नानिऊस
नाः तेषां नाऽन्यः दापि नवनी। यतो नृत्तिनाउ मिः कउणार सनद्याः मूर्त्तिमद् वनार्वे लं नितासापिता।

१८६ हतगमनाय मनोयेः कामैः प्राणैः तेषां वांछा अभिलाषः तान् । नेम्यात्रलोनाकुमारोनापि वि ज्ञः ह
तन्त्रः । …निः हत्वा आभिः नेमीसखीभिः । कीदृशीभिः सख्याः नेम्याः सकाशात् शिक्षियती विद्यां पठित्वा सारत
मनवनतं हृतं वयस्याः नेम्याः अनुकारसादृश्यं यानि ॥८४ अरुहा ॥ स्वं निलयं आत्मगृहं अनिल कीक
त्यानलेप्सति आसमा नेगं भूमिकुनिसति । आकाशात् पुष्पवृष्टिः पपात । कीदृशेन लेङ्ग्दलेन सह लक्ष्मी कीर्ति
स्वी समाना । उत्से… महा अरहस्तखेद इंद्रस्य मनी कीर्ति रपत दिवा गलंतः पतंतो ये अलयो भ्रमरा नाम धुपुष्पान
सा त्रयमेव वा यस्य स्तूतिर्यस्याः सा । सकलकलत्व भुक्तौ वा यस्य ॥८५ ह्रस्यामा ॥ तदा तस्मिन् समये । देवैः स्व १८६
स्व आत्मना श्रीश्री नागीश्वरनृपनंदनं त्यजद्भिः नृसद्भिः कदनमिव मरणमिव अग्रागामि यज्ञाय । कयाक्ष
लाक्षी शक्तिदासागशाहेन । लोकपालीशाला शाङ्गः । उत्कालि कविनासतीसरस्वत्यपि । निहत्य मिहृदये नेमी
ब्रलोकालदर्श । कीदृशी नेमी निजाश्चात्मीयाय विभ्रमा विलासाः तेषां धाम गृहं स्थानमिति यावत् ।
॥८६ सानंदं ॥ एकालीमनरेन्द्रः तदा तस्मिन् उत्कलिता विवाहमहोत्सवे सानंदं सहर्षं मंगलं ससर्ज अक
र । तथा नेमीनस्तो नृपशतानांश्चानि स्तोक्तिः दुर्वरमानि नासी । निर्मि… शायमंगलं दत्तः वार ।

यामासत्र॥ विश्वे भूपतयः सर्वे नाज्ञानः स्वकीयेति। आत्म कल्कान्य लिसंबायगच्छितो मंगलं चक्रुः कृतवं
नः कुमदलं चकारः॥९७ श्री हर्षं॥ अर्हं तथैव॥ तस्य श्रीहर्षस्य महाकाव्ये चातुलि मनोज्ञे नैषधीयचरिते चतु
र्दशः सर्गो जातागतः॥ कीदृशस्य शरत्कालीनज्योत्स्नावन्निर्मलाः सूक्तयः वचनानि यस्य॥ एतद्विमलगुण
शतबुधजनाविहितजावाशु कृतिचतुरतनां। चक्रे श्रीगोविंदः सुखवकवदेवायनिःसूनरी॥ छ॥ ॥छ॥ इति
श्रीगोविंदमिश्रविरचितायां नैषधटिप्पणिकायां वैकसेनि वरणं नाम चतुर्दश सर्गः समाप्तः॥ छ॥ ॥छ॥
अथोप॥ अथानंतरं नैषधः वरणमालया पूजितः स्वकीयां उपकार्यां पटकुटीं गमाद्। भुवकूनि वनानि वना
नि मा गवानो हृतवर्षनरहदश। विशिष्यश्रमिकं नैमीगुणस्तवकायकाणीकृतेन॥ १॥ तथाप॥ तेन प्रकारेण मा
र्गे त्यागमयं वितेनि वानदि … सारितवान्। यथा अलिचक्र नयावन्दिशि। हृत्यी कृतं रत्नसमूहं लोकः उ …
कनातिस्या॥ २ तपास्या॥ लक्ष्मा अस्मान लस्य नैमी कुलवर्त्मे नया न नेदशो नैमी तुल्यायं कि मिलितिश्च सा लक्ष्मान वि
घतीत्याह। कृतानुरूपद्ध इति। सुखस्था नंदनः। अस्याः अनुरूपः कृतः अर्थिजनकापीत्यर्थः। अमूदृशी एतादृशी
गरुकस … नाणी। नैमीकविर्वदिवर्तकैः अयाकृता अयः कृता॥ ३ अपाषा॥ शत्रुभिः कृता अस त्यदूषण
… विद्यापण्णाः। सतां सा हानी निर्दो … ति स्यादोषाद्वावनेक रिष्यंतीत्याह

॥ शेषूरुणेऽविद्यमानेऽखिलोकमसत्यं अबाध्यमवचनीयमानोपाधिवंउद्योगः। कदाचिन्ननमवरखलानां अपवित्रनवत्ये
वयत्ता॥ ४ विदर्भे॥ भीमनृपतिरपि हर्षसहितः दमयंत्या सहांतःपुरं प्रविश्यात्मनः। देवीमहिषीं ज्ञातसंदेहां प्रतिकथया
मास। उक्तेऽपि ते नलं जामातरं प्रतीछ॥ ५ तत्रुतिः॥ यस्य शचीशः प्रयाति न तुल्यः कामः। कुलश्रिया अस्माकं कुलं पवित्रयि
ष्यति। त्रैलोक्यराजसमूहे। वरं विवाहयिता न सुतायनं वेदने मध्ये वदइ दशं विवेकं जानाति॥ ६ स्मृतं॥ विवाहमंगलाचितः
श्रीसंकेतोऽपि ताः। श्रीरप्यवहानोऽपि नाइत्यथे। क्रियाः कार्यालियुवत्या निष्पादयेत्। वेदस्मृतिप्रमाणोक्ता निर्णयर्यसं या
१८७ स्यामः। इत्यालस्यनिर्णयोऽवा। भीमः॥ ७ निशीथ॥ निहत्य निर्गत्य तेन राज्ञा अवलोकिता ननादे वरुस मा। गुणार्हे कृमिरु
स्याम्त निर्दोषे अंशके कथयामास। तदा तस्मिन्न काले नेमी दासं तुपक्रमे॥ ८ अथावा॥ सभीमः नलं प्रतिज्ञावचहृतए
वसुरवं यस्य सः। नेमी कुर्लेवअनुष्ठयतां। नोरेअस्याकीमनोरथांकुरः वक्रकालेन तव चरणजलैः पल्लवं दत्वा। मनाच्चा
विजलसेकेन पल्लवाङ्कमानवति॥ ९ तथोक्ति॥ भीमराजोक्तवनप्रतिशब्दे कृतमुरवदे दशानः। अक्रवा। आगच्छामयु
राप्यजणावागत्य नमस्कृतो भिट्टतिभुवनवनं दत्वा तं प्रेषितवान्॥ १० निपीनां॥ कृत कृतवचनः। ततो नलं गमयां बभूव
प्रतीक्षितवान्। भीमनृपाः रच्यंते प्रातःकुक्कुटशब्दः। यथावक्रवाकः। कृतादनः सूर्यं प्रतीछति॥ ११ कवित्तं॥ न दातस्मिन् नृणा
लश्चालपन हरिद्रामिश्रितं तं दुलपिष्टं वनं प्रतिनिर्माणाय वन्ध्यक्रदानकुशलाः नस्कारं प्राप्य पिताक विरुस्थानेलोकान

नाप

लोकान्तरमर्हंकारेण ग्राम। उद्वाशनेन उपवेशनात्क्वचिदपि यत्र रूपविरचनं इति याच्या दत्तोलब्धः॥१२ मुखानि॥
नस्मिन्काले मुक्ताघटितमणिन्नारणाञ्चितैः मणीविचित्रैः पांथविलासमाश्रितैः गमनागमनसहितैः॥ तस्याः उ
र्योः समस्तहरिहाणी मुखानिप्रनाली रूपाणि हर्षसंजातहास्यच्छुवितानीव शुश्रुभिरे॥१३ यथाम॥ पटच्छिदा कालिक पुर
र्योः समस्तहहाणी मुखानि प्रनाली रूपाणि ... ताः॥ घघा
घजः॥ वस्त्रच्छेदतः संजातासमयजातकुसुममालाः अतएवातपनिनेयाः तथा वितानना मुल्लोचतीनी नाः॥ घघा
भ्रमराणामपि अतिशयसुगंधनाधिवासीकृतत्रमाः॥१४ विमूघ॥ लोकाः अलंकारच्छादिताः शुशुभुः॥ नानातया
लखेः दृह्यासंघर्षाः शुशुभिरे॥ मणिघटितकुट्टिमे - - - - - पृथिव्यापरिवर्तितमिव पाताल एव ताद्दशी प्रह्ल
या विद्यत इति भावः॥१५ तदानि॥ तदा विवाहसमये। तमामतिशयेन। घनं कांस्य तालादिकं घनं विविडं निसा
स्वानशब्दं चकार। तस्मिन्विवाहे नितरां ततं वीणादिकं ततं वञ। ननादनादम - गाढं अमानं अपरिच्छेद्यं इय
सी रव्यया। आनद्धं मुरजादिकं शब्दं चकार। सुषिरं नालिवेणुप्रभृतीनि तानि तासशब्दतामापुः॥१६ विपंचि॥ वीणा
शब्दः वेणुशब्दैः नाच्छादिनतिरस्कृताः॥ ते वेणवः गीतैः न तिरस्कृताः॥ ते मंगलगीतां प्रजज्ञिरे: वाद्यविशेषैः न पिहिता॥
तेपि प्रर्शनाऊ तुकेनतिरस्कृताना सापिक्रुड डुक्कः। डक्कयानापिहिताः। डक्कापि मर्दले त्रोटकादिना मर्दलोपि ढक्क

नतिस्फुटतः। सर्वेषां त्रमुत्तशद्वो जातः॥१७ विचित्र॥ लोकानां सुखशद्वः अतिदूरगामी। नाना प्रकारेण वाद्यशद्वेन द्वादि
गतः। दिगङ्गनां श्रवणेषु नममौ। समुद्रस्फुरणति नादेन द्वितीयशद्वेन मेदुरः पीवरः॥१८ उदस्य॥ अथ सुवर्णघटीः उत्क्षिप्य
स्त्रीलोकः नेमीं यथा अङ्गलावारंभ प्रयामास। चतुष्कनरमणीये। निर्मलवेदिकामध्ये॥१९ विजित्य॥ नाः अङ्गनी सहकार
स्य पल्लवं अपाकुः धृतवत्यः। आनन्देः मुखेः हंसं कृत्वा सहकारशिखीलङ्गामरस्थानि मिषवदः। कीदृश्यः तस्याः स्नानघ
नजिह्वा वारिवाहिनी जलवाहि तां अपिताः। दासीत्वा बादिति। अन्यापि दासी मुखदृशी॥२० असौ॥ असौ नेमी जातजलस्ना
१८८ ना। कुमारउद्धूली पदवस्त्रीं परिदधती। प्रतिबिम्बजलदकुर्दिनी कृतां दिशां - । - - दी स्यात् रमणीयां निर्निद। तत्समानाजाते १८८
त्वर्थः॥२१ शिवौद्यः॥ केशकलापे ना विनिविडेन वर्यता। क्वचित् शङ्क्षुचिदपि श्रुत्रेण डकूलेन उद्भुला। वर्षा शनदां घयस्य सी
श्यया तुल्यती। तदा तनी नेमीधारित्तवती॥२२ विनेद्धि॥ तस्याः केशाः। किनाः विन्दुमाः। च्युतलंपतनि निर्मलजल विंदवः॥
श्रं वकारसमान चामर विजया धार्द्धिताः। शुभ्राः कीर्त्तिमुक्तिकाः इवाङ्गिनेता विनेदुः॥२३ प्रदीय॥ स्नानजलस्य वस्त्र
ण कृत्वा प्रमार्ज्जनेन। अविकोद्धलीकृता सती। अतिशयेन अत्राजत शुशुभे। सा नेमी। यथा अश्मशाने णनाद्रः। अतिशायि
तदीप्तिः सुवर्णप्रतिमा भवति। तथ्ययमविजाततर्थः। अश्मशाणनारोसाणी सुवर्णोद्धली कनणशिला॥२४ यजेत्र॥
अनुलेपसौगीयास्यदी। तिस हि तस्यां तस्याः अङ्गस्य तपातुल्यतां प्राप्नोति। कनकं कन्दे। यदि हूष द्विकशितसुवर्णं

केतकीपत्रान्नसौ नम्यंश्च न्यस्यतिलजते॥२५ अथापि॥ निर्म्मलवेदिकायाम् श्वेतपवे शिताया नेम्याः तस्या एवसम स्त
कलासु पंडिताः सख्याः॥ प्रतिप्रतीकं घर्षगं॥ इति कर्म्मप्रसाधनं विनाप्या सेन स्फुरं निर्म्मलं रूणमात्रेण निर्म्मथः॥
॥२६ विना यि॥ अलीकानं विनापि नेमी शोभयाः अवधिः॥ विज्ञा त्रिरलीकृता॥ अधिका उत्तमा दृष्टा॥ इयं नूख (अलीं
कारणात्वर्थं शोभते। किंतु भूषवनेम्याः कृत्वा शोभते इति विचारचातुरीकस्या सु॥ अति तु सर्वे स्येश्वा अलीकृतं ताद्द
- प्रेव मंडनी। साधारणाभूषणाद्भूषमानः॥२७ विधाय॥ तस्याः मुखं अवने चांचलं प्राप्या मनःशिलाति लकमेतया
वं शुजी वक्कमलाप्यां सृजनी कृत्वा वींडस्यकृते विहितौ वं पककलिका प्रजन्यापरात्र शोभां निर्निंदा ततोप्यधिकाजा तेत्या
र्थः॥२८ मही॥ तस्याः केशमंजनी हृपयदृण॥ हमेन कोमलाम नोज्ञा॥ कया प्रिसख्या अवेत्रि नाज्ञीकृता। कामम
स्याभिन्या कृतं तमायश्वारं जणस्मृत्रय मंपना तया॥२९ पुनःपु॥ कापि कवनी तुष्या पुनः पुनः हृपज हृस सियमं कुर्वा
णा सखीहास्ये जातः॥ तस्य केशस्यालम भ्रमासती। नेम्याः केशजालं विवरणव वंध॥३० दलस्या॥ बलभद्रकुला कृष्ट
आतिनिविडतरंगेता जंगुणायायमुना॥ तांयमुनां विवाहसमयविवद्धकुसुमैः कृत्वा नेमी केशकलापा उद्दासा नी
यासनी गकार्म्मिवो॥३१ स्तेव॥ या सुवर्णपट्टिका अलिके ललाटे धृता॥ ललाटमधिकं गोविः॥ सा पट्टिका केशजलदवि
द्युदेव जाता॥ तडिद् स्थिता कथं स्थिता जने त्यतआह॥ मुखचंद्रामृतसीपञ्चा इ॥ तस्या जीवितन स्याच्छि रता॥पा॥३२ ललाटे॥

ललनादसीमायीहूर्येक्ञ्जितलाःअलकाःनेम्याःशुशुभिरेमनःशिलातिलकमेवदीपःतस्माज्ञानाद्बाधमिसादि
नाःहृदयपर्यङ्कया॥३३॥अपांगा॥नेम्याःनेत्रप्रस्थानात्रित्यकूकूलाधिरचितारेखाशुशुभे।नेत्रेवर्द्धविधिर्दिनीयवी
यावयःश्रियाशोवनशोभयालसूत्रमिवपातिते॥३४अनंगा॥कामलीलाभिःकृत्वापुनःपुनःनेत्रीतथाविनः।कुनी
निकायानकैसेवंलीलमणिःतस्यास्यकीयोमार्गः।अंचकायाद्वयज्ञातेनज्ञातेनरश्मिनासवर्ण्यतयाकेचैज्जितः।कालि
नप्रवर्तिनेज्जितःद्रुतिवितर्के॥३५असेवि॥नेमीदशोकर्दकज्ञलवेरवयासंबंधेप्राप्य।बाकृद्दयज्ञाघातस्पृशोःकामेनवा॥
१८७ तानीतयाःकमलयोःशोभांदधन्तुनिवा॥३६ तदह्नि॥तस्मानयनयोःतन्॥लन्तुलनापमाचनविधाता।नखाघातेद्वा १८७
।दृकूलसानहरिणस्यनयनाबुत्पाटयितुंड्रहीवकार।तत्रनेत्रयोर्निकटवर्तिकृतंकथितवात्।हल्यस्मुत्से॥(३
विलोवा॥नेमीकर्णोनिवान्यामन्यैतपीडितोयतः।ततःकारणात्।तयोःप्रतिपक्षबुद्ध्या।वतेसकमलद्वयीमानोवचा
मामात्रनोविपीडितःतस्यावानिस्वस्थानेनिवासयति॥३८दूतेवा॥नेम्याहेतेकर्णोत्पलद्वयीयराजत।कामेनश्रा
वीअंचतांप्रापितस्यकस्यचित्रदसिकस्यनागरस्यपरपूतःनेत्रपातितस्यस्येनेम्यींगलितेहेवाष्ठि द्रव।
मनाचापिपतितेवस्तुकुत्रापिलागिचानिभाति॥३९विदत्रे॥नेमीश्रवणरत्नमरुत्वापस्तेऽपवनुःतदेवपलास
कुसुममयस्यासः।उक्ततनयनोत्पलसंचारः।नेषचमेवयरीश्रीअंदेख्यमलन्द्रुयन्त्रा॥४० अनाव॥नेसुमीसुर्वकर्ण

मणिखचितकुंडले एव विद्रुमं द्रुमसोऽद्धिवंद्रबुध्या कथिताश्रसूयाश्च रुमाययोः कृते तो। जित्वा कर्मपाशद्वयेन किं वर्वेब
मणिखचितकुंडले एवविद्रुवं द्रुमसो द्विवंद्रबुध्या कथितां असूयाद्य रुमाययोः कृते तो। जित्वाकर्मपाशद्वयेन किं वर्वेव
सत्यासत्यविवारणमकुर्वाणी। द्विवंद्रबुद्धिः सत्या असत्या वेति विवारणं न करोतीयतः अतो वन्धनेयुज्यते॥४१ अवादिः स
रव्याः कुंडले परिवाप्यदमयंती इन्नाः। आस्वी कुंडालाप्यी मद्र तवमुखवं द्रस्यसमन्वयः संबंधः नलकामजननिमित्तं डनाबुन
मारे अयनीव। अन्यचापि अजीक्षार्थसंपत्तये वंद्रस्य डुनाबुनायोगोऽन्न वति। ग्रहयानं तनावस्थितिर्वंद्रस्य डुबुनायोगः॥४२ निवे
शि॥ यावकरागाविकीकरणार्थं उघवेशितं सतलं यमप्रस्थिष्टं नवाज। महनित्यत्नाः तनक्षु बाहुल्येनिवासं कर्त्तुं निवसोर्कं ग॥४३
खेरण॥ नेमीकं ठकदली पुना अक्लिशिवतीयथा नवत्ये वीणात्यस्फुरत्रश्रु श्रुमेरखलु त्येदे। अथ दानीं स प्रमुक्ति कासनातसप्त
संख्यारहानगुणानवर्तेचीः वीणा वेचन तंतवः। नाः प्राप्यपरिखादिनी नावनया नते। स सनिस्तेंतुभिः परिवादिनी॥४४ उपास्य॥
नेमीवाक् मंगलशंखवलयेन संगतो विरजनुः। कीदृशो नेम्या हस्ताभ्यां माद्वेवें शिक्षितेको मलमृणाली नालेनवसेया॥
मानो। गोजनीविवाहसमये शंखकंकणपरिधानमाचारः॥४५ पदद्य॥ स्लोकैः तस्मिन्काले नवव्यावकने जनाने — — चनणघये
नदत्ताउदनीयत्र तत्रता। नूतनारविंदीप्तिः रात्रौ वियोगं प्राप्या जलज आलिंग्यस्थितवती। इत्यहं जानामि॥४६ हृत्ताप॥ नेम्याः
हृत्तापनाशः कामाग्निः। सनागविरुः। अनंतरं नलेन सह संयोगं ज्ञात्वा किमस्याः नेम्याः स्तनतो शिश्रिये। यावकोन भवति का
माग्निरयमित्यर्थः॥४७ स्वयेन॥ स्वनावत एव तस्याः अंगवु। रमणीयतां गतेषु अन्यान्यशानयेवा नंकृतेषु। अलंकरणानिकि

किमुक्तवंतः। किमितीत्याह। अलं वृथाकरणेन खेदीयत। अलं करणस्य वृथाकरणमित्यन्वयः॥४८ कमाधि॥ भूषा
धानेनेः कृत्वा कमारे अये अये अधिका शोभा याभियं पुष्पा पुनः पुनः अये अये रामणीयके स्थितवति सति। तया शो
भया अत्र वत्रिशुद्धिधानलिः इयत्तावधानली खीपद्धतिः बाधिता॥४९ मल्लीस॥ मल्लीसनात्रोस्फटिकतुल्य दर्पणमि
ला। स्वमुखप्रतिबिंबावलोकिनी शुभ्रा। वैदूसमीपस्थमुखं दृष्ट्वा सा नेमी एतयोर्द्वयोर्विशेषमवलोकयंती वल्लसाते॥
॥५०॥ जितस्त्व॥ तस्या मुखेन जितश्चन्द्रः। चंद्रबुद्धिसात्विकः प्रत्यक्षः शनी रमाया नार्वे सं गनया मास। कायद्भूह कृ
१९० तवानित्यर्थः। तया पि नेमी मुखेन एकदेवसखीभ्यां प्रदर्शितदर्पणे वक्रतां गतेन जित एव चंद्रः॥५१ किमालि॥ १९०
किं विलक्षं। सखीभ्य प्रदर्शितादर्शद्वयमध्ये एकं नेमीमुखं अन्यत् वक्रं सर्वं कमलं। किमिति कमलेस्त्वागत
मित्याशंक्याह। नात्रिसमाधिनिः तुषारेम्न वा ते मी मुखसादृश्यं घलो क्यत दृष्टं॥५२ पलास॥ तुषारस्नदीप्तिव
तुर्भिः पलासकुसुममाला निकृत्वा मिलदलिभिः। सा नेमी हता वेष्टिता। असौ नेमीका मसर्वस्वतया कार्मुकलक्षः अभि
लषितवालक्षि। दृष्टा॥५३ विशेषा॥ विशेषतो र्थः यथा गंगा भूषिता तथैयां गुणैः स्वभावानुरागभूषिता। आज्ञा निकः
सहस्रः॥ विभूषते। तस्याः शोभाः महार्घतां उन्नमतां जगाम। यथा। वृद्धधर्माण्येः नीतिः उन्नमतां याति॥५४ नला श्री
नाउव द्यः चीम महास्वसमागताः। नलात् आत्मनः अविधवा द्वे प्रादुर्भूता नना सत्यः विश्वस्ता विधवसमहत्यमनः॥

नैमीचरणकमलाङ्कां मंगलं अदधत धारितवत्यः। नर्त्तणां आयुविवृद्ध्यर्थं सिंदूरमिव परिदधुः। यदीयं प्रसन्ना
भवति नमस्कारेण तदा अस्या वचनेन अस्माके नर्त्तॄन् नलो नमानयतीत्यर्थः॥५५ अमोघा॥ ततो ग्रनंतरं सा नैमी
सरूपया गुरुः प्रणम्य विनीता। गुरुत्वात् प्रणम्या पतिव्रताशिषः अचिरं गाम अधिगतवती। कीदृश्यः अमोघतया प्रसन्नं दे
ववचा रत्नमालानां तुल्यतां गताः। अतिसत्या इत्यर्थः॥५६ तथैव॥ अथानंतरं यथा नैमीमंडितान्त येव से - -। अलंका
रकरणशिल्पपंडितैः। नलस्यापि स्वविभोः विवाहलग्नानां विना भूषा विरचिता॥५७ रूपस्य॥ तत्राधिकारिणः पुनः पुनः
विचार्य केशान् वबंधुः मली नयनं। नलस्यायेः कचैः॥ मयूरनसर्जायाः पर्वत्वानिन्याः कलापनीलेवोपनिचितः। अपालावि
अपलपितः॥५८ नत्रि॥ कुसुमैः नलस्य प्रसाधितेन केशेन संगत्य। कामस्य पातत्रिणी बाणानां कांडेन संबंधवतां सौ
नाम्यं सुरंगता श्रापि। पुष्पैः कामबाणसौम्यमलं नीत्यर्थः॥५९ अनर्घ॥ बहुमूल्यरत्नसमूहजातेन किरीटेन। शिरसि नलः
शुशुभे। ह्रियस्माद्रयाचकानां कृतेस नलः कल्पद्रुमः। ततो हेतोः मनोहरां मंजरीं विभुचे तिमिरराज॥६० नलस्य॥ नैषधलला
टे मणिघटितवीरपट्टिकाव्याजेन लस्य शशिपरिवेषः चंद्रस्य शुशुभे। पट्टिका ललाटमात्रे परिधिस्थमंडलीरूपता सर्वत्र भवति॥
तत्कथं पुरस्कृत्य अर्ध एव परिधिरित्याशंक्याह। चंद्रादपि कृतं पराजवं गतं तस्य पुरत सम्यार्धं प्रसक्तिं वारयत्। लघोर्मूर्ध प
लीकूलेन सम्यानिधानः॥६१ बवूवा। दमयंत्याः मनसि स्थितिं धैर्ये नर्त्तं व्याघ्यादयनः कामस्य। नलस्य वचसमीपे बद्धेल॥

तिलकरूपा। कामवापसमीपे गुलिके वर्तता। अथ वमानसो कमंहंसं। अन्योपि यनु गुलिकयापङ्क्तिंहंति॥ ६२ अबुवि॥
नेषत्रमुखेनकमलतर्ङ्गिना याचंदनविंदुमंडली॥ मंडलं त्रिषु॥ अतः स्त्रीलिंगे मंडलीशब्दः। अबुं विहूना। तयामंडल्या कैरीड
स्योकवत्निनी स्त्री युक्ता कावनतारका सखीकृता तुल्याकृता। सखीकृतेति च्विप्रत्ययः॥ ६३ नयाव॥ नेमीअग्रः प्रदक्षिणीक
रणं शाप्यविवाहदशोयावन्नलएति। इतीदृश्यद्रुः प्रत्याशय॥ सचंदनविंदुरूपस्वेदः प्रहितः विं। अस्य नलस्य नेमी भवति नवा
भवति इति ललाटे क्रूरं पत्रितमिव। यदि नलस्यैव नेमी तदा ललाटे लिखिता भविष्यति नान्यस्य इत्याहितिलिपिं पत्रिन्तु प्रति
१८१ नइत्यर्थः॥ ६४ कपोला॥ न स्विन्नमथेन नलस्य कुंडलद्वयी। कपोलप्रतिविंबमिलनाश्। कामरथस्फुरच्चक्रवर्त्मां चक्राणां शा।
नामयत्न। कामस्य चक्रस्वकार्यो ज्ञातइत्यर्थः॥ ६५ श्रितास्य॥ अस्यार्कं गा श्रिता मौक्तिकमाला। गुरुत्वा स्थानमस्कारानृवि १८१
नतमस्तकस्य विंदुकाय विलीविनी सती। मुखवींद्रम्रव दम्भत स्थूलविंदुच्युत्वा। जगाम॥ ६६ मडु॥ तस्य मवाडुः समुद्रभावी
औबलीघसहितता। अथ च जलधि ज्ञावं धारयामास। यस्मात् लक्ष्मीर्जातउभयत्र समानोर्थः। वली त्रिपरवलाराति:। य
स्य वारणेन एरावणेन कृत्वा सौ यामपुवली जातः॥ द्वितीयपक्षे। वा शब्दः समुच्चये। यस्य वारणेन शब्देन सौ यामपुवलै सेवी॥
त्रिपरवलवलोवन्मूत्वा कमलार्थिना जलार्थिनो मेघानयः हारयामास। द्वितीयपक्षे। लक्ष्मीप्रार्थकानघनान् वकृतनान्। या
हारयामास॥ ६७ कृतार्थो॥ आर्थकेलाकान् अनवरतं चरितार्थीकुर्वन्। कल्पवृक्षस्य हस्तो वभूव। तदीयमूलकनकलाह

द्रुमूले मिलितं निबद्धं कंकणं वैवाहिकं द्वितीयकं कंकणसहितं। तदीयमूले विनिवेसितमिति वा पाठः। आलवालमा
वीधारयामास। ध्रुवमुत्प्रेक्षे॥ ६८ स्वराज॥ स नलः वज्रो हीनः मालिकीलो हिनमलिः तयोः शुभ्रलोहितदीप्त्योः व्याजेनाकी
हृत्याः। हस्तालंकारमंडलस्थितयोः। पृथ्वीविजयापार्जितौ दशदिक्षु रवप्रसरणशीलौ। यशःप्रतापौ वर्षधिव स्वाज
यानलः॥ ६९ घनेस॥ समस्तशनीना वलीविनामलीका नाणीरत्नसमूहे निविडे। स्वकीयनृपशोभा दृष्ट्वा। सेवाप्रसिद्धा
नां आदर्शाक्षिणी निःफलीचकार। दर्पणावलोकनकृत्यैरत्नसंघैरेव कृतमित्यर्थः। अपघनोथकलेवरमित्यमरः।
ततविचित्रवर्णवर्णरूपो॥ ७० व्यलोकि॥ वलीतीमुत्प्रीतियस्य ते नलोकेन न केवलं यलोकि नलानवर्णा शोभा। विक
सितरत्ननेत्रैः अर्ककारैरपि अन्योन्यमवलोकितं॥ ७१ ततोनु॥ नृपा नलः। युधिसीयमो व्यापादितशत्रुः। इति निर्ता
मध्ये जययुक्तो रथो यस्य सः। जन्यानां या त्रापद्धतिः ताभुमध्यमुदितो हर्षितः। किरीटसहितः। ततो नेतव्यं वाहे यः सा
रथिनिर्यंतायस्य तं रथं आरूढः। यथा किरीटी कुंतीपुत्रः युधि कृतो व्यापादितः शत्रुनाशाय द्रथो येन सः। जन्यः सैन्य
मः यैस्तसयया चात्मुमुदितः। कृष्णनियमितं रथमारूढः॥ ७२ विदर्भ॥ विदर्भो रथ्यस्य स्वर्गस्य च प्रानसो युवत्यः। रसोप्याद
कुनागाव। तं नलं उज्ज्वलं दीप्तं शृंगारहृपं वा। वीक्ष्य उत्थाय दृष्टा आगत्य करधृतालंकाराः। सत्यः नाऊ मार्गोनलं कार्याम
सुः॥ ७३ अज्ञान॥ कापिनायिका। नलदर्शनार्थं प्रसका। स्तनपिधायकं वसनं समीरणकृष्टार्थं न जानती सती। ज्वलतग

मनोऽनुरक्ताय तस्मै नलाय। कुचेन कुचाभ्यां मंगलकुंभसंभृतिं पूर्णकलशकार्यमकरोत्॥७४॥ सखीनां॥ कयापि नायिकया
दाणालाजभाक्षणीकृतं सवलाजप्रक्षेपः कृतः॥ कैः कृतहारैर्मुक्तावलीभिः॥ त्रुटितैः खंडितैः॥ अतकितैः अज्ञातैः॥
हस्तस्य कंकणस्खलितैः॥ कीदृशस्य करस्य जगतवेगात्‌ अंकतः क्रोडात् उत्थापितस्य॥ कीदृश्या नलं सखीः अवलो
कयमानया दर्शयंत्येत्यर्थः॥ कापि क्रोडाद्धस्तेन कंकणत्रुटितहारमुक्तिका लाजाविरूपं विधाय करेण सा सखीनेष
र्धं तस्यै कथितवतीत्यर्थः॥७५॥ नसत्र॥ उल्लसन्नखवण एव दर्पणः॥ मुखमेव कमलं॥ स्मितमेव कुसुमानि वाणैव मङ्गूनि
१९२ करावेव पल्लवौ॥ प्रियासनः गमनायाद्य तस्य नैषधस्य। प्रशस्तावस्तूनैनि मंगलद्रव्याणि। तदेव योवनं युवतीहृदं द्रातं॥ १९२
मित्यर्थः॥७६॥ कन्सु॥ एकाकापि युवतिः कनध्रर्तनागवल्लिदलं खादितुमिच्छुः॥ अवलोकनासक्तनयं॥ - लासती॥ ली
लाकमले मुखविक्षेपः॥ अत्र कविरुत्प्रेक्षते। मुखदेशात्प्रकोपेन वमुखकमलमपि पत्रं॥७७॥ कयापि॥ अन्यया। कयापि
नायिकया आलोकनेन विमनस्कलोचनयोः सजायामेव जानस्य मिलितस्य आलिंगनसाहसैः। घनमतिशयेन -
-- यथा भवत्येवं तस्मिन्काले नलावलोकनमधुभूतं अन्यत्राशंक्या न पश्यति जनाय तः॥७८॥ दिदृक्षु॥ अन्या
कापि नलं प्रष्टुमिच्छुः निर्निमेषावलोकनात्। मनुष्याणामयोग्या मन्त्रं त्वं देवयोग्यामित्यर्थः॥ शरीरशोभी धारयं
ती। वरणाग्रमात्रेण धनास्पर्शनं यत्रकाय। तावता अश्मनो नाम वज्र। पदाग्रस्थीस्पर्शनेवाश्मरोऽनूपानजातेत्यर्थः॥७९॥

विलूषा॥ अलंकारस्य यत्र श्रसनं स्खलनं तस्य शंसनं कथनं तेनं दैन्तैः कनाघातेनपि कथूनेनेरपि। संमर्दं हर्षे अंतशनीन
असे मांतं। अपराकापि सहस्रशीब्रुसमापयतीव प्रवेशयतीवा। अन्यत्रापि कुशूलादौ प्रहारैः हूनने स्व प्रवेश्यते अमीत
वसु॥८० वतंस॥ दर्शनाशक चित्तानां युवतीनां कर्णांतरि तेन नहेतुनालोकनापि तेन शुष्क वत्रु॥ वतंस लीलाक
मलनदृशा हृत्वा विलोकमाने अवलोकयतो किं विमनीव हूं नूव तुः। अन्यासक्तो ज्ञातावित्यर्थः। अन्यत्राशक्तो नष्ट
लानिकाविघतः॥८१ काचिन्नि॥ तासु युवती बुमध्या काचिन्न नेत्र प्रस्थतिखु किं तं पीतं निर्माय। अलंकार
रत्नान मोघ प्रवाहैः आनुड्माशिर्षं नलं निबुलितमिवाच्छादितमिव मोघ्यादाशीके तरुहितवत्या। किं वाप्ययं नलः
सहस्रैर्ज्वालिनैः निमेषरहितैः आश्रितः। ज्योतिष्टोमादियज्ञकथितफलेन हूवायोरता ऊगतीसार्वनोमः त्रैलोक्या विपः त
स्य चीत्या॥ अयमर्थः अमूनिरत्नानि नवनीति किं त्रुइ इ शोयी तस्य नेत्रान्यमूनीत्यर्थः॥८२ नवसु॥ स्त्रीनरपतिः इडा। नव
सुयुग्मः नविघ सुयुग्मः। यस्यमाला अनूश। नसुर्वर्या प्राणमूतं पुत्रन वसमित्यर्थः। शनी नदी स्याविज्ञयमानः। मह
देवेन हृतः क्लो यदाहायो सो मदनस्तस्य सिंहासने अलं कर्तुं असौ कामः अलंकानयोग्यशोनाः उदनवनजातः। अथ
वाकामदिसासनस्य कानार्थे कर्म्मश्रोत्यस्रोः॥८३ अथीस॥ देवं श्रोम थीप्रार्थकः। एतस्य नलस्य कृतेयत्यानि त्यक्तानि
न्या विशेषज्ञया। नत्र युक्ते कृते। नेम्यानने कृते सति निर्जरा अपिसंतोपि सावधा वि। यत्र सुमनसो देवाः सुमने

साज्ञानाः। तेषां तु सा अनो चिती सा ऽनो चिता। अथवा सुमनसो ऽस्मनस इति विरोधः॥ ८४ अस्याः कीर्त्ति॥ अस्य नलस्य सौ कौ
मयी बालं विवरणमाला साक्षिभिः दिग्विषयेः। स्ववीकीयं हृदयं अस्य नलस्य शम्भ्रापवि कि मितिन स्फाटिनो। अनेन न
स्युकंहृत्वा कि मितिन मृतं तदा प्रतिभा पिजवती त्यर्थः। व्याघुद्य गतेन नष्टनः। हा कष्टं नैमी विषये मना नथे गतेन इ ड्रणाश
ची इन्द्राणी लिर्यकृतवदनकमला कृतमघ प्रसाधा अनुनीया॥ ८५ मा ज्ञानी॥ नैमी मविडु षीं अपडि तां अज्ञानती मित्यर्थः।
कीर्त्तिं मुदः स काशा न्द्रहर्षादित्यर्थः। कीर्त्ति श्रेयसी समीचीना मज्ञा नतीं माज्ञानीतेत्यर्थः। सेयं नैमी समीचीन मकरोत्। इ
१९३ ड्रणा सहस्व मात्मानं द्वितीया मिंद्राणी यदियं नचकार। इंदं न वृतवतीत्यर्थः। अनोपपादक माहा कः इन्द्राण्याः आवा
रकः कविः काव्यं कृतवान् स अस्माकमग्रे कथ्यतां अपितु न कोपीत्यर्थः। नैम्याः पुनः शृङ्गाररसनदीश्रोत सि कैः न करिष्य
ता कैः काव्यं न कर्त्तव्यं अपितु सर्वैर्निवत्यर्थः। नीतेपा चं तदं तव मित्य मनः॥ ८६ नैदम्मी॥ नैम्याः अनेकजन्मार्जित तपः शिभ १९३
त्यन्तपया शनीनशो नयाकृत्वा श्रयं भुवा नैषधः पृथ्वीवसतिः कामः। अर्थात् अस्या एव नैम्याः सुकृतेन न अन्यानैवस्य दत्तेनो
रता श्रयमपि नलः अद्वैतं अनोपम्यं दीसीनां मजतां समाश्रयतु अथ अनया दमयंत्या सह योगं प्राप्य। कीदृश्या इन्द्र पुण्य
नाऊल्पे न्ना विडुः प्रापया॥ ८७ श्री हंस॥ श्री पुत्रुष संवं यं कार्चत: प्रजापते। अन्यासः पनिपा किमः प्रतिपा केन निवृत्तः कि
नैमीन लयो ४ ही पत्यकननोया। परिपा कि म इति भाव प्रत्यया न्तादिमः। कामस्यापि यासं साक्षी पुत्रुषा न्योन्या नुरागे

तन्वेन अनाकर्णनं द्वितीयेन याकर्णनं ज्ञतमिति भावः॥८०॥ विनाद। ततस्तदनंतरं मुखे विनाद अना याय मौनं वाय
सतेस्मानेमी। नतस्तुखीसती। अवा मुखेप्रा ऽनप्रमुखे अधानं तनं कृत दीर्घनिश्वासमारुणे यथा निवत्यवैतन
लीप्रतिसकत्रगमुवावपं डिता॥८१॥ विनिद्रा चैयायम इत्यावितं कृते। गतप्राणमिवमोलद्वीकृत्य। यथायमङ्ग
तःप्राणावसानसमयेकनोतितत्कृतौ। अथवाच भावता दिक्याल नोऽङ्गततयेतथा भूतः। कीदृशेन तथा दुःकर्मी
कानितां मश्कातिंदि क्यालदुःखदेशथूविसर्घैः विनिद्रता यम इतापिडुः कृतिना गतजीवस्य कर्णोऽदति
अन्यापिङ्गतःदुर्घाविकेःक र्णोजिनन्नियत॥८२॥ वदास्या नवन्मुखनिर्गत ममभिथ्या कीर्त्तिं नवतन्मयेतवक्र
न्द्रकरंदु र्घवनंसमीवीनमिवाजन्यदाघ्यन्द्ररेमरवीमयीं सम्यग्लिपिभाग्नवतिश्रुतिं प्रविश्य हृदमङ्करे कीट
वरवक्रुतनाः पीडामृजति॥८३॥ तमालि॥ नलीसखीवत्ताप्रेत्तम्याप्रेरिताद्रुयी। एकयास्वरसं ज्ञया इति मोन
व्रतमिच्छयालज्ञानाचनंकनोति अन्यया द्वितीयया मयास्वरसेना नातीति स्वनस्तीङ्गातया अभिप्रायय त्तेतया
र्थः। नवंतं श्रुतेस्मा॥८४॥ नमर्दिता न लघ्ज्ञार्थं वर्णमालयाकृवापनस्मिन्नहनिपत्रे घधिःसीनवि प्याति। अथैवा
सरः अग्रेसन्नर्मन प्राणेःस हन्तिगमि भुमितैतनायः। एतावन्मात्रं विलंबङ्गत्पर्यंतं॥८५॥ तदथा तस्मादघावशा

मं कृत्वा मम कृते दयालुः प्रविनवात वावलोकनं कुर्वन्ती दिनीने तु मि का मियतः । परपु तु पलोकनं कथमिति पाठ
हं स्पने स्मैरे ना लिख्य त्वद्रूपे लवत्तुल्यः कथितो यतः । नान्यत्र सा दृशीं पश्यामीत्यर्थः ॥ ९९ ॥ कृशाङ्ग्यामेवसा विप्र
लब्धा नयन द्वयीतवा त वैवमुख्यशाला यस्मान्न पश्यति । असावपि नेत्र द्वयीन विषयवासरेद्रुमो शोतान लघुख
विलोक्यजन्मसाफल्यं लप्स्यतो असो दमयन्ती इतिवा ॥ ७ ॥ ममेव । हा खेदे अंग हा तव श्य हा कथं नास्ति आर्य
११२ पुत्रीयं नल नयमेत्र उपार्जितं मम विवाहे प्रसंगा ज्ञातं अग्निसाक्षिकं । न जीर्यति यद्रतन दर्ज जे । अजर्ज संगतमे
अर्थे अजर्जमिति निपातः । पुनः कीदृशे संगते हृदयंगमं ... हित्या हृस हा प्रयन वानिगः नृपा हित्यर्थः सद्
रा नृपादितिवा ॥ ८ ॥ दिगीशादिका लार्थं भवताञ्च हेम कदर्थनीयाश्च ... प्रसन्नतायै विनवि । अतः प्रस
न्नोभव इदृशं पुनर्न विकार्यं । यतोहं अस्य प्रवाहा हा दृशो न प्रयामि नो दिमितार्थः ॥ ९ ॥ न्यवेशि श्री जिनेन बोद्धेन न
नवत्रितये स्वग्रंथ विशेषव्रत विशेष उद्द शर्मीसी हरूपा वावा निवेशिता नर्म्मी विन्नाम महादेव कागाग्नि तस्मानः कृत ॥
स्वनार्थमित्यर्थः । पयाधुवत्पाप निपन्नाः तथैव आत्मवेशतस्म स्मृतं विकीर्णं । तस्मानोर्थ उन्नतो विविन्नाम ॥ नो प्र
तियतः । शिवञ्जो वनश्यतावरकामः तदेव तस्मातितकु रस्य धूर्जपरमश्रिति वा पुनन पिकाम पवत्त वतिःस्मनार्थे